NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK

XXXII. ÉVFOLYAM

1988

1

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

A FOLYÓIRAT VEZETŐ TANÁCSA

SZABÓ ZOLTÁN *főszerkesztő*

ANTAL ÁRPÁD *főszerkesztő-helyettes*

MURÁDIN LÁSZLÓ *szerkesztőségi tudományos titkár*

CÂMPEAN, ILEANA *szerkesztőségi tag*

CS. GYÍMESI ÉVA

KOZMA DEZSŐ

MÓZES HUBA

PĂTRUȚ, IOAN

PÉNTEK JÁNOS

A kéziratok, a cserére szánt könyvek, valamint a levelek a szerkesztőség alábbi címére küldendők:

Redacția revistei „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények"
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță 19—21.
Telefon: 36205

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK

XXXII. évf. 1988 1. szám

TARTALOM

Tanulmányok

EGYED PÉTER: Mű-olvasatok és irány 3
KOZMA DEZSŐ: Az Ady-örökség történetéből 11
TURÁDIN LÁSZLÓ: Nyelvföldrajzi adatok a *kukorica* szókincséhez 19

Kisebb közlemények

KACSÓ GIZELLA: Czóbel Minka és a szecesszió 43
FERENCZI GÉZA: Székely rovásszövegek megfejtéséhez 51

Adattár

MÓZES HUBA: Romániai magyar verseskönyvek és -füzetek a két világháború között 57
KÓSA FERENC: Mészöly Gedeon Octavia fordítása 70

Szemle

Ráduly János, Ahogy szolgának telik esztendeje *(Albert Gyöngyvér Mária)* . . 79
Thomka Beata, A pillanat formái *(S. Józsa Mária)* 80
I. Hangiu, Dicţionar al presei literare româneşti *(Vasiliu Gabriel)* 82
Német G. Béla, Századutóról-századelőről *(Kozma Dezső)* 83
* * * Magyar–román műszaki szótár *(Szász Lőrinc)* 85
Pásztor Emil, Toldi-szótár *(Danielisz Endre)* 86
* * * Magyar verbális asszociációk I. *(Farkas Cs. Magda)* 88
Bánréti Zoltán, A megengedő kötőszók szintaxisáról és szemantikájáról *(Kabán Annamária)* 90
* * * Handbook of Discourse Analysis I–IV *(Szabó Zoltán)* 92

Hírek

SZABÓ ZOLTÁN: Boris Cazacu (1919–1987) 95

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Bucureşti Calea Victoriei nr. 125

STUDII ŞI CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ ŞI ISTORIE LITERAR
Anul XXXII 1988 Nr.

SUMAR

Studii

PÉTER EGYED: Interpretări şi sens (Drumul parcurs de György Lukács până în anul 1919) 3
DEZSŐ KOZMA: Din istoricul recepţiei lui Ady 11
LÁSZLÓ MURÁDIN: Terminologia dialectală a porumbului 19

Articole

GIZELLA KACSÓ: Minka Czóbel şi Jugendstilul 43
GÉZA FERENCZI: Contribuţii la problema descifrării unor cuvinte scrise cu caractere runice secuieşti 51

Materiale şi documente

HUBA MÓZES: Volume de poezii maghiare publicate în România interbelică 57
FERENC KÓSA: Octavia în traducerea lui Gedeon Mészöly 70

Recenzii

Ráduly János, Ahogy szolgának telik esztendeje *(Gyöngyvér Mária Albert)* . . 79
Thomka Beata, A pillanat formái *(Mária S. Józsa)* 80
I. Hangiu, Dicţionar al presei literare româneşti *(Gabriel Vasiliu)* 82
Német G. Béla, Századutóról-századelőről *(Dezső Kozma)* 83
* * * Dicţionar tehnic maghiar—român *(Lőrinc Szász)* 85
Pásztor Emil, Toldi-szótár *(Endre Danielisz)* 86
* * * Magyar verbális asszociációk I. *(Magda Farkas Cs.)* 88
Bánréti Zoltán, A megengedő kötőszók szintaxisáról és szemantikájáról *(Annamária Kabán)* 90
* * * Handbook of Discourse Analysis I—IV *(Zoltán Szabó)* 92

Cronică

ZOLTÁN SZABÓ: Boris Cazacu (1919—1987) 95

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXXII. évf. 1988. 1. szám

TANULMÁNYOK

MŰ-OLVASATOK ÉS IRÁNY

(Lukács György útja 1919-ig)

A XX. század első évtizedének végére Lukács György már ismert alakja volt a budapesti szellemi életnek. Komoly szerepet vállalt az 1904-ben megalakult, a modern színházi kultúra meghonosítását célul kitűző Thália-társaság megalapításában és munkájában. Jogi, államtudományi, filozófiai és művészettörténeti tanulmányainak befejeztével — ezeket Berlinben Georg Simmelnél, valamint Heidelbergben Max Webernél folytatja majd —, Somló Bódognál doktorált a kolozsvári egyetemen 1906 októberében. Mindennél többet jelentett azonban, hogy az 1907-ben megírt, a *Modern dráma* című munkáját első díjjal jutalmazta a Kisfaludy Társaság. Lukács ugyan nem sokra tartotta azoknak a személyét, akik a díjat neki ítélték, de mivel meg volt győződve arról, hogy ezzel az általa megrajzolt drámafejlődési irányt mint szükségszerűt ismeri el a hivatalosság, a díjnak örvendett. Végül is igazoltnak tartották hipotézisét, mely szerint a klasszikus görög tragédia ethoszához és a shakespeare-i színházhoz csak a naturalizmus és impresszionizmus meghaladásával lehet visszatérni; a tiszta sorstragédia megvalósulását ekkoriban Henrik Ibsen, Richard Beer-Hoffman, Georg Hebbel és Paul Ernst drámáiban vélte felismerni.

Esszéi, tanulmányai és kritikái 1906-tól jelentek meg a Huszadik Század, 1908-tól pedig a Nyugat hasábjain, a magyar progresszió két legjelentősebb lapjában. Azon túl, hogy írásai filozófiai megalapozottságukkal és mélységükkel tűntek ki, felhívták a figyelmet szerzőjük alapvető világnézeti és kultúrkritikai beállítottságára; minden írása harcos állásfoglalás volt az olyanfajta irodalom mellett, amely a sorsát szabadon választó, a társadalmi kötöttségek ellen küzdő, emancipált személyiség ügyét az írásmű értelmének tekinti. Lukácsot elsősorban annak a folyamatnak a pszichológiája és misztikája érdekelte ekkor, amelyben a sorsot meghatározó alapvető értékek kialakulnak és tudatosodnak a személyiségben, eme belső értékek társadalmi érvényesítése ezekben az években még másodlagos szempont.

1. Lukács György nem volt magányos szellem; noha a tízes évek végén megkísértette őt a békés katedrafilozófusi pálya gondolata, szociális — kezdetektől fogva meglevő — érdeklődése és érzékenysége nem engedte őt behódolni a „kísértésnek". Ha eleinte nem is kereste az irodalmi mű és a művészeti alkotás közvetlen kapcsolatait a szociológiai környezettel, nagyon is tisztában volt azzal, hogy a mély történelmi és politikai válságba jutott Osztrák—Magyar Monarchia szellemi élete sem zajlik légüres térben. Mint olyan alkotó, aki Ady Endre forradalmi költészetének nagyon sokat köszönhetett, s aki tudatában volt annak is, hogy — amint a progresszió politikusai és szociológusai ezt bevitték a köztudatba — „Magyarország a hárommillió koldus országa", korán ráébredt a globális megoldás szükségességére. Ezt először az ember felszabadításának, megváltásának elvont eszményében vélte megtalálni, s a választ a kor értelmiségijeinek nagy problémájára — amely mélyen meghatározta az egyéni életvitelt is — a kiürült és formálissá vált kantiánus kötelességmoráltól távol, egyre inkább a legfőképpen Dosztojevszkij és Kierkegaard gondolataiban fogant keresztény megváltás-misztikában konkretizálta. Ez az útkeresés azonban nem magányos kaland volt, hanem egy szűkebb baráti társaság és egy egyre inkább programatikus célokkal rendelkező baráti csoportosulás közös útja is. Lukács, aki maga erősen szuggesztív, karizmatikus egyéniség volt (Ernst Bloch szerint mindig érzett rajta a zseni) maga is hatások gyújtópontjában élte fiatal éveit. Legjobb (és talán egyetlen igazi ba-

rátja) Popper Leó volt, az áthatóan éles gondolkodású művészetteoretikus. („Popper Leó gondolata a forma. Az élet és a mű, a világ és a forma, az alkotó, a megformálás, a forma és a befogadó közötti szakadékot még soha senki se tárta fel annyira, mint ő" — írta a *Nekrológ*ban[1] Lukács, 1911-ben, a tragikusan fiatalon, alig huszonöt évesen elhunyt barátról.) Ő és a később öngyilkosságot választó Seidler Irma voltak azok a meghatározó jellegű emberi kapcsolatai, amelyekhez hasonló intenzitású viszonyokba Lukács többé nem is merészkedett. Ez a két intenzív kapcsolatelmény alakította ki benne az élet és a forma, valamint az etikusság kategóriáinak személyes tartalmait, mint olyan kategóriákét, amelyek átszövik a fiatal filozófus pályakezdését és essé-korszakának munkáit.

Fiatalkori legjelentősebb összefüggő írásait *A lélek és a formák* című kötetében gyűjtötte össze, ez a kötet 1910-ben Budapesten, majd egy évvel később német nyelven Berlinben is megjelent. Ebben a könyvében Lukács egy olyan poétikus essé-nyelvezetet dolgozott ki, amelynek középponti módszertani elve az antinómia, s ennek egyik megjelenési formája, a paradoxon mintegy kifejezi az egyértelmű válasz, a pozitivitás iránti igényt, jóllehet el is utasítja. Novalis-esszéjében ezt úgy fogalmazza meg, hogy bár a romantika legbensőbb jellemvonása az élet igenlése, amelyet csak a költészetben tud megvalósítani — az egység és egyetemesség letéteményese ez —, mégis, Novalis tiszta költemény-élete az eszmény halálát jelenti: „Mert minden, amivel ők (ti. a romantikusok) az életet akarták meghóditani, csak a szép halálra volt elegendő; életművészetük a meghalás művészete."[2] (Ezek a korai írásokra jellemző személyes hangvételtől átfűtött sorok, a jellegzetes mondatfűzés is kifejezik szerzőjük vágyát az eredeti, nem elidegenedett élet után.) Stefan George intellektuális lírájáról beszélve a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a modern korban a lelkek közötti kapcsolat, a kommunikáció a művészet feltételévé változott. (Itt jegyezzük meg, hogy ez a gondolat végigkíséri Lukács baráti körének egész szellemi életét, s Balázs Béla, a későbbi ismert filmteoretikus egy teljes költészetet és esztetikát szentelt neki.) „A művészet: szuggesztió a forma segítségével..."[3] — fogalmazza meg álláspontját Lukács, s amint könyvének címével is utal rá, életének ebben a periódusában alapvető értéknek tekinti a tudatosan megformált életet, az irányított sorsot, amely az esetlegességek világával szemben valamely magasrendű cél által szervezett belső formával rendelkezik. A lelkek közössége és sokoldalu kapcsolatuk — alapja is, része is a formának, de mint minden magasrendű célnak alárendelt forma, szenvedő tartalommal telik meg, a korlátozott élet pedig csak tragikus lehet. Ez a tragikus pátosz jellemzi stilárisan meg tartalmilag is írását és világnézetét. Richard Beer-Hoffmanról szóló esszéjében tételesen is kifejti, hogy a forma: lemondás, mert aki a formát választja, tehát életét valamely (kultúr) objektivációnak rendeli alá, az szükségszerűen absztrakció tárgya lesz. Bármennyire is az emberek és emberek közötti viszonyok m e g é r t é s é t ől függ a művészete (a századforduló német hermeneutikájának értelmezésében) — „az emberből csak annyinak veheti használt anyag a számára, amennyiben ezekbe az absztrakt sémákba beilleszkedni képes."[4] Ezek a mondatok nemcsak a filozófus művészetelméletét jellemzik, hanem személyes életfelfogását és világnézetét is, megmagyarázzák azt az érzelmi-etikai és világnézeti válságot, amelybe a fiatal filozófus 1911-ben szerelme, Seidler Irma halála miatt sodródott. Hiába vélekedett tehát úgy könyve legpoétikusabb esszéjében, a *Søren Kierkegaard és Regine Olsen* című-ben, hogy az abszolút gesztusok segítségével zárt formává, mintegy műalkotássá lehet tenni az életet, ez a túlságosan is egyszemélyes, elvont felfogás legfennebb a dán filozófus egyediségét magyarázhatta, anélkül, hogy feloldhatta volna a Lukács György etikai-világnézeti célkitűzései és legszemélyesebb érzelmei közötti ellentmondást.

A könyv vitathatatlan gondolkodói erényeit a korabeli kritika elismerte, többek között Thomas Mann is; a kor Ady melletti legjelentősebb magyar költője, Babits Mihály bizonyos németes homályt és elvontságot rótt fel a fejtegetés módjának. De a mű befejeztével Lukács szakított a mű—élet—személyiség életfilozófiai

[1] Lukács György, *Popper Leó (1886—1911). Nekrológ.* = *Ifjúkori művek (1902—1918).* Magvető Kiadó. Budapest, 1977. 560.
[2] Lukács György, *Novalis. Jegyzetek a romantikus életfilozófiáról. I.m.* 143.
[3] Lukács György, *Stefan George I.m.* 161.
[4] Lukács György, *Richard Beer—Hoffman. I.m.* 214.

hármasságával, a továbbiakban az esztéta hermeneutikai eszközénél többre nem tartotta a módszer-elvet.

Nem pusztán kultúrtörténeti adalék, hogy 1911-ben Lukács Fülep Lajossal társulva megindította a csupán két számot megért A Szellem című filozófiai periodikát. Némiképpen a német kultúrfilozófia híres orgánumának, a Logosnak a példájára kívánták etikai-művészeti nézeteikkel a filozófiai nyilvánosságot megreformálni. Bár csupán két szám alapján aligha jellemezhető egy lap profilja, a Plotinosz-, Meister Eckehart-, Hegel- és Dilthey-szemelvények utalnak a szerkesztők szellemfilozófiai irányultságára.

2. A már *A modern dráma fejlődésének története* című, 1911-ben megjelent művében megfogalmazott műfajelméleti érdeklődés mélyebb indítékainak hatására, Lukács György tovább bővítette kutatásának tárgyát, s ugyanebben az évben[5], Firenzében nekilátott egy átfogó *Esztétika* kidolgozásának; ez a munka később *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika* címen vált ismeretessé. (Ő maga hosszú ideig teljesen megfeledkezett róla, 1971-ben került elő a heidelbergi Deutsche Bank széjéből — egy Lukács iránt érdeklődő banktisztviselő jóvoltából.)

E munkájában kantiánus szellemben fogalmazta meg a műalkotás létezésének alapkérdését az azóta híressé vált sorokban: „Műalkotások léteznek — hogyan lehetségesek?"[6] Ez a módszertani felismerés ugyanakkor kiküszöbölte a kantiánus típusú esztétikák egyik nagy kettősségét, nevezetesen a lényegre és látszatra hasadt esztétikum-problémát, melynek csak egyik megjelenési formája a szép objektivitásának és szubjektivitásának antinomikussága. A kérdés feltevésének fenomenologikus módja, amely a műalkotásra mint egységre irányult, további korszerű és máig használható szempontokat tett lehetővé. Elsősorban azzal, hogy a műalkotás létezési módjának vizsgálatához s ezáltal a műbefogadás kérdéséig vezetett. Lukács felismerte, hogy a művészi jelzés csak akkor képes a művész élményvalóságát közvetíteni, ha művészi hatásként lehetővé teszi, hogy az átélő szubjektum pontosan önmagát érezze-tapasztalja a legmélyebben. A művészet finalitása éppen a befogadói tudat ilyen értelmű meghatározását jelenti, de erre csak akkor képes, ha — s Lukács egy máig igen korszerű szempontot vezet be — „nézőpontja" megfelelő, ami azt jelenti, hogy ez utóbbi képes megtisztítani és egyneművé tenni az élményvalóságot. Röviden: ez a megtisztított esztétikai szféra kialakításához vezet, s az ebben tárgyiasult művet a befogadói tudat a feltételezés értelmében „össze kell hogy tévessze" önnön legszemélyesebb valóságával. Ezt a „tévesztést" nevezte el Lukács „termékeny félreértésnek", a műbefogadás egyik alapelvének. A folyamat leírásában olyan szimbolizáció-elméleti meggondolásokat alkalmazott, amelyek sok újdonsággal szolgálhatnak a ma szemiotikusai számára. Filozófiai értelemben pedig lehetségessé vált a műalkotás „újdonságának" és időtlenségének egységes magyarázata, ez a klasszikus formális esztétikák segítségével (az egy Hegelét kivéve) megmagyarázhatatlan diakron tételeződés.

A firenzei hónapokban ismerkedett meg Balázs Bélával, akivel igen szoros személyes kapcsolatba került, barátja, eszmetársa és vitapartnere lett, bár — s ezt Balázs sokszor fölrótta önmagának — teljesen soha nem tudta kitölteni azt az űrt, amelyet Popper Leó és Seidler Irma elvesztése okozott a fiatal filozófusnak. Ugyancsak itt ismerkedett meg Ernst Blochhal, akivel egész életén át intenzív szellemi és személyes kapcsolatban maradt, jóllehet a Bloch képviselte elvont humanizmussal, valamint az erre épített remény-elvvel haláláig vitatkozott.

A már a német nyelvterületen is jól ismert filozófus 1912 májusában Heidelbergbe költözött, részben azzal a céllal, hogy egyetemi magántanári címet szerezzen. Megkezdte e célból tanulmányait, és intenzíven bekapcsolódott a német szellemi életbe. A költő és drámaíró Paul Ernsttel már előzőleg kapcsolatban volt, a közgazdász Emil Lederer jóvoltából aztán a heidelbergi egyetemi élet többi kiválóságával is kapcsolatot teremtett. Vasárnap délelőttönként, Marianne Weber sza-

---

[5] A tanulmány életrajzi adatainak forrásai: Hermann István, *Lukács György élete*. Corvina. Budapest, 1985, *Lukács György élete képekben és dokumentumokban*. Corvina. Budapest, 1980; Földényi F. László, *A fiatal Lukács. Egy gondolathőr rekonstrukciójának kísérlete*. Magvető Kiadó. Budapest, 1980; Lendvai L. Ferenc: *Lukács György útja Marxhoz*. = *A magyar filozófiai gondolkodás a századelőn*. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1977; Laura Boella, *Il Giovane Lukacs: La Formazione Intelettuale e la Filosofia Politica, 1907–1929*. De Donato. Bari, 1977. („A fiatal Lukács" minden monográfiában és bevezetésben fejezetcím, amelyeket itt nem sorolhatunk külön. Lényeges megjegyezni, hogy Lukács kategóriáinak kialak ulásáról az említett szerzők eltérő nézeteket vallanak, többnyire az elemzési módszer és a periodizáció függvényében. A kérdés e vetületével nem volt célom foglalkozni.)

[6] Lukács György, *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika. A regény elmélete*. Magvető. Budapest, 1975. 15.

lonjában atlálkozhatott például a vallástörténész Ernst Troeltschcsel, a pszichiáter-filozófus Karl Jaspersszel, a nagy reménységként indult, de a fronton már 1915-ben elesett Emil Laskkal, Blochhal és természetesen az útját legfőképpen egyengető Max Weberrel. Személyes kapcsolatban volt az idősebb Weberrel, Alfreddel, Windelbanddal, Rickerttel, a kultúrtörténész Gundolffal és Stefan Georgéval. Ezek az együtt töltött termékeny órák természetesen nem múltak el nyomtalanul a filozófus szelleme fölött, s legfőbb szellemi hozadékuk az a neokantiánus-formális logika és módszertan volt, amely esztétikai gondolkodásának logikai szigorát fejlesztette, anélkül, hogy eltéritette volna a rá mindvégig jellemző ontológiai kiindulástól, vagy legalábbis annak bizonyos szempontjaitól, hogy azután időskori műveiben csak ez utóbbiakra koncentráljon. Hogy csak a legjellemzőbbet emeljük ki, amint a már említett esztétikai művében megfogalmazza: „A műalkotás egy egészen meghatározott időpillanat időtlenné válása . . ."[7]

A gondolkodása korai szakaszát jellemző szellemfilozófiai irány hatására Lukács a kultúrának az emberi egyén és közösség élete szempontjából szinte döntő szerepet szánt. Ugyanakkor — kevés kivételtől eltekintve — úgy látta, hogy kora kultúrája képtelen az összemberi szinten felvetődő kérdések megfogalmazására; sem a polgári, sem a kezdetben még polgári formákban kifejlődő szocialista művészet nem tud a kor kritikája s a jövendő heroldja lenni. Amint *Esztétikai kultúra* című tanulmányában írja (az 1913-ban, Budapesten megjelent azonos című kötetben): csak a tragikus magányát heroikusan vállaló művész képes a lélek legbelsőbb szükségszerűségeit és igazságát kifejező forma megteremtésére. Ez a kiküzdött forma túlnő a pusztán individuálison, s a valódi kultúra (ez a kulcsszó!) eljöveteléig néhány példaadó művész heroikus gesztusában hordozza a szent illúziót.[8]

A magántanári habilitáció végül is nem sikerült. Hogy ennek pusztán formális okai voltak, vagy a német egyetemi körök bizonyos idegenkedése, ma már szinte kideríthetetlen.[9] (1918-ban még egyszer megpróbálkozott a habilitációval, Heidelbergben, de szándékáról a magyarországi politikai helyzet radikális megváltozása miatt végleg le kellett tennie.)

3. Lukács életét a továbbiakban egy személyes és egy világtörténelmi esemény alakította: 1913-ban megismerkedett Jelena Andrejevna Grabenkóval, akit 1914-ben, az első világháború kitörésének évében feleségül is vett. (A házasság 1916-ig állt fenn.) Jelena Grabenko, amint Balázs Béla visszaemlékezéséből tudjuk, a dosztojevszkiji forradalmár típusát testesítette meg. Szociálforradalmár („eszer") terrorista tevékenysége miatt börtönbe került, utána részben tönkrement egészséggel németországi emigrációba ment. Életrajzírói etikai okokkal magyarázzák Lukácsnak ezt a választását, kiemelve, hogy annak tartalma a szakítás a kompromisszumos múlttal, a megváltás-gondolat *in persona* választása.

A világháború — azon túl, hogy rövid időre bevonultatják — egyelőre nem sok nyomot hagyott Lukács életében, akkoriban még csak a lelkekben kezdett kiteljesedni az a mély etikai válság, amelyet — *Megélt gondolat* című önéletrajzi vázlatában — Lukács, a maga számára, a sorsforduló felé vezető útnak tartott. A Habsburg-monarchia „emberi értelmetlenségnek" tűnt számára, a háborút elutasította, de amint ismét ő fogalmazta, „nem pacifista és nyugati-demokratikus álláspontról", hanem abszolút etikai szempontból; korát, Fichte szavaival, „a tökéletes bűnösség korának" nevezte.[10] Nyilván ez a mélyen átélt világnézeti-etikai álláspont globális filozófiai alapvetést igényelt, s Lukács egyre intenzívebben foglalkozott az orosz irodalom, nevezetesen Tolsztoj és Dosztojevszkij etikai forradalom-felfogásával.

Ezek voltak az előzményei az 1914—15-ben Heidelbergben megírt és Jelena Grabenkónak ajánlott, *A regény elmélete* című munka megszületésének (alcíme: *Történetfilozófiai kísérlet a nagyepikai formákról.*) Ez egy tervezett Dosztojevszkij-könyv első fejezete lett volna, a többi azonban soha nem készült el. A műben sajátosan keverednek a formál-szociológiai módszertan szempontjai a szellemfilozófia néhány alapkategóriájával (művészet-élet-lényeg). Az erősen spekulatív gondolatmenet első következménye az, hogy a líra, dráma és az epikai formák hierarchikus

[7] Lukács György *i.m.* 219.
[8] Lukács György, *Esztétikai kultúra.* = *Ifjúkori művek.* 436.
[9] Vö. *Lukács György levelezése (1902—1917).* Magvető. Budapest, 1981.
[10] Lukács György, *Megélt gondolat.* = *Curriculum vitae.* Magvető. Budapest, 1982. 22. sk.

rendben jelennek meg, egy meglehetősen bonyolult változó rendszerben, melynek invariánsai a tárgy-tartalom, objektivitás-szubjektivitás, lélek-anyag, élet-teljesség. Másodsorban a magáról a regényről szóló esztétikai-műfajelméleti fejtegetések lényeges vonása, hogy a regényhős Lukácsnál *per definitionem* etikai individuum: „a regényhősök — keresők. A keresés egyszerű ténye jelzi, hogy sem célok, sem utak nem lehetnek közvetlenül adva..."[11] A műfaji-szociológiai — etikai kettős tipológia végeredményben célravezető, hiszen az európai polgári regény egy típusa, Cervantestől Stendhalig kétségtelenül leírható, jellemezhető vele. Lukács számára ennél mégis jóval fontosabbak azok a tartalmi szempontok, amelyek filozófiai-világnézeti kategóriáinak újrafogalmazását lehetővé teszik. Elsősorban az immár a racionalitást mint lényegi meghatározottságot tartalmazó formáról van szó: „Minden forma a létezés valamely alapvető disszonanciájának feloldása, egy világ, amelyben az értelmetlenség az őt megillető helyen, mint az értelem hordozója, szükséges feltétele jelenik meg."[12] Az értelmetlenséget a világban ürességként felfedező epikai individuum szükségszerűen fel akarja számolni a világ eme belső idegenségét, létformája lesz a keresés. A kereső regényhős csak azt tudja, hogy az epopeia szerves közösségének szükségszerűen megfelel egy elvont közösség. Egész története s következésképpen a regény cselekménye az a folyamat, amelyben lelkét — az értelemadás gesztusával — az elvont közösség tartalmává teszi. A teljes bűnösség korszakával szemben természetesen csak a tiszta etikai közösség lehet az alternatíva. Lukács azzal zárja regényelméletét, hogy míg Tolsztojnál az új világkorszakba való áttörés megsejtései láthatóak, Dosztojevszkij műveiben — aki szerinte nem regényeket írt — kirajzolódik az új világ maga.

A műfajelmélet termékeny hipotézisnek bizonyult: a műfajokat illető filozófiai feltevés az, hogy ezek a kor uralkodó összemberi tartalmának, jellemzőinek hatására kerülnek előtérbe, avagy szorulnak vissza. Goethe regénye, a *Wilhelm Meister tanulóévei* (s egyben Lukács legkedvesebb olvasmánya és példa-műve) az a tipológiai alap, amely egyben a művek szellemi telítettségének és tartalmának is fokmérője.

A könyv 1963-as kiadása elé írott előszavában Lukács így jellemezte álláspontját: „A regény elmélete szerzőjét olyan világfelfogás vezérelte, amely »baloldali« etika és »jobboldali« ismeretelmélet (ontológia stb.) összeolvasztására törekedett".[13] Amihez hozzátehetjük, hogy ha ez a munka nem is éri el a *Heidelbergi művészetfilozófia és esztétika* formális logikai szigorát és kategorikus mélységét, a világnak értelmet adó etikai közösség utópiájának — mint az új világ legfőbb tartalmának — somatikus gondolati kimunkálásával döntően meghatározta a filozófus eszmei fejlődésének további irányát s ezzel együtt tevékenységének formáját is. E tevékenység súlypontja szinte érezhető belső szükségszerűséggel tevődik át a konkrét cselekvésre: a világnézetet meghatározó értékeket asszimilálta, azok megszilárdultak, késztető erőkké váltak.

4. 1915-től kezdődően — részben az egyre gyakoribbá váló katonai behívóknak is köszönhetően — a filozófus tevékenységének súlypontja ismét Budapestre tevődött. Az év telétől kezdődően egyre rendszeresebbé váltak egy fiatal értelmiségi-gondolkodói, baráti társaság összejövetelei a Balázs Béla és felesége gazdag könyvtárral rendelkező otthonában. Általában vasárnaponként találkoztak, s emiatt később ezt a szellemi létformát Vasárnap Körnek nevezték el, tagjait pedig vasárnaposoknak. Ne gondoljunk azonban valaminő formális körre vagy szervezetre; ez a szó szoros értelmében baráti csoportosulás volt, amelynek tagjait részben bensőséges baráti kapcsolat, részben pedig a közös érdeklődés, hasonló világnézeti-etikai beállítódás kapcsolta össze. A visszaemlékezők szerint a megbeszélések kötetlen baráti társalgásként kezdődtek, a módszertani és irányító szerep a Lukácsé volt. Általában az ő intervenciói jelölték ki azokat a kristályosodási pontokat, amelyek körül a vita kialakult. (Az előzmények ismeretében ez a szerep szükségszerűnek tűnik: tevékenysége, immár kialakult filozófiai nézetei és magatartása — a kor reprezentatív eszmeáramlataiban — középponttá minősítették. Ő ennek a szerepnek meg is felelt: elmaradásával — a visszaemlékezések tanúsága szerint — a megbeszélések színvonala és a viták hőfoka nem érte el a megszokott és megkívánt mélységet és minőséget.)

---

[11] Lukács György, *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika. A regény elmélete.* 518. sk.
[12] *I.m.* 519.
[13] *I.m.* 487.

A Vasárnap Kört — Balázs Béla naplófeljegyzései szerint — exkluzív társaságnak, ideális filozófiai akadémiának szánták. A kör tagjai olyan — többségükben asszimilálódott, zsidó származású — fiatal budapesti értelmiségiek voltak, akik számára immár tarthatatlanná vált a Monarchia társadalmi-szellemi valósága, a háborúban végletekig fokozódott irracionalizmusa, akik fel akarták számolni életük és szellemük elidegenedettségét. Az összejöveteleken, a gyakran hajnalig tartó vitákban általában tizenöten vettek részt, jóllehet a baráti csoportosulás húsznál is több fiatal gondolkodót kapcsolt össze. Közülük később többen váltak európai hírű tudósokká, említsük meg ezúttal a Hauser Arnold, Mannheim Károly, Szilasi Vilmos, Tolnai Károly és Varga Jenő nevét.

A résztvevők baráti közösségben vitatták meg egymás készülő műveinek részleteit, s a művészetre vonatkozó következtetéseket igyekeztek az általuk „lélekvalóságnak" nevezett szférában konkretizálni (mintegy Lukács egy régebbi tételének szellemében: az esztétikai kultúra a lélek megformálása").[14] A hangsúly a formáláson, az etikán van immár: Kierkegaard és Dosztojevszkij hősei testesítik meg a művészeti alternatíváknak értelmet adó etikai értékeket, típusokat. A beszélgetések ugyanakkor olyan etikai játszmák is, amelyekben a beszélgetők egységes értéktudatot, etikára alapozott metafizikát igyekeztek kikristályosítani. De nemcsak ezt, hanem a közvetlen lelki kapcsolatra épülő misztikát is, amelyet az autentikus élet (a tiszta etika) feltételének is tartottak. Lukács többször is felrótta Balázs Bélának, hogy ezt az etikai idealizmusra jellemző rendszert az empirikus, személyes életben is követendőnek tartotta. (Ez persze a beszélgetések szurrogátuma, nem egységes felfogás; azért lehet benne teljesen eltekinteni például a művészet vagy a mindennapos érintkezés konvencionális jellegétől.) A beszélgetések immanenciája a morális forradalom előkészítése.

Középponti kategóriájuk a mű, a Werk (ezt nem is kívánták lefordítani, meg akarták őrizni a középkori német misztikára emlékeztető platonizáló kifejezésformát). A Werk annyiban teljes értékű, központi axiológiai kategória, amennyiben lehetővé teszi és le is írja a részvételt az abszolútumban: műalkotás is meg kapcsolat is a műalkotás birodalmával, etikai értékű esztétikai cselekvés, alkotás (tegyük hozzá: a beszélgetésekben sorkentő, mitoszi elem.) Amint Mannheim Károly 1918-as előadásában megfogalmazta: „...nem a kultúra az elsődleges alakulat, hanem a Werk az. Az individuális Werk válik kultúrténnyé azáltal, hogy szociálissá és történetivé lesz. A Werk pedig eredeti küldetésében az önmagát önmagáért teljesíteni akaró léleknek a megnyilvánulása"[15]

Sajnos ma már fő vonalaiban sem tudjuk rekonstruálni a Vasárnap Körben lezajlott beszélgetések tematikus egységeit, mégkevésbé elevenségét, fordulatosságát. Gyaníthatjuk, hogy ezektől nem függetlenül születtek Lukácsnak az 1914—17 között papírra vetett *Etikai töredékei*. Ezekben több síkon rögzítette a Werk-világnézettel kapcsolatos problémákat. Kantiánus szellemben leszögezte, hogy a Werk az általános tudat műve, megismerés. Ugyanakkor hozzáfűzte, hogy a megismerés a lélek tette. Az általános tudat kanti hipotézisét megszüntette azáltal, hogy a megismerést a személyiséghez s annak szabadságvágyához kötötte. Végül pedig alapvető módszertani kételyt fogalmazott meg a Werk-világ ismeretértékéről: „A probléma — írta —: lehet-e a Werk-világnak más, mint mágikus (esetleg gyengítve) pedagógiai vagy morális jelentősége?"[16] Gondoljuk meg, minő jelentéses fordulat! A Körben affirmatíve folynak a beszélgetések, és zajlanak a viták, de már Lukács György számára az esztétikai szférának csupán mágikus, pedagógiai vagy morális jelentősége van. Azt is megfogalmazta, hogy az „Etika: a lélek (és az Én) kiürítése a Sollen kedvéért."[17] E régebbi gondolkodási szféráinak a leértékelésével egy olyan „Én-metafizika" szükségszerűségét jelölte ki a maga számára, amelynek elsődleges elvévé a tevékenység vált, mindebben pedig mintegy elébe ment azoknak a világtörténeti nagyságrendű folyamatoknak, amelyekkel — részben világnézetéből is következően — tevőlegesen szembe kellett néznie.

Curriculum vitae-jében Lukács nem szentelt különösebb teret élete eme szakaszának, a Vasárnap Kört *Magántársaság*nak minősítette. Mégis, ez a Berlin és Budapest, a házasság és a társaság között megosztott tevékenység igen jelentős állo-

[14] Lukács György, *Esztétikai kultúra.* = *Ifjúkori művek.* 435.
[15] Mannheim Károly, *Lélek és Kultúra.* = *A Vasárnapi Kör.* Gondolat. Budapest, 1980. 167.
[16] Lukács György, *Etikai töredékei 1914—1917-ből.* = *A Vasárnapi Kör.* 123.
[17] Uo.

más volt életében: ismét szembesülhetett azokkal a létproblémákkal, amelyeket ő részben átélt, megfogalmazott és kifejezett, s ezáltal meghaladott. S még jelentősebb volt a Vasárnap Kör a többiek életében: a vélemények egybehangzóak a tekintetben, hogy Lukács György szelleme, nézetei döntő élményt és hatást jelentettek, alapvetően befolyásolván tudósi, művészi, filozófusi pályák alakulását.

1916-tól, miután a katonai szolgálat alól mentesült, visszaköltözött Berlinbe. Ettől kezdve — noha a személyes kapcsolatokat megőrizte —, nem vett részt a Vasárnap Kör összejövetelein. Mivel a beszélgetések többé a kör tagjait sem elégítették ki, és a tevékenységi formát is meghaladottnak érezték, 1917-ben megalapították *A Szellemi Tudományok Szabad Iskoláját*, az „új spiritualizmus és idealizmus világszemléletének" fórumát. *A szellemi tudományok köréből* meghirdetett előadásokat a Vasárnap Körből már megismert gondolkodók tartották, de mellettük a magyar kultúra olyan kiválóságai is dobogóra léptek, mint Bartók Béla és Kodály Zoltán. Lukács Heidelbergből tért vissza előadását megtartani, s ez alkalommal valószínűleg a vasárnaposok etikai világnézetét foglalta össze; az improvizált előadás szövege elkallódott.

Ez a mozzanat képletesen is lezárta a filozófus fiatalkorát: kialakult nézeteit foglalhatta össze nyilvános fórumon. Olyan nézeteket, amelyeket — *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika* alapsémáját kivéve — tartalmilag soha többé föl nem elevenített, csak egy út, a Marxhoz vezető út állomásainak tekintvén azokat. A morális közösség elvont eszményét ugyanis meghaladta a történelmi valóság, s ezzel együtt a gondolkodás és a tevékenység külső és belső feltételei is megváltoztak.

A nagy októberi szocialista forradalom kitörése sorsforduló volt számára is: saját világnézeti-etikai kategóriáit hirtelen a forradalmi gyakorlat erkölcsi problémáival kellett szembesítenie. Amint a *Curriculum vitae*-ben megfogalmazta, a világnézeti alternatívák teljes megváltozásának kérdésével kellett szembenéznie, hiszen a kiragadott bűnös vagy etikailag értékpozitív cselekvés ezentúl csak mint a forradalmi gyakorlat dinamikus egyensúlyának mozzanata lehetett értelmes. Megjelent tehát a magasabb szintézis, egyelőre távolról, de közel hozta a távolt az 1918-as magyarországi polgári demokrata forradalom, s ezt követően a polgári köztársaság kikiáltása. S az akkor 33 éves filozófus nem habozott megtenni a műtől a történelemig vezető lépést: 1918. december 2-án belépett a kommunista pártba.

EGYED PÉTER

ÎNTERPRETĂRI ŞI SENS

(Drumul parcurs de György Lukács pînă la anul 1919)

(Rezumat)

Studiul abordează evoluţia gîndirii lui György Lukács între anii 1902—1918, perioada de consacrare a filozofului, marcată prin cîteva lucrări care reunesc eseuri şi studii dedicate — în termeni generali — asimilării obiectului de către subiectul estetic şi etic. Această problematică apare ca urmare a percepţiei lumii ca obiectivare inadecvată subiectului etic şi istoric, punctele de reper fiind căutate în cîteva opere literare considerate ca fiind capabile să depăşească această situaţie dilematică. (Acest demers se bazează pe presupunerea că arta şi literatura conţin valori etice implicite capabile să se supună unui proces de explicitare a lor, din care să rezulte un sistem de valori bine delimitate.) Pentru a se ajunge la acest sistem, Lukács a trebuit mai întîi să elaboreze o metodologie şi instrumente teoretice adecvate abordării modului general de existenţă a fenomenului artei, şi în special a operei literare. A sa *teorie a dramei*, *teoria romanului*, respectiv sistemul *esteticii de la Heidelberg* conţin şi o tipologie a formelor şi a speciilor literare, bazate deopotrivă pe logica kantiană, a filozofiei spiritului şi a

filozofiei istoriei în accepţia hermeneuticii şi a a sociologiei germane de la începutul secolului, tipologie conţinînd şi elementele unei semiotici în sensul modern al termenului. Prin relevarea activităţii sale în ceea ce priveşte formarea unui stil de gîndire foarte influent în cadrul *cercului de duminică* — care reunise o serie de intelectuali deveniţi mai apoi artişti şi savanţi de renume mondial —, studiul evidenţiază necesitatea etico-istorică a depăşirii de către György Lukács a sistemului său de categorii, de gîndire şi acţiune în direcţia pe care — mai tîrziu — el o denumea ca „drumul său spre Marx".

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMENYEK
XXXII. évf. 1988. 1. szám

AZ ADY-ÖRÖKSÉG TÖRTÉNETÉBŐL

Szabad-e engem hidegen megértni?
Szabad közönnyel előlem kitérni?
Gerjedt lelkemnek ki látta valóját?
Ki lát, szivem, sebes és örök jóság?
Istenülő vágyaimba ki látott?
Óh, vak szivű, hideg szemű barátok
(Ady Endre: *Ki látott engem?*.

Kétségtelen, egy írói életmű értékét, fejlődéstörténeti szerepét nem minősítik a körülötte (érette) kialakult viták, a gyakran egymásnak ellentmondó értékelések. Nélkülük azonban elképzelhetetlen bármely mű, életmű értékelése. Másrészt ezeknek a vitáknak a jellege, háttere, a különféle értelmezések sok mindent elárulhatnak arról a korról, arról a szellemi közegről, amelyben a különféle vélemények megütköznek. Különösen így van ez akkor, ha az újra és újra megfogalmazódó vélekedések túlmutatnak az irodalom körén. Közérdekűvé válnak. Ha olyan nyugtalanító és állandó szembesülésre késztető örökségről van szó, mint amilyen az Adyé.

Nem szorul talán bizonyításra, hogy Petőfi óta egyetlen magyar költő körül sem gyűrűztek olyan éles és széleskörű viták, mint Ady merészen új művészi egyénisége, korszaknyitó költészete körül. Talán nem túlzás azt állítani: Adyról sosem lehetett — és ma sem lehet — polémiák nélkül írni. Utóélete az irodalomban — ahogy mondani szokás — mindig vízválasztónak számított.

Ennek számított, kezdettől fogva, a romániai magyar irodalomban is.

Mondják, Áprily Lajos — leegyszerűsítő túlzással — valamikor aszerint kívánta megkülönböztetni az embereket, hogy ellenségei vagy hívei Ady Endrének; és azt is tudjuk, hogy egyik korai szép versének megírására Ady nyugtalanító szelleme (a „birtokáért" „kigyúlt harc") ihlette. „A halott Ady emlékének" — így ajánlja olvasóinak a marosvásárhelyi Zord Idő 1920-as évfolyamában közreadott, később több alkalommal is megjelentetett *Patroklos alszik* című költeményét. És akárcsak József Attila versében: a megidézett nagysága és megidézők kicsinyessége készteti keserű számvetésre a halkszavú költőt:

Ó, Patroklos nem volt még ilyen árva,
bár birtokáért bőszült torna foly —
homoksebezte, halott ajakára
azért fagyott a furcsa, torz mosoly...

Alig két esztendővel később az egyre inkább felparázsló Ady-viták közepette Szentimrei Jenő egy egész nemzedék nevében szólal meg Ady-ódájában: „Halottan is égő fáklyánk maradj, / Új harcainkhoz új erőt te adj."

Szerb Antalnak az 1934-ben, Kolozsvárt megjelenő magyar irodalomtörténetében olvasható megállapítása általános érvényű „Az első pillanattól kezdve, amint feltűnt, egyszerre formát kapott az addig chaotikus irodalmi tudat: Ady neve két ellentétes táborra osztotta az embereket, egyszerre mindenki pontosan tudta a helyét."[1] Természetes tehát, hogy a fiatal irodalomtörténész, Jancsó Elemér (később vissza-visszatér Ady hazai hatására) líránk első tizenöt évéről áttekintést nyújtó — ugyanebben az évben ugyancsak Kolozsvárt közreadott — tanulmányában olyan részletesen kitér az Ady-ösztönzésre. Azokra az irodalmi, szellemi csatározásokra, amelyeket — úgymond — „az újítók és régieskedők" Ady elismertetéséért, majd értelmezéséért folytatnak.[2]

A korszak írói, költői (Tompa László, Reményik Sándor, Dsida Jenő, Olosz Lajos, Benedek Elek, Berde Mária, Kuncz Aladár, Makkai Sándor, Bárd Oszkár,

[1] Szerb Antal, *A magyar irodalom története*. 1934. 168.
[2] Jancsó Elemér, *Az erdélyi magyar líra tizenöt éve*. 1934.

Kacsó Sándor, Molter Károly, Tabéry Géza, Gaál Gábor — és távolról sem teljes a névsor) újra és újra megkísérlik értelmezni Adyt, s ezzel párhuzamosan a szerveződő romániai magyar irodalom egyik ösztönző forrásává avatni a közelmúltnak ezt a szellemi örökségét. Hogy irodalmunkban mennyire folytonos maradt ez a kötődés, hogy mennyire elevenen élt Ady az elkövetkező évtizedekben is, azt talán az eseményszámba menő Ady-évfordulók, s az ilyenkor megújuló véleményküllönbségek tanúsítják a leginkább. Nem véletlen, hogy az 1981-ben megjelent *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* I. kötete oly nagy teret — több címszót — szentel Ady sokféleképpen megmutatkozó hazai utóéletének.

Ennek az örökségápolásnak a kezdeteit — a 20-as évek Ady-vitáit — a költő halálának századik évfordulóján kíséreltem meg felvázolni,[3] most az ezt követő évtized irodalmunk főbb tendenciáit erőteljesebben érvényre juttató időszak Ady-élményét szeretném, szintén vázlatosan, érzékeltetni. Ady szellemi és esztétikai hagyományát, a kettő összefonódását. Voltak olyanok, akik e költészet súlyos tartalmai miatt lemondtak volna Ady lírai teljesítményéről, mások csak ehhez ragaszkodtak. Miként ezt az Adyért évtizedekig csatázó Balogh Edgár kifejezte: „Voltak Ady-visszautasítók, akik szerint maga a költészeti örökség is elévült, éppen politikai vonatkozásai miatt. No de voltak Ady-értelmezők is jócskán, akik a lírai hagyatékra megesküdtek, de azt óvatosan leválasztották a mindennapok kiélezett problémáiról."[4]

Az indulás, az útkeresés éveiben elsősorban Ady elismertetéséért, költészete e l f o g a d t a t á s á é r t kellett megküzdeni a társadalmi és irodalmi konzervativizmussal. Hogy ez mennyire így volt, annak érzékeltetésére elég beleolvasni néhány írói visszaemlékezésbe. Kacsó Sándor például, marosvásárhelyi gimnáziumi éveire emlékezve, azt a szellemi megrekedtséget elevenítette fel, amely még 1918 végén sem volt hajlandó Adyt tudomásul venni:

„Zárt világban éltünk, s ott is inkább a múltban. Önképzőkörünkön is, ahol szabadabban bontakozhatott volna ki irodalmi és kulturális érdeklődésünk (s ahol ugyancsak Cirill páter volt a vezető tanár), a régi nagy költőkön kívül legfeljebb Gyóni Géza és Kiss Menyhért háborús verseiből szavalgattunk, vagy a Petőfi után következő epigon-korszak sivárságáról értekeztünk, szinte-szinte azzal a tudattal már, hogy nincs is további útja az irodalmi fejlődésnek, a mi korszakunk is legfeljebb csak az epigonok hadát szaporíthatja.

1918 őszén aztán a mi gimnáziumunk e kényelmes és áporodott konzervativizmusába is besüvöltöttek az új szelek ... [...]

Ezen az irodalmi matinén — s az őszirózsás forradalom hangulatában — értesültünk mi Ady Endréről és költészetéről. Molter Károly volt az ünnepi előadó, ő vitázta szenvedélyes harsánysággal a fülünkbe, hogy igenis van, van új magyar költőóriás, aki nem kisebb, mint a régi nagyok, de még tán nagyobb is náluknál, mert íme, a forradalom váteszeként győzött a győztes forradalommal. Azt is mondta, hogy Ady az ifjú szivekben él. Nagyszerűen beszélt. Előbb meghökkentett azzal, hogy úgy ünnepelte Ady most már vitathatatlannak nyilvánított diadalát, mintha a saját személyes győzelme lett volna (később értettem meg, hogy mennyi mérges kávéházi és társasági vitája előzhette meg ezt az előadást), aztán elakasztotta a lélegzetünket, amikor nem is rejtegetett fölényeskedéssel verte vissza azokat a begyepesedett fejű maradiakat, akik Adyt ma is magyartalansággal merik vádolni (hiszen ez Cirill páterről beszélt), s végül megnevettetett, amikor előrelépvén a dobogón így tért rá az Ady elleni utolsó vádpont visszaverésére:

— S méghogy Ady érthetetlen? Hát ez előttem igazán érthetetlen!"[5]

Hasonló tilalomfákról számol be Szemlér Ferenc egyik korai, a még 1939-ben megjelent, *Más csillagon* című, ifjúságának szellemi légkörét felelevenítő önéletrajzi írásában. „... Adyt — emlékszik Szemlér — fenntartás nélkül, odaadóan szeretni félig jellemhiba, félig bűn volt. [...] Ezek szerint mi, akik »in corpore« esküdtünk Adyra, csakugyan valami homályos árulást követtünk el."[6]

És folytathatnánk az Adyt iskolákból kitiltó megnyilatkozások egész sorával.

---

[3] Kozma Dezső, *A hazai Ady-viták történetéhez*. Igaz Szó 1977. 10. sz. 437—41.
[4] Balogh Edgár, *Verse törvény*. Igaz Szó 1969. 1. sz. 23.
[5] Kacsó Sándor, *Cirill páter mint tilalomfa*. Írók — írások, Irodalmi Kiadó. Bukarest, 1964. 89—91.
[6] Szemlér Ferenc, *Más csillagon*. 1939. *Évgyűrűk*. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1970. 143.

Makkai Sándor, erdélyi református püspök 1927-ben az Erdélyi Szépmíves Céh által kiadott Ady-könyve épp ezért kelthetett olyan széleskörű elismerést, mert — vitatható, illetve elfogadhatatlan megállapításai ellenére — megkísérelte felmenteni Adyt a hazafiatlanság, az erkölcstelenség, a homályosság és értetlenség annyit hangoztatott vádjai alól. Megpróbált menlevelet adni számára.

A korabeli szellemi közeg s az Adyhoz való viszonyulás érzékeltetésére hadd utaljak egy nemigen ismert esetre: „Az Adyt rendszeresen méltató Brassói Lapok nem meri elvállalni Benedek Eleknek a Szász Károly alpári hangvételű, Adyt támadó cikkére írt válaszát. A lap főszerkesztője, az okokat részletezve, a következőképpen magyarázkodik Benedek Eleknek küldött levelében: „Én nyíltan és határozottan visszautasítottam az olyan cikkeket, melyek ellened, Ady ellen és Makkai Sándor püspökom ellen íródtak, ennélfogva nem adhattam helyet olyan cikknek sem, mely a lapom olvasóinak 90%-a által képviselt mentalitás ellen irányult."[7]

Benedek Elek nem hagyja szó nélkül, válaszol a lapot szerkesztő Szele Bélának: „A jobbágyság felszabadítását évszázadokon át ellenezte a nemességnek nem 90, de 100%-a, mégis felszabadult. Adyt illetően is útban van az igazság. Ma már 1—2 író kivételével Erdély összes írói színt vallottak Ady s vele Makkai könyve mellett."[8]

Hasonló széleskörű vitákra nem sokkal ezután Kosztolányi Dezső különvéleménye ad alkalmat.

A szakkutatás tükrében ma már jóval tisztábban látjuk e nagy vihart keltő írás *(Az írástudatlanok árulása)* személyes indítékait, szellemi hátterét. Az Ady-életmű jeles kutatója, Király István sokrétű vizsgálódás alapján mutatta ki: a feltékenységen, az Ady iránti (személyes bántásokból is fakadó) ellenérzésen és egyéni ízlésen túlmenően, Kosztolányi kifogásai elsősorban a két költő világképének másságával magyarázhatók. Kétfajta világkép szembesült ezekben a kifogásokban. Miként Király fogalmaz: „Egy individuumközpontú művészi látás tagadta benne a társadalomközpontú szemlélet értékrendjét [...] A különféle etikai, személyiség-filozófiai, esztétikai ellentétek végső soron mind ide nyúltak vissza."[9]

A romániai magyar sajtóban általában visszatetszést keltett Kosztolányi különvéleménye.

Az Ellenzéket, majd az Erdélyi Helikont szerkesztő, az erdélyiség és európaiság egyensúlyát irodalomszervezői és szerkesztői programként maga elé tűző Kuncz Aladár (már korábban Ady szellemének vonzáskörébe kerül) közvetlen a Kosztolányi-cikk megjelenése előtt az Ady-problémáról úgy ír, mint az irodalomtörténet „legizgatóbb kérdésé"-ről.[10] Nem sokkal ezután, Kosztolányinak, illetve Szász Zoltánnak válaszolva, a Keleti Újságban mondja el véleményét: „Ha Kosztolányi tanulmányának motívumait keresem, alighanem arra az örök ellentétre kell visszavezessem, amely a *poeta doctus* és a nyers, bátor zseni között van."[11] Szinte szóról szóra ezt írja le Ligeti Ernő egy hónappal korábban, ugyanebben a lapban: „a *poeta doctus* áll ösztönösen szemben a bárdolatlan zsenivel".[12] Pár hét múlva, Kuncz Kosztolányinak küldött levelében, az Ady-cikk időszerűtlenségét fejtegeti. Ilyenképpen érvel: „... Ugyanaz az irodalomellenes botfülű banda, amelyik nemzeti és egyéb okokból Adyt ütötte, most az irodalmi revízió zászlaja alá áll." Sőt nemcsak a saját véleményével ismerteti meg levelezőpartnerét (akitől kéziratot kér), Reményik Sándor Ady mellé állásáról is beszámol. „A Reményik Sándor állásfoglalása határozottan érdekes — írja —, mert ez a költő mindig konzervatív volt, és Ady hatása teljesen kikerülte. Nyilatkozatában elmondja, hogy Ady iránt érzett ellenszenve miként változott a leghatározottabb elismeréssé és megbecsüléssé."[13]

A Kuncz Aladár szerkesztette Erdélyi Helikonban megjelent tanulmány szerzője, Németh Andor sem jut túl a két költő másságának, élet és költészet más-

---

[7] *Szele Béla levele Benedek Eleknek.* Brassó, 1927. aug. 18. B.E. irodalmi levelezése II. Kriterion Könyvkiadó Bukarest, 1984. 251.

[8] *Benedek Elek levele Szele Bélának.* (Kisbacon) 1927. aug. 22; uo. 251.

[9] Király István, *Individuumközpontú világkép — társadalomközpontú világkép.* ItK. 1984. 5—6. sz. 600, 606.

[10] Kuncz Aladár, *Tíz évvel Ady Endre halála után.* Ellenzék 1929. jan. 29. Kötetben: K.A., *Tanulmányok, kritikák.* Bukarest, 1973. 284.

[11] Keleti Újság 1929. aug. 18.

[12] Keleti Újság 1929. júl. 22.

[13] *Kuncz Aladár levele Kosztolányi Dezsőnek.* K.A.: Levelek 1907—1931. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1982. 163.

Kacsó Sándor, Molter Károly, Taberly Géza, Gaál Gábor — és távolról sem teljes a névsor) újra és újra megkísérlik értelmezni Adyt, s ezzel párhuzamosan a szerveződő romániai magyar irodalom egyik ösztönző forrásává avatni a közelmúltnak ezt a szellemi örökségét. Hogy irodalmunkban mennyire folytonos maradt ez a kötődés, hogy mennyire elevenen élt Ady az elkövetkező évtizedekben is, azt talán az eseményszámba menő Ady-évfordulók, s az ilyenkor megújuló véleménykülönbségek tanúsítják a leginkább. Nem véletlen, hogy az 1981-ben megjelent *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* I. kötete oly nagy teret — több címszót — szentel Ady sokféleképpen megmutatkozó hazai utóéletének.

Ennek az örökségapolásnak a kezdeteit — a 20-as évek Ady-vitáit — a költő halálának századik évfordulóján kíséreltem meg felvázolni,[3] most az ezt követő évtized irodalmunk főbb tendenciáit erőteljesebben érvényre juttató időszak Ady-elméletét szeretném, szintén vázlatosan, érzékeltetni. Ady szellemi és esztétikai hagyományát, a kettő összefonódását. Voltak olyanok, akik e költészet súlyos tartalmai miatt lemondtak volna Ady lírai teljesítményéről, mások csak ehhez ragaszkodtak. Miként ezt az Adyért évtizedekig csatázó Balogh Edgár kifejezte: „Voltak Ady-visszautasítók, akik szerint maga a költészeti örökség is elévült, éppen politikai vonatkozásai miatt. No de voltak Ady-értelmezők is jócskán, akik a lírai hagyatékra megesküdtek, de azt óvatosan leválasztották a mindennapok kiélezett problémáiról."[4]

Az indulás, az útkeresés éveiben elsősorban Ady elismertetéséért, költészete e l f o g a d t a t á s á é r t kellett megküzdeni a társadalmi és irodalmi konzervativizmussal. Hogy ez mennyire így volt, annak érzékeltetésére elég beleolvasni néhány írói visszaemlékezésbe. Kacsó Sándor például, marosvásárhelyi gimnáziumi éveire emlékezve, azt a szellemi megrekedtséget elevenítette fel, amely még 1918 végén sem volt hajlandó Adyt tudomásul venni:

„Zárt világban éltünk, s ott is inkább a múltban. Önképzőkörünkön is, ahol szabadabban bontakozhatott volna ki irodalmi és kulturális érdeklődésünk (s ahol ugyancsak Cirill páter volt a vezető tanár), a régi nagy költőkön kívül legfeljebb Gyóni Géza és Kiss Menyhért háborús verseiből szavalgattunk, vagy a Petőfi után következő epigon-korszak sivárságáról értekeztünk, szinte-szinte azzal a tudattal már, hogy nincs is további útja az irodalmi fejlődésnek, a mi korszakunk is legfeljebb csak az epigonok hadát szaporíthatja.

1918 őszén aztán a mi gimnáziumunk e kényelmes és áporodott konzervativizmusába is besüvöltöttek az új szelek . . . [. . .]

Ezen az irodalmi matinén — s az őszirózsás forradalom hangulatában — értesültünk mi Ady Endréről és költészetéről. Molter Károly volt az ünnepi előadó, ő vitázta szenvedélyes harsánysággal a fülünkbe, hogy igenis van, van új magyar költőóriás, aki nem kisebb, mint a régi nagyok, de még tán nagyobb is náluknál, mert íme, a forradalom váteszeként győzött a győztes forradalommal. Azt is mondta, hogy Ady az ifjú szivekben él. Nagyszerűen beszélt. Előbb meghökkentett azzal, hogy úgy ünnepelte Ady most már vitathatatlannak nyilvánított diadalát, mintha a saját személyes győzelme lett volna (később értettem meg, hogy mennyi mérges kávéházi és társasági vitája előzhette meg ezt az előadást), aztán elakasztotta a lélegzetünket, amikor nem is rejtegetett fölényeskedéssel verte vissza azokat a begyepesedett fejű maradiakat, akik Adyt ma is magyartalansággal merik vádolni (hiszen ez Cirill páterről beszélt), s végül megnevettetett, amikor előrelépvén a dobogón így tért rá az Ady elleni utolsó vádpont visszaverésére:

— S méghogy Ady érthetetlen? Hát ez előttem igazán érthetetlen!"[5]

Hasonló tilalomfákról számol be Szemlér Ferenc egyik korai, a még 1939-ben megjelent, *Más csillagon* című, ifjúságának szellemi légkörét felelevenítő önéletrajzi írásában. „. . . . Adyt — emlékszik Szemlér — fenntartás nélkül, odaadóan szeretni félig jellemhiba, félig bűn volt. [. . .] Ezek szerint mi, akik »in corpore« esküdtünk Adyra, csakugyan valami homályos árulást követtünk el."[6]

És folytathatnánk az Adyt iskolákból kitiltó megnyilatkozások egész sorával.

---

[3] Kozma Dezső, *A hazai Ady-viták történetéhez*. Igaz Szó 1977. 10. sz. 437—41.
[4] Balogh Edgár, *Verse törvény*. Igaz Szó 1969. 1. sz. 23.
[5] Kacsó Sándor, *Cirill páter mint tilalomfa*. Írók — írások, Irodalmi Kiadó. Bukarest, 1964. 89—91.
[6] Szemlér Ferenc, *Más csillagon*. 1939. *Évgyűrűk*. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1970. 143.

Makkai Sándor, erdélyi református püspök 1927-ben az Erdélyi Szépmíves Céh által kiadott Ady-könyve épp ezért kelthetett olyan széleskörű elismerést, mert — vitatható, illetve elfogadhatatlan megállapításai ellenére — megkísérelte felmenteni Adyt a hazafiatlanság, az erkölcstelenség, a homályosság és értetlenség annyit hangoztatott vádjai alól. Megpróbált menlevelet adni számára.

A korabeli szellemi közeg s az Adyhoz való viszonyulás érzékeltetésére hadd utaljak egy nemigen ismert esetre: „Az Adyt rendszeresen méltató Brassói Lapok nem meri elvállalni Benedek Eleknek a Szász Károly alpári hangvételű, Adyt támadó cikkére írt válaszát. A lap főszerkesztője, az okokat részletezve, a következőképpen magyarázkodik Benedek Eleknek küldött levelében: „Én nyíltan és határozottan visszautasítottam az olyan cikkeket, melyek ellened, Ady ellen és Makkai Sándor püspökömöm ellen íródtak, ennélfogva nem adhattam helyet olyan cikknek sem, mely a lapom olvasóinak 90%-a által képviselt mentalitás ellen irányult."[7]

Benedek Elek nem hagyja szó nélkül, válaszol a lapot szerkesztő Szele Bélának: „A jobbágyság felszabadítását évszázadokon át ellenezte a nemességnek nem 90, de 100%-a, mégis felszabadult. Adyt illetően is útban van az igazság. Ma már 1—2 író kivételével Erdély összes írói színt vallottak Ady s vele Makkai könyve mellett."[8]

Hasonló széleskörű vitákra nem sokkal ezután Kosztolányi Dezső különvéleménye ad alkalmat.

A szakkutatás tükrében ma már jóval tisztábban látjuk e nagy vihart keltő írás (*Az írástudatlanok árulása*) személyes indítékait, szellemi hátterét. Az Ady-életmű jeles kutatója, Király István sokrétű vizsgálódás alapján mutatta ki: a feltékenységen, az Ady iránti (személyes bántásokból is fakadó) ellenérzésen és egyéni ízlésen túlmenően, Kosztolányi kifogásai elsősorban a két költő világképének másságával magyarázhatók. Kétfajta világkép szembesült ezekben a kifogásokban. Miként Király fogalmaz: „Egy individuumközpontú művészi látás tagadta benne a társadalomközpontú szemlélet értékrendjét [...] A különféle etikai, személyiség-filozófiai, esztétikai ellentétek végső soron mind ide nyúltak vissza."[9]

A romániai magyar sajtóban általában visszatetszést keltett Kosztolányi különvéleménye.

Az Ellenzéket, majd az Erdélyi Helikont szerkesztő, az erdélyiség és európaiság egyensúlyát irodalomszervezői és szerkesztői programként maga elé tűző Kuncz Aladár (már korábban Ady szellemének vonzáskörébe kerül) közvetlen a Kosztolányi-cikk megjelenése előtt az Ady-problémáról úgy ír, mint az irodalomtörténet „legizgatóbb kérdésé"-ről.[10] Nem sokkal ezután, Kosztolányinak, illetve Szász Zoltánnak válaszolva, a Keleti Újságban mondja el véleményét: „Ha Kosztolányi tanulmányának motívumait keresem, alighanem arra az örök ellentétre kell visszavezessem, amely a *poeta doctus* és a nyers, bátor zseni között van."[11] Szinte szóról szóra ezt írja le Ligeti Ernő egy hónappal korábban, ugyanebben a lapban: „a *poeta doctus* áll ösztönösen szemben a bárdolatlan zsenivel".[12] Pár hét múlva, Kuncz Kosztolányinak küldött levelében, az Ady-cikk időszerűtlenségét fejtegeti. Ilyenképpen érvel: „... Ugyanaz az irodalomellenes botfülű banda, amelyik nemzeti és egyéb okokból Adyt ütötte, most az irodalmi revízió zászlaja alá áll." Sőt nemcsak a saját véleményével ismerteti meg levelezőpartnerét (akitől kéziratot kér), Reményik Sándor Ady mellé állásáról is beszámol. „A Reményik Sándor állásfoglalása határozottan érdekes — írja —, mert ez a költő mindig konzervatív volt, és Ady hatása teljesen kikerülte. Nyilatkozatában elmondja, hogy Ady iránt érzett ellenszenve miként változott a leghatározottabb elismeréssé és megbecsüléssé."[13]

A Kuncz Aladár szerkesztette Erdélyi Helikonban megjelent tanulmány szerzője, Németh Andor sem jut túl a két költő másságának, élet és költészet más-

---

[7] *Szele Béla levele Benedek Eleknek.* Brassó, 1927. aug. 18. B.E. irodalmi levelezése II. Kriterion Könyvkiadó Bukarest, 1984. 251.

[8] *Benedek Elek levele Szele Bélának.* (Kisbacon) 1927. aug. 22; uo. 251.

[9] Király István, *Individuumközpontú világkép — társadalomközpontú világkép.* ItK. 1984. 5—6. sz. 600, 606.

[10] Kuncz Aladár, *Tíz évvel Ady Endre halála után.* Ellenzék 1929. jan. 29. Kötetben: K.A., *Tanulmányok, bírálatok.* Bukarest, 1973. 284.

[11] Keleti Újság 1929. aug. 18.

[12] Keleti Újság 1929. júl. 22.

[13] *Kuncz Aladár levele Kosztolányi Dezsőnek.* K.A.: Levelek 1907—1931. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1982. 163.

fajta viszonyának hangoztatásán. Az egyik — úgymond — törvényt tisztelő, a másik törvényt teremtő: „Kosztolányi törvényekre építi fel költészetét, Ady költészetéből törvényekre lehet következtetni."[14] A Korunk cikke polémikusabb. Komlós Aladár igaztalannak minősíti Kosztolányi különvéleményét, és Kunczhoz hasonlóan, főleg a kimondás pillanatát tekinti elhibázottnak, mert — szerinte — ez a különvélemény meglassítja a tárgyilagosabb ítélkezést. Egyébként általában sikertelennek minősíti az Ady elleni támadásokat, ezért ajánlatosabbnak véli inkább csak megkísérelt Ady-revízióról beszélni.[15] Noha Kovács László a Pásztortűzben olvasható cikkének apropója Ady összes verseinek megjelenése, a cikk valójában válasz a költőt ért vádakra.[16]

A 30-as évek elején Ady földijének és közeli barátjának, Bölöni Györgynek Párizsban megjelent (1934), személyes élményekkel átszőtt könyve *(Az igazi Ady)* kelt érdeklődést. Az életrajzi élményekkel párhuzamosan a társadalmi tényezőket erőteljesen kiemelő Ady-portréval leginkább a Korunk foglalkozik. 1931 őszén Bölöni készülő könyvének egyik legpolémikusabb fejezetét küldi el a Gaál Gábor szerkesztette folyóiratnak. Egy olyan fejezetet, amelyben a szerző a tragikus Ady-képpel (és Makkai tanulmányával) száll vitába, megkísérelve rámutatni e tragikum-érzés társadalmi eredőire, illetve a változtatás szándékából fakadó forradalmi indulatra. Az Ady-líra fő elemének épp ezt a forradalmiságot tekinti. „Adynak ezt a forradalmiságát nem látni annyi, mint megtagadni Ady igazi lényét..." — állapítja meg a többi között Bölöni.[17]

Fábry Zoltán számára Bölöni György könyve arra alkalom, hogy néhány Ady-értelmezést sürgető korszükséglet szemszögéből ítéljen meg. Ezért adja ezt a címet a Korunk 1935. júniusi számában megjelent cikkének: *Az aktuális Ady.* Ezért szögezi le már az elején: Nem lehetünk el ma sem nélküle. Ezért szól elismerően Bölöni könyvéről, mint olyan munkáról, amely Ady forradalmiságának „zsarátnokos erejét" közvetíti. Makkai és Schöpflin Ady-értelmezéseiben elsősorban épp ezt, a szociális forradalmiság mellőzését kifogásolja, innen a velük kapcsolatos elmarasztaló ítélet.[18]

Ady szociális érzékenységének, költészete forradalmiságának ez az exponálása mindenképp elősegítette egy teljesebb Ady-kép kialakulását a romániai magyar irodalomban is. Mondhatni, erjesztőleg hatott. Bizonyság rá, hogy az „örök lázadó" mind sűrűbben bukkan fel a hazai sajtóban. A Bölöni könyvéről több lap is ír, illetve közöl belőle egy-egy részt. A többi között a Korunk, a Keleti Újság, az Erdélyi Múzeum, a Független Újság, a Nagyváradi Napló, a Jövő.

Az örök Ady-kérdés — ezt a címet adja Emőd Tamás a Napló-ban megjelent írásának. Polémiára serkentő Ady-sorokkal figyelmeztet Ady eszméinek aktualitására: „En ama halottak közül való vagyok, akivel számolniok kell az élőknek. Mert nem kenyerüket veszem el, hanem a nyugalmukat veszélyeztetem, a hitüket és a cinizmusukat."[19]

Azoknak szólnak ezek a sorok, akik 1935-ben még mindig a költő „emberi gyengéi"-re hivatkozva próbálják költészetét diszkreditálni. Ahogy Emőd Tamás kifejezi: „az *ember* életéből ellesett intimitásokkal" igyekeznek megzavarni az olvasó Ady-szemléletét.

Ady mindinkább túlnő az irodalom körén, ügye lesz szellemi életünk egészének.

Csak két eseményre szeretnék itt emlékeztetni: a kolozsvári Ady Endre Társaság megalakulására és az érmindszenti szoboravatásra. Jancsó Elemér visszaemlékezéséből tudjuk, hogy 1933 nyarán a költő nevét viselő társaság jön létre azzal a célkitűzéssel, hogy elősegítse a korszerű irodalom terjesztését, folyóiratok, lapok, könyvek megjelenését, ugyanakkor a román, magyar és szász irodalmi kap-

---

[14] Németh Andor, *Ady-revízió.* Erdélyi Helikon 1929. II. 508.
[15] Komlós Aladár, *Bocsánat, Ady-revízió.* Korunk 1929. 10. sz. 706—11.
[16] Kovács László, *Ady.* Pásztortűz 1930. 18. sz. 403—4.
[17] Bölöni György, *A meghamisított s a nem alkuvó Ady Endre,* Korunk 1931. 77. — Itt említjük meg, hogy a tudósító Párizsban keresi fel *Az igazi Ady* íróját. Az alkalom kínálta közleményekben szó esik Ady és Goga kapcsolatáról, a két költő levelezéséről is: *Ady Endre és Goga Octavian politikai levélváltása a nyilvánosság elé kerül.* Nagyvárad, 1933. okt. 29.
[18] Korunk 1935. jún. 489—94.
[19] Emőd Tamás, *Az örök Ady-kérdés.* Napló 1935. ápr. 21. Emőd Tamás cikkek sorát jelenteti meg ebben az időben Ady életéről, élményeiről.

csolatoknak is serkentője kívánt lenni. A társaság elnöke Jancsó Elemér, vezetőségi tagok: Szabédi László, Kovács György, Kováts József, Koós Kovács István, Mikó Imre és Bözödi György.[20] 1935 őszén Balogh Edgár az Ady Endre Társaság nevében javasol ankétot az ifjúság körében, amely alkalmat adna időszerű társadalmi-politikai kérdések megvitatására.[21]

Tabéry Géza az Ady szülőfalujában rendezett ünnepségen (1935) elmondott emlékbeszédében az egyetemes emberi humanizmus, a nemzeti (nemzetiségi) és európai eszmék egymást megtermékenyítő kölcsönösségének művészi megvalósulását kívánja példázni Adyval, amikor így szól hallgatóihoz: „Ez a szobor pedig talán az első világítótornya annak az Európának, amely a dunavölgyi népek megbékélését elengedhetetlen feltételnek tekinti..."[22]

A dunavölgyi népek testvéri egymásra utaltságának a gondolata, mondhatni, egyik legszervesebb része az Ady-örökségnek. Egyre sűrűbbekké válnak ezekben az években a román Ady-fordítások, illetve a költészetét méltató román nyelvű közlemények. 1930-ban a román olvasó kezébe kerül az első Ady-kötet *Sînge şi aur* címmel, G. A. Petre tolmácsolásában.[23] Gyakoribbak lesznek az Ady román irodalmi kapcsolatairól megjelenő közlemények. Itt csupán egy, meglehetősen elfelejtett szövegből ragadnék ki néhány sort: az Emil Isac-kal készített és a Brassói Lapok 1932. január 1-i számában olvasható terjedelmes interjúból: „Arra is emlékszem, hogy Ady sokszor mondta Kosztolányi Dezsőnek, fordítson román költőkből. Ady azt is proponálta, hogy a Világ és a Nyugat nyissa meg hasábjait a román irodalom számára, és én, aki perfektül bírom a két nyelvet, el ne mulasszam, hogy a román kultúrát minden vonatkozásban mutassam be a magyar irodalmi élet centrumában."[24]

Az egymástértés eszméjének történelmi szükségszerűségére figyelmeztető Ady még időszerűbbé válik a háborút megelőző években. Reprezentatív román folyóiratok (Adevărul Literar şi Artistic, Familia, Convorbiri literare) mind nagyobb teret szentelnek költészetének. A költő halálának 20. évfordulóján a Convorbiri literare hasábjain lát napvilágot A. P. Todor gazdag összeállítása — az első átfogó román nyelvű tanulmány a magyar költőről.[25] Sokszempontú megközelítése Ady költészetének: Ady jelentkezésének társadalmi-irodalmi háttere, a költő Párizs-élménye, szembefordulása a megkövesedett konvenciókkal, nem lankadó teljességigénye, költői nyelvének újszerűsége: mind-mind helyet kapnak az Adyval ismerkedni kívánó román olvasók számára készült összefoglalásban. A Familia, ugyancsak 1939-ben az Ady-publicisztika alapján — Ady és Goga párhuzamba állításával — rajzol ugyancsak átfogó portrét Adyról; szembetűnő aktualizáló szándékkal: a kisnépek önállóságon alapuló együttműködését szorgalmazva.[26]

Ady újfajta szociális lelkiismeretének, illetve nemzettudatának ébrentartása a II. világháború előestéjén ugyancsak fokozott jelentőséget kap.

Ennek az időszerű társadalmi igénynek kíván eleget tenni a több jelentős írót és publicistát (Tabéry Gézát, Molter Károlyt, Szentimrei Jenőt, Balogh Edgárt, Bálint Györgyöt, Németh Andort és Révész Bélát) megszólaltató Brassói Lapok 1939-es Ady-száma, amelyben Tabéry a kiméletlen önismeret költőjét éleszti, Molter az Ady-epigonokkal, Balogh Edgár pedig a hagyomány megszelídítőivel perlekedik.[27]

E vallomások egyben a t e l j e s Ady megismerésének és felmutatásának egyre sürgetőbb szükségéről is árulkodnak. Ezt az igényt fogalmazta meg a Korunk egyik, Ady lírájának motívumait, pólusait egységben vizsgáló cikke. A cikkíró szerint „a szociális — társadalmi — nemzeti és személyes" egymást kiegészítő egyensúlyát kell meglátnunk az Ady-műben. A *Dózsa György unokája*nak és a *Héja nász* költőjét.[28] Hasonló gondolatokat fogalmaz meg Jancsó Elemér a költő halálának

---

[20] Lásd: Jancsó Elemér, *Két Ady-társaság története*. Utunk 1969. jan. 24.
[21] Turzai Mária, *A Vásárhelyi Találkozó*. Bukarest, 1977. 19.
[22] *Tabéry Géza emlékbeszéde az érmindszenti szoboravatási ünnepségen*. Brassói Lapok 1935. szept. 29.
[23] A kötetet a román és a magyar sajtó is elismeréssel köszönti.
[24] *Bányai Ernő interjúja Emil Isackal*. Brassói Lapok 1932. jan. 1. Pár nap múlva (jan. 7) ugyancsak Bányai Ernő ismerteti a lapban a román költő és Ady-fordító, George A. Petre román nyelvű Ady-kötetét *(Sînge şi Aur)*.
[25] A. P. Todor, *Poetul Andrei Ady*. Convorbiri literare. 10–2. 1939.
[26] Alexandru Oltеanu, *Ady Endre şi românii*. Familia 2–3. 1939.
[27] Brassói Lapok 1939. jan. 29.
[28] **Jócsik Lajos, *Dózsa György unokája és a héjanász*. Korunk 1937. 2. sz. 139.**

20. évfordulóján az Ellenzékben, Ady belső feszültségeiről hírt hozó verseit kísérő soraiban.[29]

Kétségtelen, az Ady körül zajló viták jórészt eszmeiek. Ami természetesen nem jelenti azt, hogy ne esett volna szó az Ady-líra esztétikumáról, az Ady-vers utánozhatatlan egyediségéről.

És itt érdemes visszakanyarodnunk a 20-as évek elejére.

Tudjuk azt, hogy a formabontónak nem nevezhető Áprily Lajos tanárként az óráin felhasználta Riedl Frigyes Adyról tartott előadásait (illetve az abból készült jegyzeteket), megismertetett diákjaival egy olyan Ady-portrét, amelyben kiemelt hely illette meg ennek a költészetnek a formagazdagságát, mindenekelőtt modernségét: szimbolizmusát, hangulati elemeit, sejtelmességét, színes nyelvezetét stb. Adyt európai jelenségként, a szimbolizmus egyetemes áramlatába ágyazottan tárgyalja, s olyan neveket említ vele kapcsolatban, mint: Baudelaire, Verlaine, Maeterlinck, St. George, Hoffmannsthal. S hogy mennyire értékelte Áprily Ady költői eszköztárának ezt az érzékeny vizsgálatát, azt az is tanúsítja, hogy majd az Ellenzékben (amelyet akkor Kuncz Aladárral közösen szerkeszt) meg is jelenteti Riedl szövegét, mint „roppant jelentős dokumentum-érték"-et. Íme néhány sor a lap 1925. évfolyamának egyik irodalmi mellékletében közreadott előadásból: „Ady költészete: *szimbolikus hangulathelyzetek félig megvilágítása*. A szimbólum maga a hangulat megvilágítása. Néha pedig a hangulat a fő (nem az eszme, mint az allegóriában), s hogy ezt csak félig világítja meg, az ő költészetének mindig visszatérő alapja [...] Gondolatai ködlenek, de ha ezeken áttörjük magunkat, tisztán láthatjuk, mit akar mondani. [...] Szereti a szó- és sorismétléseket, de ezekben is mindig bizonyos érzelem van kifejezve ritmikus formában." Ady — összegez Riedl — új, eddig nem ismert világrészeket hódított meg. Új utakon járt, új érzésárnyalatokat fedezett fel és világított meg. (S bár Ady forradalmiságával adós marad, ilyen kijelentései is vannak: „A szociális átalakulás hite is az ő költészetében izzik legforróbban."[30]

Az Ady-vers megismertetését illetően még figyelemreméltóbbnak vélem azt, hogy Áprily olyan elemzést jelentet meg Ady első verskötetéről, amelyben azt kísérli meg bizonyítani: hogyan jelentkezik (mint halvány, könnyű bimbóban súlyos, fekete termés) az *Új versek* Adyja már az első verskötetben, miként sikerül Adynak a jambus sztereotip formáit, hangulatait disszonánssá tenni, felszabadítani, miként születnek meg, alakulnak a későbbi Ady témái, jellegzetes versszerkezetei, mélyülnek el szimbólumai, versmotívumai.[31] (Csak emlékeztetni szeretnék arra, hogy az újabb Ady-kutatás egyre több szállal kapcsolja Ady első két verskötetének egy-egy motívumát, művészi teljesítményét későbbi költészetéhez.)

Dsida Jenő szintén felfigyelt a romániai magyar lírában fel-felsejlő — mint ő mondta — „Ady-intonálás"-ra. A finom, halk hangvételű, inkább Tóth Árpáddal rokon poeta doctus távol áll Ady erőteljes indulataitól, újításait a megváltozott korízlés miatt sem tekinti folytathatónak, lírai hangját is csak a múltra érzi érvényesnek. De nyomban hozzáteszi: ez a hang — a mindenhol kiérezhető „Ady-intonálás" — örökké tiszta csengésű marad, hisz Ady nyelvének zenéje, gondolatfűzésének és szókapcsolásainak eredetisége egyedülálló teljesítmény.[32]

Tíz év múlva, 1937-ben az az alkotó szólal meg — versben —, aki egy esztétikai elképzelést, az Adyétól különböző vers-ideált félt. Jelképes kifejezéseit kölcsönözve: „a játszi hangulat"-ot, „a könnyű halk beszéd"-et óvja a nagy elől „tusázó, véres szellemé"-től. Előbb a hazai irodalom egy-egy egyéniségét, színét villantja olvasói elé, hogy aztán hirtelen hangot váltson:

> ... Jaj, ha hallaná Ady!
> Az ő tusázó, véres szellemének
> hatása, hogy a játszi hangulat
> megvetve bujdosik ...
> ... Pedig be szép a könnyű, halk beszéd!

---

[29] Ellenzék 1939. dec. 10.

[30] Ellenzék 1925. cljan. 4. Az előadást egyébként Riedl egyik növendéke, Fülöp Károly jegyezte le. Vita Zsigmond feltételezése szerint, Ady költészetének Riedl-jellemezte sajátosságai hatottak a romániai magyar lírikusokra Vita Zsigmond: *Riedl Frigyes Ady-értékelése*. Korunk 1969 1. sz. 136.

[31] Áprily Lajos, *Ady Endre első verskötete*. Zord Idő 1921. 10—12. sz. Kötetben: Á. L.: *Álom egy könyvtárról* 1981. Összegyűjtötte, a szövegeket gondozta és a jegyzeteket írta Ugrin Aranka.

[32] Dsida Jenő, *A félévszázados Ady Endre*. Pásztortűz 1927. 24. sz. 555. A több Ady-verset közreadó folyóirat évfordulós számát Áprily Lajos Patroklos alszik című költeménye vezeti be.

Az esztétikai egyeduralom aggasztja tehát a *Tükör előtt* költőjét, az, ami a Kosztolányi-kiváltotta vita során Komlós Aladárt is foglalkoztatta a Korunkban: „... Ha valaki olyan kiváló képviselője egy stílusideálnak, mint ő magáénak, igazán nem tudom miképpen lehetne kétségbe vonni azt a jogát (ti. Adynak), hogy saját belső törvénye szerint mérje a művészi világ jelenségeit."[33]

Kosztolányi esztétikai kifogásait megismétlő cikket a hazai sajtóban is olvashatunk. Szász Zoltán a Keleti Újságban ilyeneket jelent ki: Ady versei „mesterkéltek, költőietlenek és vértelenek [...], majdnem kivétel nélkül csak strófák, sorok, részletek, foszlányok, akkordok..." Tehát csak atomizálva van meg verseiben a szép. Nyelvének egyéni erejét, ízét elismeri, de nyomban hozzáteszi: nem gazdag. És nincs jó véleménnyel publicisztikájáról sem: keresettnek, kapkodónak nevezi.[34]

Irodalmi folyóiratokban, de a napisajtóban is mind gyakrabban tűnnek fel az Ady művészi eszközeivel: verselésének eredetiségével, költői nyelvének erejével és változatosságával, nyelvi-stiláris újításaival foglalkozó írások.

A Független Újság Schöpflin Aladár Ady-könyvéből a költői formákat, nyelvi leleményeket értékelő részekből válogat. Ilyeneket: „Forma dolgában nem volt forradalmár, megtartotta a hagyományos formákat, de szabadabban bánt velük, magához hajlította őket. Kifejezés dolgában azonban forradalmi nyitást hozott: közvetett beszédet, szimbólumok nyelvét."[35] Molter Károly, miközben az Ady-vers utánozhatatlan egyediségéért, különös ízeiért lelkesedik, nem kíméli az Adyt elsekélyesítő epigonokat. „Ady miatt nem bírom az epigon-hadat és becsülöm talán túl azokat a költőket, akiken nem érzem a nagy körme nyomait" — jelenti ki az 1939-es Ady-évfordulón.[36]

Ritkán ugyan, de olvashatunk e líra hagyományőrző jellegéről. Például Kovács László már említett cikkében. Hagyomány és újítás egymást megtermékenyítő egységét kívánja a cikk írója jobban tudatosítani, amikor megállapítja: Ady „tépte fel az igék előtt a zsilipeket", de úgy, hogy a népi nyelv, a régi magyar nyelv és a költészet elemeit beépítette az új költészet „gyöngéd nyugati virágai közé".[37] Öt esztendő múltán az Erdélyi Helikon egyik, a népi hagyományoknak szentelt számában Féja Géza Adyra hivatkozik mint olyan költőre, akinek érzéke volt a népi kultúra sajátos és teremtő értékei iránt, a Kodály-, illetve a Bartók-féle népértelmezés iránt. Így lesz Ady a Tamási-hozta népiesség egyfajta forrása, igazolása. Egy olyan népiességé, amely felszívja és tovább építi a népben rejlő értékeket. Ady — úgymond — a Tamási-hozta új népiesség egyik forrása s egyben igazolása.[38]

Ezzel az Ady-örökség egyik igen időszerű vonatkozásához érkeztünk: a népi hagyomány, a népi és régi nyelvi formák, valamint a modern költői eszközök, hagyományőrzés és újítás Ady költészetében oly sokféleképpen megvalósuló ötvöződéséhez.

Az Ady-mű és a népiesség viszonya, Ady lírájának ilyen irányú ösztönzése újabban mintha a kutatókat is jobban érdekelné.

KOZMA DEZSŐ

[33] Komlós Aladár, *Bocsánat, Ady-revízió.* Korunk 1929. okt. 710.
[34] Keleti Újság 1929. aug. 18.
[35] Független Újság, 1935. jan. 10.
[36] Molter Károly, *Adyról, akire sokan esküsznek.* Brassói Lapok 1939. jan. 29.
[37] Kovács László, *Ady.* Pásztortűz, 1930 18. sz. 403—404.
[38] Féja Géza, *Az új népiesség.* Erdélyi Helikon 1935. 48.

DIN ISTORICUL RECEPȚIEI LUI ADY

(Rezumat)

Articolul trece în revistă cele mai de seamă aprecieri privitoare la opera lui Endre Ady (1877—1919) publicate la noi în țară (în limba maghiară și în limba română) în perioada anilor 1927—1939.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXXII. évf. 1988. 1. szám

NYELVFÖLDRAJZI ADATOK A *KUKORICA* SZÓKINCSÉHEZ

A „Romániai magyar nyelvjárások atlasza" kérdőfüzetének összeállítói a szóföldrajzi vizsgálódásra szánt rétegen belül nagy számú kérdést iktattak be a termesztett növények viszonylag teljes szókincsének összegyűjtésére. De nemcsak a növény elnevezése szerepelt a kérdések között, hanem minden megkülönböztethető részük, betegségük, a növénnyel kapcsolatos lényeges munkamozzanatokat jelölő igék, sőt a termesztett gabona felhasználására vonatkozó fontosabb szavak is.

A vizsgált területen kijelölt kutatópontokról összegyűlt anyagból ez alkalommal a kukorica kérdéskörét választottuk ki, ennek szóanyagát vesszük vizsgálat alá. Felsorakoztatjuk a *kukorica, gyökere, szár, levél, cső, csőzik, szem, csutka, polyva, bajusza, borítólevél, tuskó, kóró, címere, fattyúhajtás,* (kukoricát) *tör, foszt, morzsol, csalamádé, kukoricagóré, puliszka, pattogatott kukorica, tyúk* 'ki nem pattant kukoricaszem', *édesmálé* címszavak jelölte térképlapjaink nyelvjárási adatait. A levont tanulságok hátteréül Balassa Iván kitűnő monográfiája áll (*A magyar kukorica.* Bp., 1960.); adatainkkal az itt közölt történeti és régebbi nyelvjárási adatokat, valamint a MNyjAtl. adatait kívánjuk kiegészíteni, illetőleg e szavak szóföldrajzi határait pontosabbá tenni.[1]

Kukorica: *kukorica* (A:⟨3⟩, F:4, I:2, J:1, 3, M:7, O:2, P:1, T⟨13⟩), *kukoricą* (I:1, O:1), *kukurica* (E:9, 11, K:⟨1⟩, L:⟨9⟩),

tengeri (D:1—4, 6, J:1, 2), *tengęri* (A:1, B:3, E:8, J:2), *tengöri* (I:1), *tengiri* (A:3), *tęngiri* (D:5), *tęngëri* (A:2), *tëngeri* (M:3),

törögbúza (E:12, L:11, T:17), *törögbùzą* (T:12), *törögbúzą* (G:1, T:1), *törögbuzą* (T:20), *törögbuza* (F:12), *törögbúza* (F:4, 9), *töröbuza* (K:3), *tőrőgbúzą* (M:4, 8, 11, 17, 18, T:1, U:3), *tőrőgbuzą* (K:4), *tęręgbúza* (F:9), *tęręgbúzą* ~ *teregbúza* ~ *tęręgbúza* (R:2), *tërëgbuzą* (N:3), *tęręgbuza* (F:12), *tőręgbúza* (L:7), *tërëbúzą* (T:8), *tërëbùzą* (T:4), *tęrębuza* (R:1), *tęrębuzą* (K:4, L:16), *tęrębuza* (L:2, 10, 19), *tërëbuzą* (G:1, L:14, N:2), *tërë-*

[1] A betűjelnek és indexszámnak megfelelő kutatópontok jegyzékét lásd NyIrK. X. 58.

buza (L:10), *tĕrĕbúzą* (M:12, 13, T:15, 18), *terebuza* (L:13, 15), *törõbúza* (M:5, T:3, 17), *töröbúzą* (E:13, F:13, G:2, L:ɔ, 18, M:1, 2, 6, 9, 10 12, T:5, 7—9, 11), *töröbuza* (E:6, 13, F:4, 12, K:1, 2, L:1, T:14), *töröbuzą* (K:3, L:9, T:20, U:7), *törõbùza* (E:7), *törõ^{u}búza* (M:5), *tõrõbuza* ~ *tĕrĕbuza* (S:1), *tõrõbúza* (M:15), *tõrõbúzą* (M:14, T:4, U:2), *tõrõbuzą* (L:3, T:13), *tõrõbúzą* (L:8, 1ŕ, 12, M:18, N:4, T:2, 9, 16, U:1), *tõrõbùza* (M:15), *tõrõbùzą* (T:10), *tõrõbuza* (K:5, L:15), *tõrõbuzą* (L:16, T:6, 19, U:4—6), *tærœbúzą* (L:4, M:16), *tærœbuza* (L:10, 13, 17, R:1), *tærœbuzą* (L:14),

málé (B:1, 4, F:4), *málę́* (F:3), *máleé* (B:9), *máléi* (B:1, 6, E:5), *málë̀* (B:5, 7, 10, E:2, 3, 10, F:3), *málę́i* (B:8), *málẽ* ~ *mál'é* (E:4), *málę̃^{i}* (B:2, E:1), *málę̀* (B:1, 10, C:3, E:2, F:2, 5, 8, 10). *málë* (B:10, C:1, F:6, 11), *màlę̃* (C:2, F:1, 4),

puj (N:1, H:1, U:8).

A felsorakoztatott adatok alapján megállapítható, hogy a növény elnevezései — *kukorica, tengeri, törökbúza, puj* — a kutatott területen jól elhatárolható izoglosszát alkotnak.

A *kukorica* megjelölés a bánsági kutatópontokon általános használatú. E név a Maros vonalától északra keveredik, illetőleg osztozik a *tengeri* elnevezéssel (Mailat, Adea). De felbukkan még Kalotaszeg bizonyos falvaiban, *kukorica* alakban. Hallható a *málé* társaként mint *kukoriza* (Domocuşeni) is. A szó mezőségi és székely nyelvjárásbeli felbukkanása — más, általánosabb használatú megnevezés mellett — mint újabb alak, a köznyelvi hatás eredménye (l. Gálffy—Márton, SzékNyFSz. 271—3).

A *tengeri,* a Krasznától délre a Fekete-Körös völgyi kutatópontokkal bezárólag, a Biharban általánosan használt név. Ettől délre a Marosig — mint már említettük — váltakozik a *kukorica* elnevezéssel. A bihari elterjedtségnek mintegy keleti folytatásaként hallható a *tengeri* néhány kalotaszegi faluban és a szomszédos Cuzăplacon is. Mint ritka alak szórványosan hallható még Gyergyóban (l. erre Gálffy—Márton: i.h.). A *tengeri* gyergyói felbukkanását magyarázza, hogy e név itt jövevény, a növényt a hideg éghajlat miatt itt nem termesztik.

A *törökbúza* (különböző hangalakváltozatában) általánosan elterjedt szóalak az egész székely nyelvjárásban (gyűjtésemben a székelyes-csángó Pustiănán is), továbbá — a Mezőség északi kutatópontjainak kivételével — az egész mezőségi nyelvjárásban, azaz a Maros, az Aranyos és a

Küküllők vidékének magyar nyelvjárásában, a déli nyelvjárásszigetekkel együtt. Nyelvföldrajzi szempontból csupán az lehet a feladatunk, hogy a Szamosháton, Máramarosban, Kővár vidékén, a Szilágyságban általánosan használt és a mezőségi nyelvjárásba is beékelődő *málé* szó és ettől délebbre általánosan hallható *törökbúza* izoglosszáját megvonjuk. E területet tekintve a *törökbúza* hallható még néhány mezőségi faluban (Jeica, Fintinița), továbbá a Borsa völgyének falvaiban, de Lacutól északra már a *málé* váltja fel a *törökbúza* szót.

A már eddig említett elnevezések érintkezése és váltakozása tekintetében igen érdekes terület Kalotaszeg. Keletről a mezőségi *törökbúza* nyugat felé benyúlik a Nádas és a Kapus völgyébe, ezt az elnevezést Bicalat és Mănăstireni között felváltja a *kukurica*, hogy Stana—Cuzăplac környékén a *tengeri*, Zam—Sîncraiban a *málé* felbukkanása tegye tarkábbá a szóföldrajzi képet (az adatokra lásd még Péntek—Szabó, *Ember és növényvilág* 306—7).

A román eredetű *puj* (RK.) a csángó nyelvjárás igen elterjedt szava. (A növény magyar elnevezéseihez lásd még Balassa *i.m.* 87—98; MNyjAtl. 31. térkép.)

Gyökere (a kukoricáé): *gyökere* (A:3, B:1, 6, 8, 9, D:1, 5, 6, E:1—3, 10, F:1, 4, 9, G:2, I:2, J:1, 3, M:3, 6, 7, 10, 14, O:1, 2, P:1, R:1), *gyökerę* (A:1, B:3, 4, 10, D:2—4, E:4, 8, F:2, L:8, 15), *gyökęrę* (E:5, F:5, K:5), *gyökęrë* (A:2, E:3), *gyökęrę* (E:9, M:18, R:1, T:10, U:2), *gyǫ̈kęrę* (M:17, N:4, T:6, 9, U:1, 5, 6), *gyökęre* (T:9), *gyǫ̈kere* (U:6), *gyǫ̈kęrę* (E:7), *gyökęre* (C:1), *gyǫ̈kerę* (L:7); — *gyükere* (B:5, C:2, E:11, F:6, 7, 10, 11, 13, I:2, J:2, L:6, 13, 17, M:2, 4, 9, 12, 13, 15, T:4, 5, 7, 11—13, 15, 18, 20, U:4, 7), *gyükerę* (C:3, E:6, 13, K:1—4, L:2, 4, 7, 12, 13, 19, M:15, T:3, R:2), *gyükęrë* (L:6), *gyükerë* (L:5, 16), *gyükę·rę* ~ *gyüke·rę* (R:2), *gyükęrę* (E:12, F:3, 12, G:1, J:2, L:3, 10, 14, 16, M:1, 5), *gyükęrę* (M:8, 11, N:1—4, T:1, 2, 4, 7, 8, 13, 14, 16, 19, U:2—5, 8), *gyǫ̈kęrę* (T:17), *gyükere* (M:12), *gyükerę* (H:1), *dzsükerę* (L:1); — *gyökre* (B:2), *gyökrę* (B:7), *dzsükrë* (F:8), *gyükre* (C:1), *gyükrę* (C:3),

tövę (A:3, I:1), *tövę* (B:4), *tœvœ* (L:19), *tüve* (I:2).

Minthogy a *gyökér* szó általában valamennyi növényre vonatkozik, a növényeknek a földben lefelé növő, szerteágazó része, a kukorica vonatkozásában is szinte kivétel nélkül ezt kaptuk feleletül, illetőleg a kérdezés

módja szerint a szó birtokos személyragos alakját. Mindössze három kutatóponton bukkant fel a *gyökere* alakkal rokon értelmű *töve* szóalak is. Nincs tehát csak a kukoricára vonatkozó sajátos elnevezés. A felsorakoztatott adatok csupán hang- és alaktani megjegyzést tesznek lehetővé. A kutatott terület nyugati felében — az Érmelléken, a Szilágyságban, Biharban és Kalotaszeg északi településein, valamint a Bánságban — csak a nyíltabb hangot tartalmazó tő, a *gyökere* hangváltozat fordul elő. A terület többi részén — a mezőségi és a székely nyelvjárásban — a *gyökere* alak mellett az archaikusabb *gyükere* változat van túlsúlyban. Alaktani szempontból figyelmet érdemel a néhány északi kutatóponton felbukkanó *gyökre, gyükre* tőváltozat. (Lásd még MNyjAtl. 37. térkép.)

Kukoricaszár (zölden): *szár* (B:3, C:3, D:2, 4, E:1, 5, 9—13, F:7, 9, G:2, I:1, 2, J:1—3, K:4, L:7, 8, 18, M:2, 9, 12, 16, 17, O:1, S:1, T:3, 11, 20, U:7), *szàr* (F:1, L:19, R:2, S:1), *szár* (M:13, 17, M:4, T:1, 9, 12, 15, 16, U:2—4); — *tengeriszár* (E:8), *málészár* (F:6), *kukoricaszár* (O:2, P:1), *kocsánszár* (R:1), *teregbúzaszár* (R:2), *tërëbúzaszár* (T:18); — *kóurészár* (T:5).

szál (C:3, E:9, K:3, L:14, 17, T:11, 14, U:7), *szál* (F:5), *szàl* (K:5), *szál* (N:3, T:14, 18, U:7); — *málészál* (B:6), *málëszàl* (F:3), *málészàl* (F:11), *tërëbuzaszál* (N:2), *tërëbuzaszál* (G:1), *pujszál* (N:1); — *korëszál* (L:10),

tërëbuza (T:4), *töröbuza* (M:1), *töröbúza* (F:13); — *tengiri* (A:3); — *zöúttengeri* (D:6),

smeterina! (C:1),

panusa (E:6, 7), *panusa* (B:7), *panuzsa* (F:2); — *zöúttpanusa* (B:5),

csutka (A:1, B:2, E:2, D:1), *tengericsutka* (A:2),

natycsusza (B:10),

csusznya ~ *csusnya* (E:3); — *kõurõuscsusnya* (E:4),

kóuróuscsuha (B:9),

śuga (H:1),

csokàn (U:8); — *kocsán* (T:19), *kocsán* (M:8, U:1, 6), *kocsán* (M:11, T:8, 10, 19, U:1, 16), *kocsàny* (T:17), *kocsány* (U:5),

kóré (F:10, L:2, 3, M:3, 15), *kórë* (M:18), *kórë* (L:8), *kórë* (L:6), *kòrë* (L:9), *kóréi* (L:4), *kórë* (K:1, L:5, 7, 11, 13 15, 16), *kòrë* (L:3), *kórë* (T:3), *kòrë* (F:2, K:2), *korë* (F:4, L:1), *korië* (C:2), *koré* (F:4), *kóuréi* (M:4), *kóurë* (M:5), *kõurëi* (M:6), *kõurëi* (M:10), *kóurë* (L:12), *kõurëi* (M:14); —

kóròu̯ (B:1), *kòu̯róu̯* (B:1), *kóu̯róu̯* (B:8), *kǫ́u̯rǫ́u̯* (D:3), *kóu̯rou̯* (D:5), *kōu̯rōu̯* (T:2, 13), *kóᵘróᵘ* (T:6), *kǫu̯rǫu̯* ~ *kë̯u̯rë̯u̯* (T:7), *kóró̯* (T:6); — *málë̯kórò* (B:4), *panuzsakorë̯* (F:2); — *zőtkórë̯* (F:12), *zȍtkórë̯* (F:8),

— (M:7)

A zöld kukoricaszár elnevezései sok esetben azonosak a száraz kukoricakóró, a borítólevél, a levágott kóró földben maradt részének, a kukoricacső lemorzsolt csuszájának elnevezéseivel (l. ott). Az elnevezések sora így is tetemes: *szár (tengeriszár, kukoricaszár, málészár, törökbúzaszár, kórészár), szál (málészál, törökbúzaszál, pujszál, kórészál), kóré, kóró (zöldkóré, panuzsakóré, málékóró), csutka (tengericsutka), panusa (zöldpanusa), csusza (nagycsusza), csusznya (kóróscsusznya), kórócsuha, csuga, kocsán (csokán),* olykor maga a növénynév jelöli e növényrészt is: *töröbúza, tengeri (zöldtengeri).* Az elnevezések nemigen alkotnak elhatárolható szóföldrajzi egységeket. Kétségkívül azonban, hogy a *szár* egyeduralkodó a Bánságban és Kalotaszegen. Másutt, a Mezőségen a *szár* váltakozik a *kóré*val, a keleti-székelyeknél pedig a *kocsán* szóval. A *csusza, csusznya, csutka* és összetételei — a *kóró* meg a *szár, szál* mellett — a Szilágyságra meg az Érmellékre jellemzőek. Felbukkan ebben a jelentésben is a román eredetű *panusa, zöldpanusa* (RK.) egy-két Kővár vidéki és északmezőségi kutatóponton. A rónaszéki *smeterina* alkalmasint átvétel az ukránból; megtalálható a máramarosi román nyelvjárásban is: *jmetel'nă.*

Kukoricalevél: *töröbùzalẹvél* (T:17), *tœrœbuzạlevél* (L:14), *töröbuzalevél* (S:1); — *pujlevel* (H:1), *pujlẹvẹl* (N:1); — *tengeri levél* (D:1),

levél (B:3, 10, C:3, D:6, E:1, 6, 7, 12, 13, F:7, 9—11, 13, I:1, 2, J:2, 3, K:1, 3, L:3—6, 8, 11, 16, 17, M:1, 3, 12, 16, O:1, R:2, T:3, 6, 13, 14, U:4), *levẹ̀l* (B:7, E:8, 11, F:1—3, K:2, 4, L:1, 2, 10, 15, 19), *levë̯l* (C:1, 2, F:4, 8, K:5, R:2), *levéⁱl* (A:1, 2, B:2, 3, 5, D:2, E:2, 9, G:1, J:1, M:6, 9, 10, P:1, T:7, 15), *levéi̯l* (B:8, 9, D:3, 4, E:5), *levẹ́l* (A:3, B:4, 6, E:3, 4, 10, F:6, M:2, 7), *levẹ́ⁱl* (D:5), *levë̄l* (M:13, 14), *levⁱél* (U:7), *leviẹ̀l* (T:20), *levi̯ë̯l* (B:1), *levèl* (G:2), *lẹvẹ̀l* (M:8, N:4), *lävä̀l* (M:11), *lẹvél* (M:17, 18, N:3, T:8, 13, 14, 16, 19, U:1, 15), *lẹvẹ̀l* (U:4), *lẹvⁱél* (M:17), *lẹvi̯ë̯l* (U:6), *lẹvë̄l* (M:13, U:2), *lẹvë̄ⁱl* (T:1), *lẹvẹ́l* (T:10), *lẹvéⁱl* (E:9, T:2, 7, 9, 18),

töröbúzalapi (M:15, T:5, 11), *töröbuzạlạpi* (S:1), *tǫ̈rǫ̈buzạlạpi* (S:1), *kocsán lạpi* (T:12), *korë̯lapu* (L:13),

lapi (L:12, 17, 18, M:1, 4, 5, N:2, R:1, T:4, 13, U:1—3, 7, 8), *lạpi* (U:5), *lapu* (E:4, F:5, 12, L:5, 7), *lạpu* (L:9).

A fogalomnak nincs csak a kukoricára vonatkozó sajátos megnevezése. A *levél* és a *lapu* általában jelölheti a növényeknek lemezszerű, lapos részét. Csak szórványos esetben történik utalás jelzős összetételekkel a növényre: *törökbúzalevél, pujlevél, tengerilevél, törökbúzalapi*. Megfigyelhető, hogy a kutatott terület nyugati részén csak a *levél*, a mezőségi nyelvjárásban a *levél* mellett csak a *lapu*, ezzel szemben a székely nyelvjárásban és a vele érintkező területsávban a *levél, level* mellett csak a *lapi* fordul elő. Az adatok alkalmasak a *levél* meg a *level* tőtípus területi rögzítésére is. (Lásd még MNyjAtl. 36. térkép.)

Kukoricacső: *tẹ̈rẹ̈buzacsọ̈* (G:1), *töröbúzacsü* (K:1), *tœrœbuzacsű* (L:2), *tẹrẹbuzạcsü* (R:2), *töröbúzacsőụ̈* (T:5), *tœrœbuzacsọ̀* (L:13), *tọ̈rọ̈búzacsọ̄* (U:1), *töröbúzacsò* (L:18), *tẹ̈rẹ̈búzạcsᵘ̄ō* (M:13); — *tengẹricsű* (A:1, B:3, E:8); — *málẹ̈csü* (F:2), *málécsü* (F:6), *màlẹ̈csü* (F:11), *málᵘẹ̈csᵘö* (C:2),

cső (L:11, 14, M:11, R:1, S:1, T:6, 17, 18), *csō̄* (F:5, L:3, M:6, 14, T:10, 18, 19, U:2, 3, 5), *csò* (B:1, K:3, L:5, 11, 15, 19, S:1, T:14), *csọ̈* (E:6, F:8, 12, K:2, U:6), *csö* (F:1, 4, K:5, L:10, 16, S:1), *csọ̀* (K:4, L:9, M:2, 5, T:3, 4, 6, 14, U:6), *csű* (A:2, B:1, 2, 6—8, 10, C:3, D:1—4, 6, E:1, 3—5, 7, 9—13, F:7, 9, J:1, 3, L:1, 4, 7, P:1), *csù* (A:3, B:5, 10, D:5, E:2, F:9, 10, L:1), *csü* (B:4, C:1, F:3, 13, I:1, T:11), *csụ̈* (F:7, M:3), *csụ̀* (I:2), *csụ̈* (N:3, T:11, U:4), *csō̄ụ̈* (T:15), *csō̄ᵘ* (M:16, O:2, T:1, 9, 10), *csọ̈ᵘ* (N:3), *csò̄ᵘ* (T:7, 13), *csőụ̈* (A:⟨2⟩, B:⟨9⟩, J:1, P:1), *csöụ̈* (B:2, U:4), *cseő* (B:⟨9⟩), *csọ̈ü* (D:3), *csőᵘ* (U:2), *csọ̄* (E:7, G:2, I:1, L:12, 16, M:7, 8, 15, 18, T:2, 3, 16, 19, U:2), *csọ̀* (L:5, N:2, T:8), *csọ̄* (L:17), *csőᵘ* (M:9, O:1), *csọ̄̄* (M:10), *csụ̀* (T:13), *csüò* (N:4), *csᵘō̄* (B:9), *csụ̈ō̄* (M:17), *csüö* (C:1!, T:20, U:[illegible]), *csᵘò* (L:6), *csᵘő* (L:8), *csᵘö* (L:9, M:1, T:12), *csᵘő* (M:4), *csᵘọ̄* (L:14), *csüö* (M:8), *csᵘọ̄* (M:12),

csò̄puj (U:8),

pujszuszkạ (N:1), *szuszkapuj* (H:1).

A növényrész megnevezésére csaknem általánosan használt *cső* már a kukoricatermesztés előtt meghonosodott szó a magyarban. Gyűjtésünkben csak igen szórványosan történik utalás a növényre: *törökbúzacsű, tengericsű, málécsű*, sajátos összetétellel: *csőpuj*. Csak az sz-elő csángóban találunk ettől eltérő elnevezést: *pujszuszka*, illetőleg *szuszkapuj*. A

szuszka, suska másutt 'borítólevél' (RK. 323). A szóföldrajzi adatok egyébként alkalmasak hangtani, az *ő*-vel szembeni zárt *ű*-zés vizsgálatára (l. Murádin: NyIrK. XXX [1986], 49). (További adatokra lásd még Balassa *i. m.* 98; MNyjAtl. 40. térkép.)

Csőzik (a kukorica): *köt* (E:6—8, F:1, 4, 5, 11, I:1, 2, J:3, K:2, 3, L:1, 5, 10, M:1, 15, O:1, T:5), *kö̧t* (H:,1 F:8), *kö̀t* (L:1), *kœt* (L:10, R:2), *kö̧t* (T:13),

csövezik (B:9, D:6), *csöveddzik* (D:5, O:2, P:1), *csö̧veddzik* (L:11), *csövẹzzik* (U:2), *csövezzik* (U:4), *csö̧vezzik* ~ *csö̧vẹzzik* (U:6); *csűzik* (A:1, B:1—3, 7, 10, D:3, 6, E:1, 3, 5, 9—13, F:2, 3, 13, K:1), *csüżik* (B:4), *csüddzik* (A:2, D:1, 2, J:1), *csüddzik* (A:3), *csǜzik* (B:5, L:2), *csűżik* (B:8, L:7), *csűzzik* (D:4), *csüzzik* (F:12), *csőzik* (F:9, L:8, 14, 17, T:3, 18), *csö̀zik* (F:8, K:5, L:9, 15, 19), *csözik* (C:2), *csőü̧zzik* (T:5), *csö̂zik* (U:3), *csö̧zzik* (T:19), *csüzik* (L:14), *csö̧zik* (G:1, L:16), *csö̧̀ddzik* (K:4), *csőżik* (L:12, M:4, 14), *csőzzik* (M:5, T:19), *csö̂ddzik* (M:5), *csö̀ddzik* (M:11), *csőüzzik* (M:16), *csö̂ü̧zik* (T:1), *csö̂üzzik* (T:10, 15), *csüöddzik* (T:12), *csö̀üzik* (T:17),

csinàlodik a csü (C:1), *hàjcsa e csövit* (T:11), *csövẹt hàjt* (T:7), *bujik a csǜ* (F:7), *dugja a csűjit* (F:10),

hą́nnya ą csövit (U:7), *hą́nnyą a csö̧vit* (T:6, 8, U:1), *hánnyọ a csövit* (T:20), *hánnya a csövit* (F:9, T:4, 14), *hą́nnyą a csőjit* (M:18, T:2), *hánnyą ą csö̂jit* (M:13), *hánnyą ą csö̀jit* (M:12), *hánnya a csö̀jit* (M:10), *hánnya ą csőjit* (M:1, 9), *hànnya a csöjit* (L:18),

szëmlik (M:17), *szëmzik* (E:4, G:2), *szẹmzik* (L:13),

hajaddzik (M:6), *hają̀l* (T:18), *hajzik* (N:2), *hàjzik* (R:1), *hajazik* (E:2, J:2, L:6); — *hą́nnyą ą hąją́t* (T:16, U:5), *hánnya a haját* (J:2),

szakállozik (C:3); — *dobja a szakállát* (D:4),

szuszką́ddzik (N:1),

bàrkázzik (B:3),

sẹ̀jmëddzik (U:8), *sejmẹzik* (B:7); — *veti a sejmit* (E:6),

üsztöközik! (L:8), *üstẹkszik* (F:6), *üstekezik* (F:2); — *hánnyą az üstëkiit* (L:4), *dugja az üstükẹ̀t* (L:3),

— (M:2, 3, 7, 8, N:2, 3).

Az adatok nem alkotnak elhatárolható szóföldrajzi egységet, bár egyikük-másikuk inkább csak egy bizonyos területhez köthetők, itt vannak túlsúlyban. Közülük a *köt*, más megnevezésekkel váltakozva, leg-

inkább a Bánságban, Aranyosszéken, az észak-mezőségi kutatópontokon hallható, de felbukkan másutt is (Dopca, Săbăoani). A *csűzik, csőzik, csővezik*, és az ennek megfelelő *hányja a csövit* mint a leggyakoribb megnevezés, hallható — a csángó kivételével — valamennyi tájegységben, de általános használatát meg-megszakítja egy-egy, a '(kukorica) bajusza' elnevezéseiből fejlesztett szóalak vagy szerkezet: *szakállozik, dobja a szakállát, hajazik, barkázik, selymezik, veti a selymét, üstöközik hányja az üstökjét.*

Kukoricaszem: *kukoricaszëm* (O:2), *töröbúzaszëm* (M:5), *málészẹm* (F:6), *mälẹszẹm* (C:2, F:2),

szem (B:1, 8, 9, C:1, D:1, 2, 4, 5, F:4, 5, 10, 13, H:1, J:2, L:5, 9, 13—18); — *szẹm* (A:1, 2, B:2—5, 7, 10, C:3, D:5, E:2, 3, 5—8, 12, F:1, 3, 8—12, H:1, J:1, K:1—5, L:1—8, 10, 11, 19, N:2, R:2, T:3, 5, 6, 12), *szëm* (A:3, B:6, D:3, 5, E:1, 2, 4, 10, 11, F:4, G:1, L:12, M:1, 4, 6—8, 11—13, 17, 18, N:1—4, R:1, T:1, 2, 7—11, 13—16, 18—20, U:1—8), *szẹ̈m* (G:2, M:2, N:4, U:7), *szẹ̈m* (E:2, 13, F:7, J:3, M:3, O:2, S:1, T:4, 13, U:3), *szọ̈m* (I:1, 2, J:3, M:10, 15, 16, O:1, P:1, T:13, 17), *szöm* (M:9, 14), *szẹ̈m* (L:14, S:1), *szọ̈m* (M:15, S:1).

A növényre utaló néhány szóösszetételen kívül (*málészem* stb.) egységesen s *szem* szó jelöli a fogalmat a kutatott terület egészén. Az adatok alkalmasak a szóban jelentkező *ë*-zés, *ö*-zés vizsgálatához.

Kukoricacsutka: *csusza* (L:2, 5, 11, 14, 15, 17, M:5), *csuszạ* (G:1, 2, K:3, L:3, 4, 6—8, 10, 12—14, 16, M:1—4, 6, 11, N:3), *csùsza* (K:1, 2), *csúsza* (M:15, T:3, 5), *csúszạ* (L:18, M:9, 10, 12—14, 16, 18, T:2); — *csuszika* (T:5),

csutka (B:3, D:1, 2, 4, 6, E:2, 9, 10, J:1, 3, O:2, P:1), *csutkạ* (A:2, 3, B:1, 8, D:3, M:2, 8, T:20, U:2), *csutkọ* (U:2), *csutkó*^{u} (E:9), *csutkó* (E:12), *csutk*^{u}*ò* (E:13), *csutko* (C:1); — *csuta* (F:10); — *csutika* (T:4, 14, 17, U:7), *csutikạ* (M:17, 18, N:2, 4, R:1, T:1, 6—10, 15, 16, 18, 19, U:1, 3—6), *csitika* (R:1), *csọtika* (T:7), *csọtikạ* (T:13), *csotikạ* (U:7, 8); — *tucska* (D:2, 5, 6, J:1),

csusnya (E:4), *csusznya* (E:1, 3); — *csúnya!* (T:11), *csunya* (S:1); — *csumạ* (I:2, O:1),

kocsán (B:1, 6, E:7, F:6, 7, T:2), *kocsản* (B:4, E:6), *kocsá*^{n} (E:5), *ko-*

csán (F:5), *kocsán* (T:13), *kocsány* (B:5, C:3, E:11, F:4, 6), *kocsàny* (B:1, 10, E:8, F:1, 4, 11, 13, K:3, L:9), *kocsány* (B:2, 7, C:1, F:2, 3, 8, L:1), *kòcsány* (C:2, K:5), *kàcsány* (K:5), *kacsány* (F:12), *kacsány* (K:4), *kacsány* ((L:19), *kocsàng* ~ *kacsànG* (F:9),

csókány (N:1), *csakàn* (R:2), *csokàny* (B:1), *csakàny* (R:2),

śuga (H:1),

tàrzsa (J:2), *t^{u}òrzsa* (B:9),

rápa (A:1),

— (M:7).

A 'lemorzsolt kukoricacső csutkája' jelentésű fentebb felsorakoztatott adatok szóföldrajzi szempontból eléggé elkülöníthetők. A *csusza* a Felső-Maros és a Küküllők vidékén, vagyis a mezőségi nyelvjárás déli-délkeleti részén, továbbá az ezzel érintkező marosszéki nyelvjárásban hallható. Innen kelet és délkelet felé átterjed a gyergyói falvakba és a csíki települések egy részébe, valamint Udvarhelyszéknek néhány, a mezőségi nyelvjárással érintkező falvaiba. A fenti területi egységben a *csusza* általános használatú. A *csúsza* szót Udvarhelyszéken és Háromszéken felváltja *csutika (csotika)*, a kettő közötti határvonal a SzékNyFSz. alapján egészen pontosan meghúzható (104. l.).

A *csusza* szóalakot észak és nyugat felé a *kocsány* váltja fel. Ezt találjuk a Küküllő és Maros szögben, Aranyosszéken, továbbá Suatutól északra, a Mezőség északi részében. A *kocsány* területe itt nem ér véget, ugyanez a szó hallható még északabbra, Kővár vidékén és Máramarosban is. A szó izoglosszája nyugat felé gyűjtésemben már nem ennyire élesen vonható meg, hiszen feltűnik a *kocsány* más szavak közé ékelődve a szamosháti Hripen, néhány szilágysági faluban (Ulciug, Petenia), délebbre Cuzăplacon, a kalotaszegi Sîncraion is.

A kutatott terület nyugati részein, az Érmelléken, Biharban, Kalotaszeg és Bánság több kutatópontján a *csutka (csutkó, tucska)* hallható. A többi elnevezésnek már nincs a fentiekhez mérhető súlya. Kutatópontjainkon csak szórványosan bukkan fel a *csuma* (Dorobanți, Cruceni), a *csusznya* (Carastelec, Periceiu, Diosod), *csúnya* (Cobor, Săcădate), *torzsa* (Bogdand, Tîrcaia), *rápa* (Foeni), *csokány* (Valea Seacă, Jeledinți), *suga* (Săbăoani). Megjegyzendő, hogy a felsorakoztatott elnevezések egy része

nemcsak 'lemorzsolt kukoricacső csutkája' jelentésű, hanem a növény más részét is jelölheti (l. Balassa *i.m.* 105; MNyjAtl. 44. térkép).

Polyva (a kukoricáé): *pojva* (F:2, 5, 8, G:1, K:3, T:3), *pojvą* (F:4, M:1, 6, 10, U:8), *pòjvą* (C:2, 3, E:8, L:9, M:14), *pòjva* (B:6, C:1, E:9, 12, F:7, 9, 12, K:5, L:6, 12, M:15, T:5), *pójva* (L:17), *polyva* (N:1, S:1), *polyvą* (H:1), *pąlyvą* (R:2), *pąjva* (K:5, L:6), *pąjvą* (L:4), *pâjva* (L:13), *pòjvą* (L:16), *pòjva* (K:3); — *màlëpojva* (F:11),

hószpa (C:3, L:14), *hòszpa* (K:1), *hoszpa* (E:5, 7, K:2, L:1, 2, 5, 9, 15, 19), *hoszpą* (E:11, 13, K:4, N:3), *hójszpa* (F:6, 10), *haszpa* (B:7, L:1, 10), *hászpa* (F:8),

léha (A 3, D:1, F:6, I:1, 2, J:1—3, O:1, 2), *léʼha* (A:3, B:3, 10, D:1, 2, 2—6, P:1), *lẽha* (D:6), *lę̃ha* (E:2), *leéha* (B:9), *lę́ʼha* (A:2), *lę́iha* (D:3), *lẽha* (E:4), *lę̃ha* (R:2), *lẽiha* (E:1, 4), *léihą* (B:8),

pëhèj (E:3), *pẹhej* (F:1), *pehèj* (F:9); — *piʰ* (B:2), *pihę* (B:1, 4, E:10, L:3), *pihe* (B:8, G:2, M:3), *pihë* (L:7), *pihe* (R:1, T:9), *pihä* (T:8); — *pẽlhe* (T:11, 12), *pẹlhe* (T:12); — *pilinkę* (L:8, T:3), *pilinkę* (T:17, U:4), *pelẹnke* ~ *pellẹnke* (M:5); *pili* (M:2, 8, 11, N:2, 4, T:1, 6—10, 14, T:18—20, U:2, 3, 5, 7), *pìli* (M:13), *tërëbuzapili* (N:2), *tõrõbuzapili* (U:6), *tõrõbúzapili* (T:16), *pilli* (M:18, T:2, 4, 7, 13, 15), *püllü* (M:16); — *pile* (L:11), *pilę* (M:17), *pille* (M:4), *pilë* (L:7), *pëlle* (T:11), *priha!* (B:5),

pahalás (E:6),

lom (L:18, M:9),

labọda ~ *labada!* (M:12),

— (F:3, M:7, U:1).

A kukorica morzsolásakor felszálló, finom, pehelyszerű apróság nevei közül a *léha* kizárólagos használatú az Érmelléken, a Szilágyságban, Biharban és a Bánságban. A következő két elnevezés, a *polyva* és a *hoszpa*, szóföldrajzilag nem válik el egymástól. A két szó hol egymás mellett, hol keveredve, egymást váltva Máramarosban, Kővár vidékén, Kalotaszegen és az egész mezőségi nyelvjárásterületen hallható. Kelet felé a székelységgel érintkező területsávban a *polyva* a *pihe, pile, pilinke* szavakkal fonódik össze, hogy majd keletebbre, a székely nyelvjárásban ez utóbbiak teljesen általánossá váljanak. Érdekes, hogy a *pihe* Szamoshátra is jellemző, s az sz-elő csángóban ismét feltűnik a mezőségi nyelvjárásban szokásos *polyva*. A többi elnevezés csupán egy-két falu sajátja: *lom*

(Pipea, Bezid), *laboda* (Lupeni). (Lásd még MNyjAtl. 45. térkép.)

Bajusza (a kukoricáé): *bajussza* (B:2, D:4, I:2, J:3), *bạjussza* (E:7), *bạjusszạ* (B:3), *bajusza* (O:1), *bọjusszạ* (L:13), *bojussza* (F:7), *bàjsza* (K:1), *bojtya* (I:1), *bòjtya* (F:10, 13),

szakálla (B:5, F:9, G:1), *szakállạ* (B:6, 7, L:4, M:1), *szakállọ* (C:3), *szákállạ* (M:4), *szakála* (F:9), *tẹrẹbuza szakálla* (L:2),

üstöke (F:2, 5), *üstökẹ* (F:3, L:3), *üstükẹ* (L:3), *üsteke* (L:9), *üstökẽ* ~ *üstökë* (L:8), *üstọ̈kjë* (L:16), *üstọ̈kjẹ* (L:12); — *üstekhaja* (F:2),

haja (A:3, B:4, 8, 9, D:1, 3, 5, 6, E:1—5, 9—13, F:1, J:1, 2, K:2, 3, L:1, 4—6, 11, 15, M:2, 5, 6, 9, 15, 16, N:1, S:1, T:3—5, 7, 13, 14, 16, 17, 20, U:7), *hạja* (D:2, E:8, G:2, L:18, M:10, 12, 17, T:1, 2, 6, 12, 13, U:3—5), *hạjạ* (L:14, M:3, 8, 11, 13, 14, N:2—4, T:9, 10, 15, 18, 19, U:1, 2, 6), *hàja* (R:1), *hậjjạ* (M:18), *hàjjạ* (T:8); — *málẹ̈haja* (B:10), *málẹ̈haja* (F:6), *pujhạja* (U:8), *tœrœbuzahaja* (L:10); — *fejérhaja* (L:7),

sèjmẹ (A:2, B:1, 2), *sejmẹ* (B:7), *sejme* (C:1, 2, O:2), *sejmë* (E:6, P:1), *sẹjmẹ* (U:8), *szẹlẹmjẹ* (H:1),

pikòja (F:8, 12), *màlẹ̈pikoja* (F:11), *pikàja* (K:5, L:19); — *tyikája* (K:4, L17, R:2), *tyikája* (F:4, L:14), *csikája* (F:4),

szősze (B:4),

— (M:7).

A 'kukoricacső végéből kicsüngő bibeszál' jelentésű szavak területileg nem elkülönülten, nem zárt, élesen elhatárolható szóföldrajzi egységekben jelentkeznek. Mégis, közülük a leggyakoribb *haja* elnevezés kizárólagos használatú a székelységben, de nyugat felé haladva a szó a mezőségi nyelvjárásban, más elnevezések mellett, csak szórványosan hallható, hogy azután Kalotaszegen, a Szilágyságban és Biharban megint egyeduralkodóvá váljék. A *szakálla* elnevezés is két, elhatárolható területi gócban jelentkezik: az egyik Kővár és Lápos vidéke, a másik a Felső-Maros mente és környéke.

A mezőségi nyelvjárás-terület mutatja a legtarkább képet. A már említett *haja* és *szakálla* mellett szórványosan feltűnik az *üstöke*, a *bajusza* meg a *bojtja*, továbbá a *selyme*, s itt hallható a román eredetű *pikája, tyikája* (RK. 392) is. E nevek az említett román eredetű elnevezésen kívül, egymástól távol, más nyelvjárástípusokban is megtalálhatók. Így a *bajusza* hallható még a Bánságban és az Érmelléken, a *selyme* Má-

ramarosban, Szamosháton, a Bánságban, valamint keleten (Săbăoani, Tuta) is (lásd még Balassa *i. m.* 100; MNyjAtl. 42. térkép).

Borítólevél (a kukoricáé): *tok* (B:1, 2, C:3),

csusza! (T:10), *apróu̯ csusza!* (B:10),

suska ~ *suska̯* (B:1); — *susujka̯* (I:1), *susòjka* (J:3),

csuha (A:1, 2, D:2—5, J:1, 2), *csùha* (D:6); — *csuhe̯̊* (B:4), *csuhéj* (O:2, P:1),

csiva (A:3, D:1),

hántale̯̊k (M:4), *hántale̯̊k* (E:7), *hántaléi̯k* (B:9), *hántalik* (E:1), *hántalik* (E:2, 5), *hántaléʲk* (E:3, 4), *hàntalik* (E:3), *hàntọlik* (F:6), *hàntale̯̊k* (F:8), *hántole̯̊k* (E:6); — *hántik* (E:9),

pili (H:1, N:1, U:8),

lapi (L:7, 18, M:5, 6, 9, 10, 12—16, S:1, T:3, 5, 7, 11, 12—15, 17, 19, 20, U:2, 3, 6), *la̯pi* (M:18, S:1, T:6—8, U:5); — *tọ̈rọ̈buzalapi* (L:12), *te̯̊re̯̊buzalapi* ~ *tọ̈rọ̈buzalapi* (T:4), *tọ̈rọ̈búzalapi* (T:16), *te̯̊re̯̊búza̯la̯pi* (T:18), *tọ̈rọ̈búza̯la̯pi* (U:1), *tọ̈rọ̈buza̯lapi* (U:4), *töröbuza̯lapi* (U:7); — *lapu* (K:5, L:9, 11, 13, 15, 17, 19), *te̯̊regbuza̯la̯pu* (L:16), *tọ̈rọ̈buzalapu* (L:3), *tœrœbuza̯la̯pu* (L:14),

le̯vʲél (M:17),

te̯̊re̯̊buza̯tollu (N:2),

hàj (B:8, F:10, L:8), *haj* (I:2, O:1, R:2); — *tengerihaj* (B:3); — *héj* (M:11), *héʲj* (G:2, T:2), *hi̯e̯̊j* (N:4),

háncs (M:3), *ha̯ncs* (M:8), *hàncs* (A:1), *ha̯ncsu* (U:2)

pëcá̯n (T:1, 9), *pëcã̯ⁿ* (T:9); — *picijàn* (F:⟨11⟩), *picijàny* (F:2),

panus (F:1, 4, 7, L:1, R:1), *pa̯nus* (F:11), *pe̯̊nus* (F:12), *pënus* (L:6, N:3); — *panusa* (B:3, E:11, 12, 13, F:9, K:1, 2, L:2, 5, ⟨9⟩, M:1), *panusa̯* (E:8, 10, 13, F:13, K:3, 4, L:4, 10, M:2), *panụsa* (F:9), *pa̯nusa* (G:1), *pënusa̯* (L:4), *pa̯nusa* (F:12), *panuzsa* (C:2, F:3), *pànuzsa* (C:1), *panuszḛ̈* (H:1); — *apropanusa* (F:5), *aproᵘpanusa* (B:6, 7), *apròᵘpanusa* (B:5),

— (M:7).

Mint a fenti adatok is mutatják a 'borítólevél' elnevezései annyira változatosak és sokfélék, hogy közöttük a pontos határ csak a minden települést felölelő táji nyelvatlaszok segítségével lenne megvonható (vö. Murádin: NyIrK. II [1958], 191; Gálffy—Márton, SzékNyFSz. 67). Annyi a mi gyűjtésünk alapján is kirajzolódik, hogy a csak ritkán felbukkanó

pecán, héj, háncs, panusa, csusza, tollu mellett a székely és — a Maros vonaláig — a mezőségi nyelvjárásban a *lapi,* illetőleg a *lapu* van túlsúlyban. A mezőségi nyelvjárásnak a Maros vonalától északra, északnyugatra fekvő kutatópontokra, továbbá a kalotaszegi és a máramarosi kutatópontokra a román eredetű *panusa* a jellemző (RK. 290), bár közöttük is fel-felbukkan a *hantolék, piciján* (vö. RK. 301), *haj* is. Kővár vidékén az *aprópanusa* megkülönböztető jelzős összetétel révén válik el a szó a 'kukoricaszár' jelentésű *panusa* szótól. A Szilágyságban általános a *hántalék,* a Biharban a *csíva, csuha,* a Fehér-Köröstől délre a *susojka.* A bánsági kutatópontokon a *haj* és a *csuhéj* hallható. A Szamosháton és az Érmelléken megint tarka a kép: a *tok, suska, csuha, csuhé, háncs, haj, panusa* egyaránt előfordul. A csángóban *pili* a növényrész elnevezése. (L. még Balassa *i. m.* 100; MNyjAtl. 43. térkép.)

Tuskó (a kukoricáé): *tors* (O:2), *torzs* (D:3), *torzsą* (N:4); — *tǫ̈rzsǫ̈k* (U:4), *csutkatörzsök* (B:3), *kocsą́ntörsök* (R:1),

tucskóᵘ (J:1), *tucskóų* (D:2), *tusko* (T:17), *tuskǭų* (T:10), *tuska* (F:2),

csutkatű (B:1, 8, D:1, E:1, P:1), *csutkątű* (A:2), *csutkatǜ* (A:3), *csutkatü* (B:4); — *csutka* (B:2, 5, 7, D:4, E:2, 5, K:5, O:1), *csutką* (F:4, L:16, R:2); *málëcsutką* (F:11); — *csutkaò* (B:9), *csutkòᵘ* (B:10, E:3), *csutkǭų* (E:4), *csutkǫų* (T:8), *csutko* (C:1, K:1), *csutak* (R:2), *csutąk* (U:5); — *tucsak* (T:4); — *csubak* (A:1),

csusza (E:7), *csuszą* (E:6), *csúszą* (M:18); — *csùszką* (B:7); — *csusznyą* (E:3); — *csusznyatű* (E:1); — *csucską* (U:1); — *csunya* (S:1),

csutika (L:3, M:17, T:1, 9, 16, U:2), *csutikǫ* (L:18), *csotiką* (T:7),

tuzslány (F:2, 8),

tulë (F:5),

kotor (L:1), *katórag* ~ *katòrag* (F:12)

kocsán (B:6, E:9 F:6, 10, M:15, T:3, 20), *kocsą́ⁿ* (E:5, L: M:16), *kocsá* (M:8, U:6), *kocsą́* (M:9), *kocsáⁿ* (T:2), *kòcsán* (K:2), *kocsány* (F:10, T:11), *kocsàn* (K:3), *kocsàny* (E:8, F:6), *kocsány* (F:1—3), *kacsány* (L:13, 16), *kacsàn* (G:1, L:17), *kacsàny* (L:14, 17), *kacsány* (L:19), *kacsán* (M:1), *kocsą́n* (T:6, U:2, 6); — *kocsą́ng* (M:14), *kǫcsáng kacsànG* (F:9); — *málékocsàny* (C:3),

kocsánkᵘórᵘó (U:7), *kocsą́nkǭurē̄ⁱ* (T:15), *kocsánkóré* (E:12), *kocsànkòrę̄* (E:13), *kocsánkóré* (F:7), *kocsánkorǫ́* (T:19); — *kóų̄réįkocsán* (T:5), *kórē̄ⁱcsakàn* (L:4), *kóų̄roų̄csokán* (D:5),

csokán (M:13, T:6), *csokány* (D:6, E:10), *csokány* ~ *csakàny* (J:2, R:2), *csakán* (K:4), *csoká*^{n} (L:8, M:4, 5), *csokán* (L:11, M:13), *csakány* (L:15), *csoká* (M:6, 10, 12), *csoká* (M:12), *csoká*^{u} (N:3), *csokàn* (U:8); — *csokánszàr* (N:2),

kocsàn töve (T:12),

csutkakóré (J:3),

csuma (I:2),

csantàrga (L:10), *csontàrga* (L:9), *csöntèrgë* (L:7), *csöntörgö* (L:2, 6), *csontòrga* (L:5),

sugagyüker (H:1), *csuga* (N:1),

kóuróuszár : *kõurëi* (T:13), *kóuróu* (T:14), *kóré* (I:1), *kórë* (F:13), *kóri* ~ *kõri* (T:18),

gyökere (U:2), *gyükere* (M:11), *gyükə̃r* (U:3), *gyökër* (C:2).

— (E:11, G:2, M:3, 7).

A felsorakoztatott adatok szerint a tőlem vizsgált területen is 'a kukoricakóró földben maradt töve' jelölésének igen gazdag szókincse van (l. még Balassa i. m. 115; MNyjAtl. 38. térkép; SzékNyFSz. 104), de ezek közül sok más kukoricanövény-rész nevével egyezik. Az elnevezések keverten, egymást váltva jelentkeznek, területi szempontból nem csoportosulnak elhatárolható szóföldrajzi egységekbe.

Kukoricaszár (száraz): *kóró* (T:11), *kòró* (J:2), *kórò* (J:2), *kóurò* (T:4), *kòurou* (A:3), *kóurou* (B:1, D:5), *kóurõu* (D:2), *kóuróu* (D:3), *kóuróu* (D:4, T:6), *kaórõu* (B:9), *kõurõu* ~ *këurëu* (T:7), *kõurò* (D:6), *kõurõu* (T:2, 13, 14); — *kóré* (E:11, F:7, 9, 10, L:3, 7, M:3, 15), *kórë* (K:4, L:8), *kórə̃* (M:18), *kórë* (F:12, K:1, 4, L:5, 7, 11, 15—18, M:1, 13), *kórë* (F:8, 13, K:5, L:4, R:2, T:3), *kóré* (M:12), *kórë* (L:6), *kòrë* (L:9), *kòrë* (K:2, L:13, 19), *kòrë* (F:1, 2, K:3, R:2), *korë* (F:4, L:1, 10, 17), *korë* (F:4), *kuóré* (L:2), *kõurə̃* (T:10), *kóurëi* (M:12), *kóuréi* (T:5), *kõuréi* (E:9), *kóurë*^{i} (E:10, T:15), *kóurë* (L:12), *kõuréi* (M:4), *kóurë* (M:5), *kõurë*^{i} (M:6, 10), *kõurëi* (M:9), *kõurə̃i* (M:14), *kõrë*^{i} (M:16), *korië* (C:2); — *málëkórë* (F:11),

szár (I:1, 2, J:3, O:1, 2, P:1),

málészàlma! (C:3),

panusa (B:5—7, F:6), *panusa* (E:6, 7, F:5), *panuzsa* (F:2),

csuhą (E:8),

zsupcsusza (B:10),

csusznyą (E:5), *csusznya* (E:1, 3); — *kōųrōųscsusnya* (E:4); — *csunyą* (S:1),

csutka (A:1, B:2, 3, E:2), *csutką* (A:2); — *kivecsutka* (D:1), *kéłvecsutką* (B:8),

kocsàny (E:12, T:17), *kocsą́ⁿ* (E:12), *kócsàn* (E:13), *kacsàny* (G:1, L:14), *kocsán* (F:7, M:2, T:12, 19, 20, U:7), *kocsą́n* (M:8, 11, 17, N:4, T:1, 8—10, 12, 16, 18, 19, U:1, 2, 5, 7), *kocsą́* (M:17, U:4), *kocsàn* (R:1), *kocsą́ⁿ* (U:3); — *kiëvękocsą́ⁿ* (U:6); — *csǫkán* (G:2), *csokàn* (N:2), *csoką́ⁿ* (N:3); — *kę̀vęcsokàn* (U:8),

kivišuga (H:1),

huruz (N:1).

A 'száraz kukoricakóró' elnevezéseiben kirajzolódnak az elhatárolható szóföldrajzi egységek. A keleti székely nyelvjárásban a *kocsán* (olykor *csokán*) hallható, de a *kocsány* feltűnik a Kapus mentén is. A nyugati székely nyelvjárásban a *kóró*, a mezőségi nyelvjárás nagy részén (a Borsa völgye és a Tőki völgy kivételével) a *kóré* elnevezést találjuk, de *kóré* van Kalotaszeg nyugati részében és megint *kóró* a bihari kutatópontokon. A Szilágyságban *csusznya*, az Érmelléken és Szamosháton *csutka*, a Borsa völgye és Kővár vidéki kutatópontokon *panusa*, a bánsági ö-ző nyelvjárásban *szár* hallható (l. még Balassa i. m. 112; MNyjAtl. 33. térkép; SzékNyFSz. 274). A többi névnek gyűjtésemben nincs mennyiségi jelentősége.

Cimere (a kukoricáé): *bojtya* (F:1, P:1),

zabja (B:3, 6, I:1, 2, J:3, O:1), *zą́bją* (T:8),

kërësztyę (N:3, U:4), *kërësztye* (R:1),

fàrka! (O:2),

kukuricája! (E:13),

cirokája (F:9),

bokréłtája (D:5, 6),

barkája (A:3, B:8, 9, E:1, 2, 5), *bàrkája* (D:1, 2, E:3, 4), *bòrkája* (D:3); — *barkója* (B:4), *málębarkòᵘja;* — *bę̀rkę* (A:1), *bèrkę* (B:1),

virága (B:2, 7, E:10, 11, F:3, J:1), *virágą* (A:2, E:8), *tǫrǫ́búzavirą́gą* (U:1), *virágja* (B:5, E:12, F:7, 12, G:1, J:2, K:1, L:2, 4, 6, 9, 12, 15, 19,

M:5, 15, T:3, 7, 11, 14, 17), *virágja* (D:4, E:7, 9, F:5, G:2, K:3, 4, L:3, 7, 8, 13, 14, 18, M:1, 2, 4, 6, 9, 10, 12—14, 16, R:2, T:4, 5, 11, 12, U:6, 7), *viràgja* (C:1, 2, L:10, 17), *virágjọ* (C:3, F:5, 6, 10, 11, L:5, 11, 16, T:20), *viràgjo* (E:6, K:2), *virágjo* (F:2, F:13), *viràgjạ* (F:4, 8, J:2), *viràgjạ* (K:5), *viràgjọ* (L:1), *virágjọ* (M:11), *virágjạ* (M:13, 18, N:2, 4, T:1, 2, 6, 8—10, 12, 13, 15, 16, 18, 19, U:2, 5, 6), *virágja* (T:14), *viràgjọ* (U:8), *puj virágja* (N:1),

— (M:3, 7, 8).

A felsorakoztatott adatokban a növényrész jelölésére a *virágja* elnevezés túlsúlya tűnik fel; jellemző a székely, a mezőségi, a kalotaszegi, a Kővár vidéki és máramarosi magyar nyelvjárás egészére. Általános elterjedtségét a szónak csak néhol szakítja meg egy-egy szórványosan felbukkanó *keresztje, zabja, bojtja, kukoricája* név. A *barkája, barkója* a szilágysági és a Sebes-Köröstől északra a bihari nyelvjárásban fordul elő, a *berke* a Szamosháton, de itt hallható egy-két esetben a *virágja* és a *zabja* is. Ez utóbbi a bánsági kutatópontokon szintén megtalálható, a *bokrétája* megjelölés pedig a bihari nyelvjárás déli részén bukkan fel. (L. még Balassa i. m. 109; MNyjAtl. 35. térkép; SzékNyFSz. 77.)

Fattyúhajtása (a kukoricáé): *fattya* (D:5, G:2, I:1, 2, J:3, O:1, 2, P:1), *fattyujạ* (M:8, T:19, U:2),

fijạ (M:1), *fija* (B:1, 2, 9, C:3, D:1, E:1, 5, 9, 13, F:9, 10, G:1, J:2, K:2, L:2, 6—8, 13, 15, 19, M:4), *fija / fijàja!* (L:16), *tengeri fija* (B:3, D:6, J:1), *tőrögbúzafija* (E:12), *tọ̋rọ̋buzafija* (F:12), *töröbuzafija* (K:1), *tọ̋rọ̋buzafija* (L:3), *tærœbuzafija* (L:4, 10, 17), *málẹ̋fija* (B:4, 10, F:6), *máléifija* (B:8), *málẹ̋ʲfija* (E:2), *málẹ̋ʲfija* (E:10), *màlẹ̋fija* (F:4), *màlẹ̋fija* (F:5, 11), *màlẹ̋fijạ* (F:8),

fijókja (C:3, E:3, F:3, L:11, 12, R:1), *fijókjạ* (E:8, L:18, M:11, 12, T:18), *fijọ̋kja* (K:5, T:4), *fijòkjạ* (K:4, U:8), *fijòkja* (J:2, M:15), *fijokja* (F:1, 3, T:3), *fijōkjạ* (M:16, U:5), *fijokjạ* (K:3), *fijọ́kja* (M:18), *fijọ́kjạ* (N:2, 3, T:6, 12), *fijōkja* (T:17), *fijạọkja* (D:4), *fijóu̯kja* (A:1, D:2, 3, T:5), *fijou̯kja* (B:1), *fijóu̯kjạ* (E:5), *fijóᵘkjạ* (M:13, 14, T:16), *fijòu̯kjạ* (M:6), *fijòu̯kja* (D:4), *fijóᵃkja* (A:3, B:6, M:5), *fijọ́u̯kja* (E:1), *fijọ̄u̯kja* (T:10), *fijōu̯kja* (T:14, 17), *fijōu̯kjạ* (M:9, 10, T:1, 15), *fijōᵘkjạ* (T:2, 9, U:4), *fijᵘòkjạ* (U:6), *fijᵘókjạ* (T:12), *fijụ̄okja* (U:7), *filyᵘókjạ* (N:1), *fijóᵃkjạ* (T:8), *fijọ́ᵃkja* ~ *fijọ́ᵘ̈kja* (T:7), *fijọ́ᵘ̈kjạ* (T:13); — *fijóka* (T:11), *fijòka* (F:9, T:20), *fijókạ* (L:14); —

tengęri fijạ̀kja (A:2), *tengeri fijóụkja* (B:3), *màlë fijokja* (F:2), *fil'ᵘokàja* ~ *filyokàja* (H:1), *fijoᵘkája* (B:7), *fijókàjọ* (E:7), *fijọ́kája* (F:7), *fijókája* (F:9), *fijókájạ* (R:2), *fijòkája* (L:9), *fijòkájo* (L:5), *fijokàjọ* (E:6, L:1), *fijòkájọ* (F:13), *fijokàja* (S:1),

bitangja (F:4), *bitangjạ* (M:17),

málëⁱ pujucája (B:5); — *puja* (E:11),

fijóᵘkmálë (E:1), *fijõụkmáléⁱ* (E:4),

— (C:1, M:2, 3, 7, N:4, U:1).

A 'kukorica mellékhajtása' megjelölésére a *fattya* általánosan elterjedt szó a délbihari és a bánsági kutatópontjainkon, de *fattyúja* formában feltűnik három keleti-székely kutatóponton is. Ettől eltekintve a kutatott területre jellemző a *fija, fijókja, fijókája* elnevezés. Egészen szórványosan bukkan fel a román eredetű *puja, pujucája* (RK.) és a *bitangja*. (L. még Balassa i. m. 175; MNyjAtl. 39. térkép; SzékNyFSz. 154.)

Tör (kukoricát): *tör* (C:2, I:1, 2, O:2), *tȍr* (C:1, G:2, M:10, 15, P:1, T:1), *tőr* (J:1), *tǫ̋r* (J:3), *tǭr* (M:17, T:1, 16, U:2), *toer* (R:2),

szed (A:1, B:1, 9, D:1, 2, 4, 6, E:5, F:1, 4, 7, 9, 13, L:10, 12, 15, 17, 18, T:3), *szęd* (A:1, B:2—8, 10, C:3, E:2, 3, 7, 12, F:2, 3, 5, 10—12, H:1, J:2, K:1—3, 5, L:2, 3, 5, 9, 11, 13, 14, 19, T:5), *szëd* (A:2, F:8, K:4, L:6—8, 16, M:1), *szëd* (A:3, D:3, 5, E:1, 2, 4, 6, 9—11, F:8, G:1, L:4, M:2, 4, 6, 8, 11—13, 18, N:1—3, R:1, 2, T:2, 6—10, 12—16, 18—20, U:1, 4—7), *szę̈d* (E:10, L:14), *pujtszę̈d* (U:8), *szę̈d* (E:13, M:3, T:11), *szëd* ~ *szȍd* (S:1), *szëD* (T:2, 4), *szęD* (M:5), *szeD* (C:3, F:9), *szȍd* (M:16), *szöd* (M:9, 14, O:1, T:17); — *széd* (L:1),

— (M:7, N:4).

A kukorica-betakarítás szókincse közül elsősorban a *szed* van elterjedve a terület legnagyobb részén, a *tör* szó összefüggő egységben csak a Fehér-Köröstől délre eső, az alföldi nyelvjárástípusba tartozó kutatópontokon hallható. A *szed* mellett, ezzel váltakozva, előfordul még a *tör* szórványosan a székely nyelvjárásban is (l. még Balassa i. m. 201; MNyjAtl. 47. térkép; SzékNyFSz. 247).

Foszt (kukoricát): *foszt* (A:3, G:2, I:1, 2, J:3, L:5, M:12, 14, O:1, 2, P:1, T:1, 8, 9, 13, U:2, 4, 6),

bont (K:5, L:6, 10, 18, M:15, 17, 18, S:1, T:5—7, 10, 12, 15—20, U:5, 7), *bant* (L:19), *bǫnt* (K:4),

tisztitt (F:9, G:1, L:7, 15, 17, M:1, 13, T:2—4, 11, 17), *tisztit* (L:9, N:2, R:1, 2, U:8), *tiszti·gat* (R:2),

hánt (B:6, 8, 9, C:3, D:1, 3, 6, E:1, 4, 9, 10, 13, F:6, 10, 12, J:1, 2, K:1, L:8, 11, 12, 14, M:4, 6, 9, 10), *hánţ* (D:2, M:5), *hą́nt* (U:1), *hànt* (A:1, B:1, 3—5, 7, 9, 10, C:3, D:4, 5, E:2, 3, 5, 7—9, 11—13, F:4, 5, 7, 11, 13, K:2—4, L:1—4, 9, 10, 13, 16), *hánt* (C:1, 2, E:6, F:1—3, 8),

tokoz (B:2),

fejt (M:15), *fẹjt* (N:3),

— (A:2, H:1, M:2, 3, 7, 8, 11, N:1, 4).

A műveletre utaló 'a csövet a csuhétól megtisztítja' jelentésű szavak nem mindenütt különíthetők el éles határvonalban. A *hánt* szó általános ugyan a szamosháti, érmelléki, Kővár vidéki, bihari, szilágysági, kalotaszegi nyelvjárásban és a Mezőség északnyugati részében, de a Maros és a Küküllők vidékén a *hánt* összefonódik, keveredik a *tisztit, foszt, bont* megnevezésekkel. Ez a váltakozó szóhasználat jellemzi a székely nyelvjárás-területet is, azzal a különbséggel, hogy a *hánt* keleti terjedése a nyugati székely kutatópontoknál (M:9, 10) megszűnik, s a további székely falvakban csak a *foszt, tisztit, bont* hallható; az alsó-háromszéki nyelvjárásban csupán a *bont*. A *hánt* és a *foszt* között viszont éles a határvonal a Fehér-Körös vidékén: északra a *hánt*, délre a *foszt* hallható (l. még Balassa i. m. 220; MNyjAtl. 48. térkép).

Morzsol (kukoricát): *morzsol* (A:1, F:4, I:1, 2, O:1, 2), *morzsòl* (P:1), *mòrzsòl* (A:2, G:2, T:16, U:2), *mòrzsol* (B:3, D:4, J:3, O:2), *morzsál* (S:1), *mozzsòl* (M:17), *múrzsàl* (R:2), *murzsál* (J:2),

tąkąz! (N:1), *tokọz!* (H:1),

bont (M:11, R:1, S:1, T:2, 4—15, 18, 19, U:5, 7, 8), *bonţ* (M:16),

sovárol (N:4),

fejt (B:2, 4, D:5, L:10), *fèjt* (A:3, B:1, 5, 6, 8, C:3, D:1, 3, 6, E:1, 3—5, 9—11, 13, F:3, 9, 10, 12, 13, G:1, 2, J:1, K:2—5, L:2, 3, 5—9, 16—18, M:2—4, 6, 9, 10, 14, T:3), *fẹjt* (A:1, B:7, E:2, F:1, 11, L:19), *fẹ̀jt* (A:1, B:10, E:7, 8, 12, F:5—7, L:1, 12, 15, M:15), *fẽjt* (B:9, E:6, M:5, 12), *fẽjt* (L:4, 11, 13), *fẽ̀jt* (L:4), *fẹ̀jt* (F:9, K:1, L:7, 14, M:1, 11, 13, N:2), *fẽjt* (F:8), *fẽ̀jt* (F:2), *fẽ̀jt* (F:4), *fèjţ* (D:2),

súról (U:1), *súrol* (U:2), *surol* (U:6, 7),

tȍrzsȍl (N:3, 4, T:1, U:4, 6), *tȍrzsȍl* (T:1, 17, 20), *törzsȍl* (M:18), *dörzsöl* (C:1, 2),

foszt (M:8),

— (M:7).

A morzsolás szókincse néhol megegyezik a fosztás szókincsével, az ettől eltérő *fejt* szónak van a legnagyobb súlya a vizsgált területen. Ezt találjuk az udvarhelyszéki nyelvjárás nyugati részétől nyugatfelé mindenütt, még az Érmelléken és Biharban is uralkodó elnevezés, de itt néhol osztozik a *morzsol* igével. A *morzsol* a Fehér-Köröstől délre eső kutatópontokon viszont teljesen általános. Ugyanakkor a székely nyelvjárásban tarka a nyelvföldrajzi kép, egymást váltja a *bont, morzsol, törzsöl, súrol, fejt, foszt, sovárol.* (L. Balassa *i. m.* 311; MNyjAtl. 45. térkép; SzékNyFSz. 329.)

Csalamádé: *csalamádé* (D:1, F:7, 9, I:2, L:11, 14, O:2, T:17), *csalamádẽ* (A:1, M:10), *csalamádẽ*^{i} (D:4, E:2, P:1, T:5, 7), *csalamádẽ*^{i} (E:1, 8, 9), *csalamádẽ* (A:3), *csalamádẽ* (D:6, E:10, 13, F:12, 13, K:1, L:5, 7, 18, M:12, T:3, 4), *csalamádẽ* (C:1, F:8, K:5, L:10), *csalamádẽ* (E:7, 12, F:6 I:2, J:2, K:2, 4, L:4, 13, 14, M:1, 5, 15, R:1, U:6, *csalamàdẽ* (F:4, 5, L:1, 9, 15, 17, S:1, T:14), *csalamàdẽ* (L:2, 3), *csalamádẽ*^{i} (M:2), *csalamádé*^{i} (M:4, O:1, 2), *csalamádẽ* (M:6), *csalamádẽ*^{i} (M:13), *csalamádiẽ* (T:12), *csalamádiẽ* (T:20), *csalamádé* (T:11), *csalamádẽ* (L:6, 13), *csalamádé* (M:3), *csalamádé*^{i} (T:7), *csalamádẽ*^{i} (M:13), *csalamádiẽ* (N:4), *csalamádẽ* (T:8), *csalamádé* (T:18, U:1), *csalamádẽ* (R:1, U:3, 4, 6), *csalamádẽ* (M:12, T:15, U:5), *csalamádẽ* (M:14), *csalamádiẽ* (M:17), *csalamádẽ*^{i} (M:18, T:1, U:2), *csalamádé* (T:9), *csalamádẽ*^{i} (T:16), *csalamádi* (T:18), *csalamádé* (T:19), *csalamádiẽ* (U:7), *csalamàdẽ* (K:3), *csalamádẽ* (L:12), *csalamádé* (M:7), *csalamádé*^{i} (T:2), *csalamádẽ* (T:16), *csalamádẽ* (T:10), *csalamádẽ* (R:2), *csálámádẽ* (M:16), *csálámádé*^{i} (M:4), *csálámádẽ* (M:6), *csálámádé* (T:11), *csalamádé* (L:8); — *csamaládé* ~ *csamaládé!* (M:8), *csamaládé* (M:11); — *sálámádẽ*^{i} (M:9), *salamádẽ*^{i} (M:10),

csalamálé (F:10), *csalamàlẽ* (B:4, F:2, 3, 11), *csalamálẽ* (M:1, 10, C:3), *csalamálẽ*^{i} (B:2, 6, 7), *csalamálẽ* (E:5), *csalamálẽ* (E:6), *csalamálẽ*^{i} (B:3), *csalamálé*^{i} (B:5, E:3), *csalamálẽ* (B:9), *csalamáli* (B:10), *csalamáléi* (E:4); — *csalònàlẽ* (C:3), *csalomàlẽ* (F:2), *csalomálẽ* (F:1),

misling (A:2, 3, D:3, 5, E:10, I:1, J:1), *mislinG* (J:3), *müsling* (D:2), *sürütẹrẹbuza* (L:19), *sürültẹrẹgbùza* (R:2), *sürültẹrẹgbuzạ* (L:16), *sűrűmáléi* (B:8), *sürümálé*^{i} (E:2),

filyụka (H:1), *fijòk* (U:8),

pujmuhar! (N:1),

— (C:2, G:1, N:3),

A takarmánykukorica neve a kutatott terület legnagyobb részén *csalamádé*, illetőleg, ahol a kukoricának *málé* a neve, ott *csalamálé*, néha *csalómálé*. A *csalamádé* szót váltja fel a bihari nyelvjárásban a német eredetű *misling*. A *sűrűtörökbúza*, illetőleg a *sűrűmálé* csak néhány faluban bukkan fel a *csalamádé*, *csalamálé* szóföldrajzi határain belül (l. még Balassa *i. m.* 251: MNyjAtl. 50. térkép).

Góré: *góụré*^{i} (D:2, E:1), *góụréi* (B:3, D:3, E:5, 10), *górẹ* (E:13), *gó*^{u}*réi* (J:1), *gò*^{u}*rẹ*^{i} (B:7), *góụri* (B:1, E:5), *góụré* (D:1), *gọụrẹ*^{i} (D:4), *gọụrẹ̀i* (D:5), *góụrẹi* (A:2), *góụri* (A:3), *gọụréi* (A:1), *gọụr*^{i}*ẹ̄* (B:4), *gòụré* (D:6), *gòụrẹ* (B:2), *gọụré*^{i} (E:2), *gōụri* (B:5), *gōụrẹi* (B:8), *góré*^{i} (O:2),

kas (B:4, 6, 9, C:1, E:3, 4, 7—9, 12, F:5, 7—10, 12, G:1, K:1—5, L:2—8, 10, 11, 15, 18, M:4—6, 9, 10, 12, 15, 16, R:2, T:2—5, 7, 13, 15), *kạs* (L:12—14, 16, 17, 19, M:1, 14, 17, N:2, R:1, T:6, 8, 18, U:8), *kọs* (L:19); — *tọrọbúzạkạs* (T:16, U:5), *tọrọbuzạkạs* (T:19), *tẹrẹbuzạkạs* (T:19), *tẹrẹbuzás kạs* (U:4), *töröbuzáskos* (U:7); — *málé*^{i}*kas* (B:10),

kastẹ̄ (F:1, 2, 6, 11), *kastẹ* (E:6, F:2), *kosti* (F:3), *kastyẹ* (F:13), *kostyi* (C:3), *kastyẹ̀j* ~ *kascsẹ̄j* (L:1), *kastéj* (E:12), *kastyẹ*^{i} (B:7), *kasťéj* ~ *kastẹ̄j* (F:4),

kosár (G:2), *kosạr* (U:6); — *tengeris kọsár* (J:2),

kotárka (I:1, 2, J:3, O:1, 2, P:1), *katár·ka* (R:2),

kuszka (H:1), *kuszka* (N:1).

— (C:2, E:11, M:2, 3, 7, 8, 13, 18, N:3, 4, T:1, 9, 10, 12, 14, 17, 20, U:1—3).

A 'csöves kukorica tárolására szolgáló fonott vagy lécezett építmény' jelölésére szolgáló szavak jól elhatárolható izoglosszák között fordulnak elő. A *kas* szó jelöli az építményt a székelységben (már ahol megtalálható), az egész mezőségi nyelvjárás-területen és — némileg összefonódva a *góré* szóval — a kalotaszegi és a szilágysági nyelvjárás keletibb kutatópontjain. A Mezőség északi felében a *kas* váltakozik a román eredetű

kostė, kastyé (RK. 221) szóval. A Szilágyságban és Kalotaszegen a *kas* szót nyugat felé felváltja a *góré;* ez hallható a szamosháti, az érmelléki és bihari nyelvjárásban mindenütt. A Fehér-Körös vonalától délre kutatópontjainkon a *kotárka* általános. A két legkeletibb kutatóponton feltűnő *kuszka* szintén román átvétel (RK. 233; l. még Balassa *i. m.* 266).

Puliszka: *puliszka* (A:1—3, B:3, E:3, 4, 11, L:6, 9, 11, 15—17, M:3, 12, 15, T:1, 3, 5, 13, 14, 17), *puliszkạ* (B:1, D:1, G:2, K:3, L:10, M:1, 2, 6—10, 13, 17, 18, N:3, 4, S:1, T:2, 4, 6, 7, 11, 12, U:3—5), *pulicka* (B:7, 10, D:2—6, E:1, 2, 5, 5, 8—12, F:1, 4—6, J:1—3, M:4, O:2), *pulickạ* (I:1), *puli·cka* (R:2), *pujiszka* (B:8, F:3, 7—9, K:1, 4, L:1, 13, 14, 17, T:7, 15), *pujiszkạ* (B:9, E:13, U:1, 3, 6), *puj'szka* (F:2), *puj'szkạ* (M:11, 14, T:19), *pujszka* (F:1, 3, 8—13, L:2, 3, 5—7, 10, 11, M:5), *pujszkạ* (L:4, 18, T:4, 15, 18, U:7), *pùjszka* (E:7, G:1, K:2, L:8), *pùjszkạ* (M:16, T:8, 9, 16, U:5), *pújszka* (L:12), *pu'iszka* (K:5, U:3), *puiszkạ* (M:9, 16), *puszka* (F:10), *piszka* (T:15), *poliszkạ* (M:18), *piliszka!* (T:20),

tokány (B:5, 7, C:3), *tokàny* (B:2, 6, C:1), *tokány* (C:2), *tokán* (B:4, 10), *mạ́lẽ* (U:4), *mạ́lẽ* (N:2), *mạ́lẹ̃* (R:1), *mạ̀lẹ̃* (U:8),

mamaliga (J:2, L:14, 19, O:2, P:1), *mamali·ga* (R:2); — *mẽliga* (H:1, N:1),

mamaliga (tejjel eszik) / *ganca* (zsírral eszik) (I:2, O:1).

A 'kukoricalisztből készült pépes étel' megjelölésére a *puliszka* (vagy valamelyik hangalakváltozata) hallható a kutatott terület igen nagy részén. Kivételt képeznek a szamosháti és a máramarosi kutatópontok, hol a szóban forgó ételt a román eredetű *tokány* szó jelöli (RK. 381). A bánsági kutatópontokról is hiányzik a *puliszka* név, helyette a *mamaliga* és a *ganca* járatos, az említett jelentésbeli különbséggel a két szó között. A székely nyelvjárás keletibb településein a *puliszka* osztozik a *málé* szóval (vö. még SzékNyFSz. 365). Mind a *málé* és a *mamaliga*, mind a legkeletibb kutatópontjainkon hallható *mẽliga* átvétel a románból (RK. 250; Balassa *i. m.* 410).

Pattogatott kukorica: *pattogatot kukorica* (I:1, 2, O:1, 2), *pattantot kukorica* (O:2), *pattogatot tengiri* (D:5), *pattogatot tengeri* (D:4), *pattantot tengeri* (D:1), *pattantot tengiri* (A:3), *pattan tengeri!* (D:2); — *pattó* (D:6), *patti* (J:1),

pukkamálé (B:1),

kakas (E:6, 10, F:4—10, 12, 13, G:1, 2, J:3, K:1, 2, 4, 5, L:1—9, 11, 13, 16—18, M:1, 4, 5, 7, 12, 15, 16, R:2, T:3—5, 7, 9, 11, 13, 14, 16, U:7), *kakąs* (L:12, 14, 19, M:6, 9, 10, 14, 17, 18, N:4, T:8, U:3), *kąkąs* (L:10, M:11, 13, N:2, 3, R:1, T:1, 2, 6, 10, 12, 18, U:1, 2, 4—6, 8), *kokas* (B:2—5, 7, 10, C:1, 2, D:1, 3, E:1—4, 6—9, 11—13, F:3, J:2), *kokąs* (A:1, B:6, 8, 9, F:1), *kàkas* (L:15), *kakǫs* (T:15), *kakǫsz* (H:1), *kokas* (F:2), *kǫkas* (C:3), *kokkas* (A:2), *kokass* (F:11), *kokos* (K:3), *kokòs* (N:1), *kókis* (M:2, 3), *kakaska* (S:1, T:17, 20), *kakaskạ* (T:19); — *kakasmáléi* (E:5).

Csak a bihari és a bánsági kutatópontokon találkozunk a *pattogat* igéből származó kifejezésekkel, illetőleg szókapcsolattal. A Szamoshát falvaiban bukkan fel a *pukkan* ige összetétele. A kutatott területen másutt mindenütt a *kakas* (vagy valamelyik hangalakváltozata) hallható (l. még Balassa *i. m.* 400).

Tyúk 'a pattogatott kukorica között a ki nem pattant kukoricaszem': *pujka* (B:5, E:6, 11, F:5, 12, L:1, 17), *pulykạ* (R:2), *pújka* (B:10, K:1, M:5), *pújkạ* (F:3, L:4, 12, M:1), *pùjka* (C:3, E:7, 9, 10, 12, F:2, 4, 7—9, 11, G:1, K:2, 5, L:2, 5—7, 9, 11, 13, 16, M:4), *pujkạ* (B:6, F:6, 13, K:3, 4, L:8, 14, 15, 19, M:6, 9), *pujkạ* (B:7, E:8, L:10), *pujcsa!* (F:1); — *pujkuca* (F:7, M:15, T:3), *pujkucạ* (M:3),

tyúk (B:2, C:1, D:1, E:1, J:3, L:18, M:2, 7, 8, 10—14, 16—18, N:3, 4, T:1, 2, 4—10, 13—15, U:1—3), *tyùk* (S:1, T:11, 16, 20), *tyuk* (A:1, N:2, R:1, T:16, 18, 19, U:4—8); — *tyúkocska* (T:17),

csirke (T:12),

ẽrcike (G:2),

cipó (F:10, J:2), *cipóu* (E:3, O:1), *cipóu* (B:1, 3, 8, D:2, 3, J:1, O:2), *cipou* (B:4, D:5), *cipǫ* (L:3), *cipǫ́* (I:2), *cipǫ́* (E:13), *cipǫ̀u* (A:3), *cipǫ̀ų* (A:2), *cipoų* (E:5), *cipõu* (D:4), *cipǫ́ų* (E:4), *cipąǫ* (B:9),

përgëlőűc (E:2),

domǫ́ (I:1),

pòrcó (D:6).

Mint láttuk fentebb a 'pattogatott kukorica' neve az erdélyi magyar nyelvjárásokban *kakas*, természetes szembeállásként a ki nem pattant szemek elnevezése: *tyúk*. Összefüggő szóföldrajzi egységben a *tyúk* elsősorban a székely nyelvjárásban hallható, de nem kizárólagosan csak ott, felbukkan több helyütt is, például a Berettyó vidékén és az Érmelléken.

Ugyanezen szemlélet alapján a mezőségi nyelvjárás-területen, továbbá a kalotaszegi, a Kővár vidéki és néhol a gyergyói nyelvjárásban a *tyúk* helyét átvette a román eredetű *pulyka*, ritkán *pulykuca* (RK. 324), az egy-egy esetben felbukkanó *érce, csirke* adat a román szó tükörfordítása lehet. A szilágysági, bihari és bánsági kutatópontokon túlnyomóan a *cipó* szó fordul elő, de a *cipó* felbukkan egy-két mezőségi faluban is. A többi elnevezés *(pergelőc, domó, porcó)* gyűjtésemben nem számottevő.

Édesmálé 'kukoricalisztből készült, sült tésztaféle': *málé* (D:1, E:9, 12, G:2, I:2, J:2, 3, L:3, 8, 18, M:1—3, O:1, 2, T:4, 11, 13, 14), *mą́lé* (T:10, U:1), *málə̄* (M:7, 14), *mą́lə̄* (T:1, 2, U:3), *málə̗̀* (E:13, G:1, K:3, L:2, 10, M:15, 16, S:1, T:3), *mą́lə̗̀* (T:6, 8, 9, 18, 19), *málə̗* (K:4, L:9, 14, 17, R:2), *màlə̗* (F:8, K:1, 5, L:15), *máléi* (D:4, 5, J:1, T:5), *málé*^{i} (D:2, E:11, M:4, 12), *mą́lə̄*^{i} (M:18, T:15), *mą́lé* (L:11, M:10), *màlə̗̀* (T:17), *mą́l̀ə̗̀* (L:7), *mą́llə̗̀* (U:5), *málə̈*^{i} (T:16), *mą́lé*^{i} (T:7), *mą́lə̄*^{i} (M:6, 10), *mą́lə̗̀*^{i} (M:9), *mą́lə̗̀*^{i} (M:5), *mą́liə̈* (M:17), *mą́liə̄* (N:4), *mą́l*^{i}*ə̗̀* (T:20), *mą́l*^{i}*é* ~ *mą́l*^{i}*é* (T:12),

ìdësmálé^{i} (A:3), *ə̈dəsmàlə̗* (F:1), *ídesmálé* (D:6), *ídəsmálə̗* (F:3), *ídës-málé*^{i} (D:3), *ídəsmàlə̗* (F:2),

sült málé^{i} (E:10), *sült mą́lé*^{i} (A:2),

tejesmálé (C:3, E:8, L:11—13), *tejesmálə̗* (E:7, F:9, L:1, 4, 16) *tejes-mą́lə̗̀* (F:13, K:2), *tejəsmàlə̗* (F:12, L:6), *tejəsmą́lə̗* (F:11, L:19), *tejəsmą́lə̄* (B:7), *tejesmáléi* (B:3), *tejesmálé*^{i} (B:4), *tejesmàlə̗* (F:4, L:5), *tejəsmálé* (F:7), *tejəsmàlə̗* (E:6), *tejəsmą́lə̄* (M:13),

mą́lə̗pogácsa (C:1, 2), *mą́lépogácsa* (F:10), *mą́lə̄*^{i}*pogácsa* (B:7, E:2, 5), *mą́lə̄pogácsa* (U:2), *mą́lə̄pogácsa* (E:4), *mą́lé*^{i}*pogácsa* (E:1), *máléipogácsa* (B:9), *máléispogácsa* (A:1),

tejespogácsa (B:2, 6), *tejəspogácsa* (B:1), *tejəspogácsa* (B:10), *tejəs-pogácsa* (E:3),

málé^{i}*é*^{i}*deske* (B:5),

bálmosmálé (F:6),

öntötmálé^{i} (P:1),

mą́lélə̗pén (M:8),

pitą́n (N:1, R:1), *pitàn* (U:8); — *mą́lépitą́n* (M:11), *máliəpitą́n* (U:6),

pròsza (F:5),

cèlta (A:1),

álivą́nka (R:1), *álivą́nka* (N:2, 3), *álivànkə̗* (H:1).

A 'kukoricalisztből tejjel készült édes sütemény' megnevezésére használt szavak közül legjelentősebb a *málé*, mely a székely, a kalotaszegi, a bánsági és bihari nyelvjárásban, némi kivétellel, csaknem általános. Azon a nyelvjárás-területen, ahol a *málé* 'kukorica' jelentésű, ott jelzős szóösszetétel — *tejesmálé, édesmálé, sült málé* vagy *málépogácsa, tejespogácsa* — jelöli e süteményfélét. Ezek a jelzős összetételek felbukkannak a szomszédos kutatópontok egyik-másikán is, sőt a *tejesmálé* átterjed a mezőségi nyelvjárás déli részére is; itt a *tejesmálé* és az egyszerű *málé* elnevezés összefonódik, a két elnevezés váltja egymást. A többi név — így a román eredetű *pitán, álivánka* (RK.), a szláv, de valószínűleg román közvetítésű *prósza* (vö. Balassa *i. m.* 420), a sváb eredetű *celta* gyűjtésemben kevésbé gyakori, olykor csupán egy-egy faluban felbukkanó elnevezés.

MURÁDIN LÁSZLÓ

TERMINOLOGIA DIALECTALĂ A PORUMBULUI

(Rezumat)

Autorul se ocupă de termenii maghiari populari care denumesc noțiunile: „porumb", „rădăcină", „fir de porumb", „frunză", „știulete", „boabe", „cocean", „hoaspă", „mătase", „pănușă", „ciocan", „strujă", „spic", „copileț", „culeg", „desfac pănușile", „desfac boabele", „ciolomade", „cușar", „mămăligă", „floricele", „puici", „mălai în lapte" și trasează isoglosele acestor termeni în graiurile maghiare.

Acești termeni sînt prezentați în sistem, semnificația fiecăruia dintre ei fiind determinată de locul pe care îl ocupă în cadrul sistemului.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXXII. évf. 1988. 1. szám

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

CZÓBEL MINKA ÉS A SZECESSZIÓ

Az álmok sikos gyöngyeit
szorítsd, ki únod a valót!
Hímezz belőlük
fázó lelkedre gyöngyös takarót.
(Babits: *Hányt szemmel ...*)

Czóbel Minka emberi, művészi magatartásával és költészetszemléletével a magyar századforduló szecessziós etikájának és esztétikájának reprezentáns költőegyénisége. En- és helyzettudatának diszharmóniája következtében elfordul közvetlen környezetétől, a Nyírség kicsinyes világától. Hogy önmaga értékeit megőrizze, menekülnie kell kora félfeudális magyar valóságának tespedtsége, műveletlensége, a tehetséget is kárhozatra ítélő valósága elől. A korvalóság, valamint alkotásvágya a külső világból, az életből való kivonulásra kényszerítik. A társadalomból való szecessziós kivonulás az egyetlen módja személyisége és önazonossága megőrzésének. A sznob elzárkózás, az egyedüllét, a magányosság életformájává, életfilozófiájává lett.

A valóság tökéletlenségét, csonkaságát, konvencionális normáit elutasítva, a tárggyátevés módozatait megtagadva építi ki saját, belső normarendszerét, hisz önazonosságát, emberi-művészi szabadságát így intenzíve megvalósíthatja. A külső „durva és idegen" világot elutasítva új (belső) világot teremt; e teremtett világ pedig nem más, mint a helyzetén felülemelkedő művész tudatosan megalkotott, morális értékekkel telített esztétikai univerzuma. Mindezen túl a mindenkori költői szabadság érvényesítése. Szabadság, amelynek vonzása kiemelte a költőt a konzervativizmus, a provincializmus szürkeségéből, életművét pedig az eszmények, az egyetemes emberi értékek hordozójává avatta.

Czóbel költészete az eszmény és valóság, a művészet és élet állandó antinómiájának felismeréséből születik. Számára a költészet, a műalkotás az örök Eszmény. „Mert én vagyok: a tisztaság, a béke, / A halhatatlan, fényes, örök Eszmény!" — írja *A szépség angyala*, című versben.

Művészi magatartásának lényeges vonása a tudatosságból fakadó állandó meditálás és önreflexió. Ez a meditálás nem felületes filozofálás, hanem valódi intellektualitás. Czóbel lírája gondolatisággal, filozofikummal telített. Nemcsak az egyén, a személyiség kérdései — „Mit is jelent sok közül egy egyén" (Microcosmos) — hanem az élet, a boldogság, az emberi lét alapvető ontológiai és ismeretelméleti problémái foglalkoztatják az élet tragikumát felismerő költőnőt: „Mért oh, mért ez élet, ha mégis halál van?" — kérdezi *Hollószárnyak* című versében.

Költészete a kontemplálást és passzivitást hirdető életfilozófiájának, a vágytalan boldogság és a dezillúzió szülte magánynak lírai megfogalmazása. A magány, az egyedüllét, a gátlásosság, a rútság szülte kisebbségi komplexus mindegyre visszatérő élmények-érzések és hangulatok Czóbel verseiben. A magány archetipikus élményét talán legszebben *Magános úton* című verse fejezi ki:

Hiába szólok, nem felelhet senki,
Nem érti senki, senki meg szavam,
A rettentő, félelmes pusztaságon
Magam vagyok, egyedül, egymagam.

Ki távol áll, ki alattabb, ki feljebb,
De vélem, egyik, egyik sem rokon,
Előre csak! fáradtan, összetörve,
Vad, tövises, magános utakon. (...)

A költemény lírai szituációja: a „rettentő, félelmes pusztaságon" az objektív világban magáramaradott egyén lelkiállapota. A vers horizontja fokozatosan kozmikus méretűvé tágul, a konkrét vershelyzet mitikussá bővül: az önfeláldozást és szenvedést vállaló, a „vad, tövises, magános utakon" járó individuum tragikus életérzése fejeződik ki a versben: az emberek közötti kapcsolatteremtés és kommunikáció lehetetlensége az elidegenült világban, az, amit Tóth Árpád így fejez ki: „O jaj az út, lélektől lélekig."

Az elvágyódás, a szecessziós művészi magatartás legáltalánosabb premisszája, Czóbel emberi-alkotói magatartására is jellemző. Az önmagát tisztának érző lélek az eszmények, a szellem magasabb régióiba vágyik. Lírájában az objektív valóság szürkesége és nihilje elől egy magasabbrendű, értéktelített világba vágyó lélek hangja szólal meg. A társ nélkül, magányosan bolyongó „más lélek" a szépség, az eszmények birodalmába vonzódik. A szépség szolgálatát tudatosan vállaló szecessziós művész helyzet- és önazonosságtudata, a művészsors már-már babitsi megfogalmazása a *Virradat* című vers:

Ha lelked más, mint „mások" lelke,
Vigaszt, nyugalmat merre lelne?
Bolyongsz társ nélkül mindörökre
Az átláthatatlan szürke ködbe.
Üldöd a bűvös eszményképet:
Az örök változatlan szépet.

Czóbel Minkát egyedi sorsa eleve elvágyódásra predesztinálta. Az elidegenült (külső) világból az álmok fehér és ködös világába menekül. Az álomvilág az autentikus értékek, az elérhetetlen eszmények vágyott világa. Az álomvilág védettségének, hermetikus zártságának egyik legszebb megfogalmazása a *Hangtalan ének* című vers:

Mi szép az álom, álomban járok,
Csak fényes álmot, mást úgysem várok.
Kavicstól félek, kavics élétől,
Lelkem felébred, szívem megrémül. (...)

A való világ rútsága és durvasága, a „kavics éle" elől az álom, az eszmények világába menekülő, érzékeny, sebezhető lélek hangja szólal meg a versben. Czóbel számára az álomvilág menedékhely a rideg, durva és elidegenült korvalóság elől. Így a költemény a mottóul választott Babits-strófa ikerdarabja.

Czóbel irodalmi-filozófiai műveltségénél és alkati érzékenységénél fogva vonult ki a maga alkotói szigetére, s a külső világot elutasítva új világot teremtett magának. Ez a teremtett világ — az eszmények, az illúziók világa — pedig a szubjektivizálódó-intellektualizálódó századvégi líra, valamint a szecessziós művészi magatartás, világkép és formarendszer tudatosan megalkotott esztétikai univerzuma.

A századvégi költő szereptudat-változása, a „mandátum nélküli" individuális tudat hangsúlyozottabb jelentkezése, a befelé-fordulás, a szubjektivizálódás és intellektualizálódás döntően hozzájárul a művészileg megformált világkép értékszerkezetének kialakulásához. A századvégi líra szubjektivizálódása, reflexióval való telítődése a XX. századi modern irodalom formabontó és tudatalakító próbálkozásainak megnyilvánulása.

Az emberi világ elértéktelenedését tapasztalva, Czóbel a maga kiábrándulását, pesszimizmusát, egyéni kivonulását fogalmazza meg. Befelefordulása, az illúziók (álom, mese) világába való menekülésének tartalmi, eszmei indítéka egy alapjában irracionális jellegű misztikus-mitikus életfilozófia. (Filozófiai műveltsége életfilozófiájának ihletője.)

Tudatos költő volt. Pór Péter éppen költői tudatosságát hangsúlyozza. „Végső soron s mintegy összefoglaló értékkel, tudatosságát kell lírája legsajátosabb és legfontosabb tulajdonának tartanunk. (...) Önnön sorsát tudatosan szemlélte, élte meg és transzformálta át költészetté, lírai világképpé — azaz életművévé."[1] Tudatossága lírai világképének belső homogenitását eredményezi.

[1] Pór Péter, *Konzervatív reformtörekvések a századforduló irodalmában.* Just Zsigmond és Czóbel Minka népiessége. Irodalomtörténeti Füzetek 73. szám, Budapest, 1971. 107.

Lírája világfilozófiájának, saját, belső szubjektív-idealista, metafizikus szemléletének lecsapódása. Költészetének koherenciáját, szövegszervező elvét a fent és lent ősi jelképének ellentéte biztosítja. A fent a szellem, az eszmények, az abszolút szabadság, az álom fehér és ködös birodalma. Ezzel szemben a lent a csonka, tövises, durva és tökéletlen valóság. (E vonatkozásban költészete a Komjáthyéval rokonítható, költői attitűdje, hangneme azonban merőben különbözik a kortárs költőétől.)

Passzivitást hirdető életfilozófiájának központi kategóriája a *vágytalan boldogság*, a magábaforduló szellem békéje, az álom, a Nirvána vágyott birodalma. Életfilozófiájának maximáját *Új Heloïse* című verse fejezi ki. A czóbeli relativitástudat, az élet, a diszharmonikus emberi lét tragikumának felismerése a költemény. A harmóniát kereső szubjektum, a tiszta lélek (költői én) elutasítja a „földi szerelmet" és a „földi vágyat", csupán a „fehér gondolatok", az álmok és eszmények, az „örök fehérség" világában érzi jól magát. A vágytalan boldogság nem más, mint a „teljes, boldog földi lét" elutasítása, a való világ megtagadása. Az igazi boldogság, a teljes szabadság csak az álmok világában valósítható meg. A szubjektum, noha aszimptotikusan közeledik az álmok és eszmények világához, azt sosem ér(het)i el. Lelke akkor boldog és nyugodt, amikor vágytalan. „A teljes boldog földi lét / Virágba van, / S a sziv oly b¬ldog, oly nyugodt, / *Mert* vágytalan" — írja *Altató* című versében.

Kiábrándultságát, magányát, élet- és világidegenségét helyzet- és származástudata táplálja. Tudatában van annak, hogy osztálya — az arisztokrácia — végképp elvesztette társadalmi funkcióját. Az érzékeny lelkületű költőnő mélyen élte át kora dekadens életérzéseit, de leginkább talán az arisztokratalét és a századvégi művészlét konfliktusát. Mindezek szinte szükségszerűen kényszerítették a társadalomból, az életből való szecessziós kivonulásra.

Világképe statikus jellegű, ami szintén jellemző a szecesszióra. Bár a külső világ, a valóság megváltoztatásának gondolatáig sosem jutott el, felismerte annak tarthatatlanságát, elidegenítő, személyiségtipró voltát. Verseiben a személyiség egyetemes értékei kerülnek előtérbe. A magános lélek, az individuum költészete ez, hisz a személyiség kialakulásának problematikájával viaskodik. A személyiség veszélyeztetettsége, elidegenedése, az egyén és társadalom diszharmóniájából adódó személyiségválság kérdése vetődik fel *Az üvegfal* című versében. A magáramaradott, magányos lélek egyetemes, általános érvényű pesszimista világfilozófiája a költemény.

Magányos, árva minden lélek,
Mint egy üvegharang alatt,
Halandó kéz még át nem törte
Ez átlátszó kemény falat:

— — — — — — — — — — — —

Hisz szól a holdsugár szívedhez,
S szól illatával a virág,
Mégis oly mérhetetlen távol,
Idegen az egész világ.

A világ és személyiség elidegenedése az egyén és társadalom diszharmóniájának következménye. A társat, „rokon lelket" nem találó egyén „jéghideg, kemény falakba" ütközik. (Rokon lelket látsz, mely közelben / Melletted vágyva elhalad, / Kezed kinyújtod s megérinted / A jéghideg kemény falat.) Az elértéktelenedett világban a lelkek, az emberek közötti kapcsolatteremtés lehetetlensége, végül pedig nemcsak a világtól, hanem a személyiségnek önmagától való elidegenedése jut kifejezésre a versben. (Nem lehetsz semmit e világon, / Önmagadat sem keresheted, / Hiszen előtted az üvegfal / Elzárja — saját lelkedet!) A költemény gondolati töltéséről Danyi Magdolna írja: „az elidegenült világban önmagát elveszítő személyiség létállapotának metafizikus megragadása."[2]

A társadalom és egyén diszharmonikus viszonyát felismerő költőnő kiutat keres az értékhiányos valóságból. Számára a kiút: a valóság elutasítása, megtaga-

[1] Danyi Magdolna, *Czóbel Minka*. Irodalomtudományi Dolgozatok 1. Újvidék, 1980. 36.

dása és egy új, értéktelített világ megalkotása. Ez az „új világ" az eszmények, az autentikus értékek költőileg megformált esztétikai univerzuma. Czóbel életfilozófiája alapján utasítja el a külső világ konvencióit, szükségszerű és természetesnek vélt törvényeit, és saját belső normái szerint élve valósítja meg intenziv emberi-művészi szabadságát. Ő is a „nagy titkot" — a lényeget —, a „fehér valóságot" keresi, s így egyre távolabb kerül a külső világtól. A mindennapi élet realitásából az álomvilágba vágyik, pihenni. „Csak be a ködbe! — / Pihenni vágyom. / Az élet fáraszt, / Meglep az álom." (A Norna éneke) A teljes, földi élet a maga emberi gyarlóságaival, az élvezet „durvasága" fárasztóak egy hiperérzékeny, gátlásos, magányos lélek számára. Czóbel megveti, elutasítja a testi szerelmet, szerinte „Az élvezet nem létezik — nincs / — Egy álomképnek árnya" csupán; a boldogság egyetlen lehetősége a „fehér valóság", a tisztaság, a „csillagoknál szebb, tisztább fényű" eszmények, az autentikus értékek megőrzése. Czóbel népnevelő, erkölcstanító akart lenni. Az értékek devalválódásának korában egy „új világot", az autentikus értékek (főleg erkölcsi és esztétikai értékek) világát mutatta fel.

A való világ megvetése, elutasítása, az esztétikum szférájába való menekülés, a művészi-alkotói szabadság abszolút megnyilvánulása a költőnő filozófiai értelemben vett tudatos költői játéka. A szecesszió ornamentikája, a variációk tudatos kultusza új kifejezési formához vezetett: így jutott el Czóbel a költői játékhoz. A költői szabadság, a játék tiszta örömeből bizarr, olykor groteszk lírai darabok születnek. Realitás és vízió keveredik e versekben, egy-egy költeménye kuszált, bizarr, olykor groteszk képek halmaza. Pór Péter ezeket a verseket az „autonóm líra" darabjainak nevezi. „Az Én-tudat valóban autonóm szituációt teremtett meg a maga számára: az öntörvényű világalakítás esztétikai feltételeit."[3] A művészi szabadság, a költői játék szabad és természetes kiélése *Vizitündér* című verse:

Fátyolruhám sugárból szőve,
Fejemen kék csillag ragyog,
Jertek szép hattyúk, fehér őzek,
Elringatnak a kék habok.

A költői játékosság megnyilvánulása, a tiszta líra darabja e vers. A lélek magányosságában a titokzatosság szépségét, a szabadság fénylő örömeit élvezi: az önmegismerés és önmegvalósítás örömét.

•

Czóbel Minka költészetének egyik legfőbb poétikai ismérve: tudatosan szakít a hagyományos, XIX. századi népnemzeti líra versmodelljével (a konkrét, vershelyzettel), és verseit főleg szubjektív érzetei és élményei, a „megteremtett világkép autonóm irányulásai és törekvései táplálják" (Pór). Ezt az átváltást jól példázza az 1890-ben keletkezett *A por* című verse, amely „a festői látásnak és a merengő relativitásérzet reflexivitásának remekmívű ötvöződése."[4] A falusi este életszerűen, plasztikusan megragadott harmonikus, idilli látványa fokozatosan látomással telítődik; a külső látvány a belső vízióval fonódik egybe (Virágok ingadozva hajlanak: / Büvös színek a porfátyol alatt, / Világos álom elmosódott képe; / Aranycsillám a rózsaszínű égbe), a reflexió ráfonódik a konkrét látványra, miközben a látvány feloldódik a reflexivitásban:

Csak száll a por a finom esti légbe,
S örökre egyesülve benne réved
Az elmúló — kifogyhatatlan élet.

Az elmagányosodás, az elmúlás élménykörét közelítve, a lelkiállapotot sugalló táj elve szerint lét és halál — vagy az ő szavaival — Lét és Máslét —, érzetét kapcsolja össze az impresszionisztikus versben.

Czóbel tájélményből fakadó lírája merőben új univerzumot jelenít meg: az élet és halál, a Lét és Máslét kettősségében, a vágy, illetve a vágytalan boldogság, a köd, az éj, a hold, az álom és fehérség absztrakt, szuggesztív univerzuma olykor Ady magyar Ugarát előlegezi. Verseiben egy élet- és világidegen személyiség absztrakt jellegű, szubjektív érzelmei és élményei fejeződnek ki, így mindegyre közelebb kerül a szimbolista látás- és kifejezésmódhoz.

[3] Danyi Magdolna i.m. 60.

Czóbel megéli a jelenségvilág relativizálódását, az eszmény és valóság, a lényeg és jelenség ma is korszerűen ható ellentmondásosságát, de kifejezőeszköz-tárában nem tud radikálisan a teremtett belső világ „objektumai" mellett dönteni. A szubjektivitás költői stilizációin nehezen jutott túl. Bár van néhány eredeti sejtető látomása, érzéseit, hangulatait legtöbbször megnevezi, s így a szimbolista világlátás teljes szuggesztivitásáig sosem jut el. (Szimbolizmuson az érett Ady-hang szimbolizmusát értjük.)

A századforduló magyar költészetének lírai stilizmusát vizsgáló Kún András megállapításával egyetérthetünk: Czóbel Minka a kilencvenes évek elején egyfajta szimbolista-szecessziós elvontság, illetve egy kifinomultan szenzualista-szecessziós költészetet művel.[10] Ignotus ezt „mimózaköltészetnek" nevezi. Czóbel egyik legfőbb érdeme, hogy mindvégig saját, autonóm útját követte, Komlós Aladár kifejezésével élve „spiritualizálta" a lírát. Bármennyire is spiritualizálta azt, nem tudott igazi jelképeket (szimbolista jelképeket) alkotni. A jelkép és valóság feszültsége még nem élteti meg verseit, mivel a kettő túlságosan közel került egymáshoz, allegorikusan egybemosódik. Czóbel nemcsak költői nyelvét, hanem önmaga költői személyiségét is spiritualizálta; önmaga személyiségének mítoszát teremtette meg. A költői személyiség spiritualizálódása pedig jellegzetesen szecessziós sajátosság. A *Virradat dalai* (1896) című kötet megjelenésétől ez a személyiség, ez az életidegen magatartás is stilizálódik. A díszítőkultusz, valamint a „szecessziósan népies stilizálás" eredményei az alkotói-művészi szabadság, a tudatos költői játékból született humoros, olykor groteszk lírai darabok, melyek az *Opálok* (1904) című kötetben jelentek meg.

Egyik költőileg legsikerültebb képe *A fekete lovas* látomása. A szecessziós ornamentika dekoratív, szcenírozó kellékei mellett a szimbolista vízió sajátosságai jelentkeznek a versben. A fekete lovas szimbólum végigvonul a versben, s mindvégig fölfejtetlen marad. Mivel azonban a jelkép és valóságtárgy közötti feszültség nem eléggé mély, a kettő egybemosódik, ezért inkább csak allegória.

Czóbel egyik legszebb impresszionisztikus verse az *Altató* című:

Ömlik, terjed a széles nagy
Déli meleg,
Lassan hullnak a hamvas, lágy
Mák-levelek.

Nehéz kalászok csendesen
Hajlonganak,
Ezüst sugárú nyári fény
Fátyla alatt.

A teljes boldog földi lét
Virágba van,
S a szív oly boldog, oly nyugodt,
Mert vágytalan.

A megragadott pillanat intenzitását érzékletes képek fejezik ki. A költemény finom, könnyed ritmushullámzása, a tompított rímek, a lágy *l* hangok alliterációja fokozzák a vers zeneiségét. A költemény már-már Szinnyei Merse Pál plein air festményeire emlékeztet. A festői látás, az összképzetegység és érzetkultusz szülte sejtelmesség azonban a vers végén teljesen feloldódik. A költemény utolsó versszaka már explicite fogalmazza meg a költőnő életfilozófiáját: az életnélküli, vágytalan boldogság elvét.

A költészetére jellemző virág- és színszimbolikát vizsgálva azonnal feltűnik a *liliom*, illetve a *fehér* meg a *kék* szín uralkodó jellege. Mindez nem véletlenszerű, hisz a vágytalan, életnélküli boldogság, a tisztaság és szüzesség egyetemes jelképei, ugyanakkor a szecessziós művészet igen gyakran használt kellékei. Ezt a megállapítást a következő verscímek is igazolják: Fehér symphonia, Báthori Erzsébet III.

inkarnáció: a liliom, Három fehér hattyú, Kék levegőben. A *Sugarakhoz* (1896) című vers egyik részlete összegezve igazolja a fentebbi megállapítást:

Fényesség, melyet földi szem nem láthat,
— — — — — — — — — — —
Engedd, hogy lelkünk fehérebb legyen,
Mint a liliom legtisztább virága,
Világosabb, mint izzó villám fénye,
Tündöklő fehér, erős és világos (...)

E vers kapcsán említem meg Czóbel egyik leggyakoribb archetípusát: a holdat. A hold az idő múlását, tagolódását szimbolizáló természetes ősjelkép, ugyanakkor a halál feminin jelképe, és mint ilyen van jelen a versben is, hogy ezáltal a halál, a metafizikai megszűnés — akárcsak a szerelem — átesztétizálva jelenjen meg. A vers jelképrendszerét a *sugár* összimbólum egészíti ki. A sugár a fény és a fehérség színképzetével társulva pedig a halál leküzdésének egyetemes jelképe, valamint a tisztaság és szüzesség szimbóluma.

Alapszókincséhez tartozó leggyakoribb szavai: az *álom* és a *fehér*, valamint az ezekkel szorosan összefüggő *vágy, lélek, hó, fehérség*. Az álom a befelefordúló szecessziós művészi magatartás evidenciája, az eszmény, az autentikus értékek művészi-nyelvi kifejezőeszköze. A fehér szín képzete a vágytalan boldogság etikai eszményének állandó jelzője. „Fehér dalokat ír, fehér gondolatokról és fehér álmokról." (Komlós, 1980, 334.)

Leggyakoribb színe, színesztéziáinak legkedveltebb színneve a *fehér*. Pl.

Fehér napfényben
Fehér illat szállong
(Fehér symphonia)

Az *álom* és *fehér* szavak Czóbel lírai univerzumának kulcsszavai, a lírai életmű egészében központi, motivikus funkciót töltenek be.

A szecessziós flóra és fauna legjellegzetesebb egyedei, a fehér szín képzetéhez társuló *liliom*, illetve *hattyú* jelen vannak Czóbel költeményeiben is. A liliom (a szecesszió stílusának egyik megnevezése is) a szépség és tisztaság szimbóluma, a hattyú pedig a szűzies tisztaság, előkelőség, az erőtlen, törékeny szépség jelkép erejű megtestesítője, — a költőnő életfilozófiájának adekvát formai kellékei.

Az életmű motívumrendszerében jelentős szerepet betöltő *pókháló*-motívum konkrét, metaforikus és szimbolikus szinten egyaránt jelen van Czóbel verseiben. *Pókhálók* című költeményében metaforikus formában az egész vers alapjává válik:

— — — — — — — — — — —
Tarlói tüskéin, málnabokron,
Hol elvonul a szép sereg,
Hajnalfényben, a fátyolfoszlány
Útjuk mentén mind ott lebeg.
Ott lebeg futó szederindán,
Borzas zöld bábaguzsalyon,
S az emberek álmosan mondják:
P ó k h á l ó s lett a rét nagyon.

A szecessziós ornamentika díszítőelemeinek jelenléte (málnabokor, fátyolfoszlány, szederinda), a képzeteket és érzeteket egybemosó impresszionisztikus festői látás jellemzi a verset. „Szimbolikus szinten azonban a pókháló képzetéhez már elmosódottabb, határozatlanabb asszociációk fűződnek (...): az idő múlása, boldogság, elhomályosult elme, halál."[6] Az *Asszonyélet* című vers élményalapja — az idő múlása, a boldogság elérhetetlensége, a pókhálószimbólum sejtelmes többértelműsége. (Szép asszony volt, fiatal is még, / Ereje mégis megtörött / Az élet p ó k h á l ó s z ö v é s ű / Gyapot-lágy torlaszai között.)

A kelet-európai s egyben a magyar szecesszió költészetének specifikuma a folklór erősebb hatása. A népiesség funkciója azonban merőben megváltozott: a díszítőkultusz és stilizáció, a művészi-alkotói szabadság (költői játék) érvényesítésének egyik lehetősége.

Czóbel Minka későbbi versei az „autónom líra" darabjai, a tudatos költői játék megnyilvánulásai. A költői játék eredményei a bizarr, groteszk, olykor abszurd jellegű költői képek. (Például a Tavaszdal című vers és a Troubadourok mesedala.) Ezekben a versekben könnyen felismerhető a népmesék és a népi líra ihletése. A költőnő azonban jól ismert anyagát humorosan, néha ironikusan kezeli. Egész életművét többé-kevésbé átszövik a népi motívumok, költészete azonban nem tartozik a népnemzetiséghez. Irodalmi munkássága a népiesség korszerű felhasználására irányuló törekvés. Új gondolat- és érzésvilágának kifejezésére új formát, új költői eszközöket keresve egyre inkább eltávolodott a népnemzeti iskola korszerűtlenné vált eszményrendszerétől. Lírája jó példa a népiesség funkcióbeli változásának kimutatására. Költészetében a népiesség: az alkotói szabadság szülte költői játék tudatos érvényesítésének, a szecesszió ornamentikájának és stilizációjának, valamint a líra tárgyiasításának egyik lehetősége.

Három fehér hattyú című költeménye, a népdalok hangját tudatosan felhasználva, a költői játék remek megnyilvánulása. Az erős nyomatékú, hangsúlyos ritmusú vers az objektivált, a tárgyiasabb líra darabja. A személytelen én és az objektív világ párhuzama biztosítja a vers finom, rejtett ellentéten alapuló érzelmi-hangulati tónusát; ritmus, rím és verszene segítségével hangulat-szimbolikus hatásokat ér el.

Az *Opálok* (1904) című kötet verseinek állandó ihletője *a mítosz*. Eklektikus mítoszvilágának alakjai (Krisztus, Buddha, Pán) népi, profanizált alakok. *Pán macskái* című versében Pán — az idilli természet dionüzoszi szelleme — profanizált, humoros, játékos istenként jelenik meg. A költemény a természet idilli szépségét, harmóniáját, a természetrajongás archetipikus élményét fejezi ki.

Czóbel későbbi versei a szecesszió túlhaladását bizonyítják. *Az erdő hangja* (1914) című kötet versciklusaiban a szecessziótól fokozatosan eltávolodva a tárgyias intellektuális stílus felé közeledik.

Összegezésként elmondhatjuk: Czóbel Minka költészete, amellyel elég mostohán bánt a kortárs és a későbbi kritika, egy különös (szecessziós) művészi magatartás és világkép szülte sajátos, egyedi líra. Ő is a századvégi líra szubjektivizálódó-intellektualizálódó irányát követte. Bár a szimbolista alkotástechnika abszolút szuggesztivitásáig sosem jutott el, modern kifejezési eszközökkel kísérletezett. Tudatosan szakított a korszerűtlenné vált népnemzeti irány eszményrendszerével, így jelentősen hozzájárult a századforduló magyar költészetének megújhodásához. Czóbel emberi-művészi magatartása, költői világképe, poétikája a századforduló reprezentáns magyar szecessziós költőnőjét mutatja. Költeményei a magyar szecessziós líra legsikerültebb és legjellemzőbb darabjai.

KACSÓ GIZELLA

MINKA CZÓBEL ŞI JUGENDSTILUL

(Rezumat)

Autoarea investighează lirica Minkăi Czóbel (1855—1947) din punctul de vedere al atitudinii reflectate şi al modalităţilor de exprimare, ajungînd la concluzia că Czóbel — prin spiritualizarea personalităţii poetice — a devenit cea mai de seamă reprezentantă a Jugendstilului în lirica maghiară.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXXII. évf. 1988. 1. szám

SZÉKELY ROVÁSSZÖVEGEK MEGFEJTÉSÉHEZ

Több esetben is állást foglaltam a csak másolatból ismert rovásírásos szövegeink jegyeinek az „értelmesre" javítása s igy „elfogadhatóságának" az erőltetése ellen. A bizonytalan olvasat fölötti vitát, az eredeti betűk ismeretének a hiánya miatt, meglehetősen meddőnek és értelmetlennek találom. Ez alkalommal mégis kifejtett vélekedéseim ellen cselekszem. Megtételére az a tény ösztönöz, hogy szövegünk magyarázásával foglalkozók, a tárgyalandó jegycsoport négy betűjének egymástól különböző átírása s értelmezése ellenére is érezték, hogy feloldási kísérletük mégsem vált megnyugtatóvá. Merészelem tenni ezt főleg azért, mert az eredeti másolat jegyein n e m alakítok, megfejtésük m a g á t ó l adódik.

I. Sebestyén Gyula az isztambuli felirat — egy hozzá nem értő érdeklődő átírásában megőrződött, ámde másolással, sőt másolásokkal és azokat követő javításokkal (még jobban) elrontott — rovásírásos szövege helyesbítéséről szólva ezeket írta: „az ilyen rekonstrukció elvégre is csak véges emberi munka, és így csalhatatlanul tökéletes nem lehet. Ezért ajánlom, hogy az élesszemű és ötletes vizsgálat ne csak ezt (ti. a tőle *imb*-nek átírt jegyet), „hanem [...] az »itet bé száz löval« mondatrészeket is vegye szigorú ellenőrzés alá."[1]

A Sebestyéntől ellenőrzésre javasolt több szó közül mostan csak a tőle *itet bé*-nek föloldott „szavakkal" foglalkozom.

1/a. Vessük egybe mindenekelőtt az első, e r e d e t i másolat és e m á s o l a t k o r a i m á s o l a t a i n a k megfelelő jegyeit (1—3. ábra).[2] Látjuk — és erre külön fölhívjuk a figyelmet —, hogy az értelmet nem zavaró egészen csekély eltérésektől eltekintve m i n d h á r o m j e g y c s o p o r t a z o n o s b e t ű k b ő l a l a k í t o t t e g y e t l e n, e l v á l a s z t ó j e l (·) n é l k ü l i szó.

1/b. Ennek az „eredetinek" tekinthető, de másláskor (esetleg) hibásan átírt szövegnek négy jegyét első megfejtője, az ótörök írásemlékekkel foglalkozó, magyarul is tudó Wilhelm Thomsen dán tudós *tb( )n*-nek olvasta.[3]

1/b. a. Az ezt követő megfejtések ismertetése előtt azonban vizsgáljuk meg figyelmesen tárgyalt betűink Sebestyéntől „javított" csoportját (4. ábra).[4] Felületesebb nézésre is szembeötlik a különbség: a „javított" szövegben a z e r e d e t i l e g e g y s é g e t k é p e z ő n é g y j e g y b ő l e l v á l a s z t ó j e l (·) b e i l l e s z t é s e m i a t t k é t s z ó k e l e t k e z e t t. E z e n k í v ü l a „m á s o d i k" s z ó „m á s o d i k", t e h á t a z „e r e d e t i" negyedik, latin C-re emlékeztető *n* jegye az ívnek egymás felé irányuló két rézsútos vonalkával való metszésével a rovásírás *e* betűjévé változott[5].

1/b. b. Tekintsük át a megfejtéseket. Sebestyén szerint: *itet bé*[6]. Négyessy László fönntartás nélkül elfogadta Sebestyénnek a szöveg „értelmesebbé" tétele

---

[1] *Glossák a konstantinápolyi nyelvemlékhez*, Ethn. XXIV [1913], Úf. IX, 146.

[2] Babinger Ferenc, *Konstantinápolyi rovásírásos magyar nyelvemlék 1515-ből*. Ethn. XXIV [1913], Úf. IX, 138. (1. ábránk); Sebestyén Gyula, *Újabb glosszák a konstantinápolyi rovásírásos magyar nyelvemlékhez*. Ethn. XXV [1914], Úf. X, 3. (a prágai másolat: 2. ábránk) és 5. (a wolfenbütteli másolat: 3. ábránk); uő. MRHE XI. mell.

[3] Uő. *Glosszák* 142. és hasonmásban: MRHE 75. 13. ábra.

[4] Babinger *i.m.* 138. Ez tulajdonképpen Sebestyén javított szövege s megfejtése: MRHE 74. A szóban forgó betűcsoport átírása egyezik az előbb jelzettével; Németh Gyula, *A magyar rovásírás*. A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve II/3. Bp., 1934. II. t. A Sebestyéntől hasonmásban közölt eredeti másolat újraközlése; Csallány Dezső, *A székely—magyar rovásírás emlékei*. A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve III. 1960. (megj. 1963). 77. 20. kép. Az eredeti másolat tükörképben adott jegyei; Tardy Lajos, *Augustus császár végrendeletének magyar felfedezője*. Régi hírünk a világban. Bp., 1979. 96. A Sebestyén művében napvilágot látott eredeti másolat hasonmásának az újraközlése. Szerintünk adott képének a magyarázó szövegében tévesen szerepel másolóként Belsius János neve. Az útinaplónak a rovásírásos szöveget előző s követő írás latin betűit egybevetve Dernschwam ismert és bemutatott aláírásával (előbbi MRHE XI. mell., utóbbi: Babinger *i.m.* 131), a rovásírást kísérő szöveg határozottan ugyanannak a kéznek, azaz Dernschwamnak az írása. A rovásbetűk leírója — érthetőn — meghatározhatatlan. Ámde a napló közölt részletéből (Babinger uo.) kiderül, hogy Dernschwam tolla örökítette ránk a rovásemlék másolatát is. Mi több: a Tardy megjelentette kép végeredményben nem is tartozik a Belsiust fölfedezőként vagy társfölfedezőként ismertető szöveghez. Ebben a szerző ui. még csak nem is említi az isztambuli rovásfeliratot; Ferenczi Géza—Ferenczi István, *Magyar rovásírásos emlékekről*. Művelődéstörténeti Tanulmányok (Csetri Elek, Jakó Zsigmond, Tonk Sándor szerk.) Buk., 1979. 27. 11. ábra. A Sebestyén közölte hasonmás másolata.

[5] Babinger *i.m.* 138.; MRHE 74. 12. ábra.

[6] A kövér betűk a jelösszevonásokat (ligatúrákat) jelzik.

érdekében végzett betű-alakítását, csupán föloldását kifogásolta. Szerinte az *it t bé* jegyekből álló csoport olvasata: *itt tett bé*. Ezt viszont Sebestyén — okkal és megalapozottan — nem fogadta el. Két *t* jelből valóban nem lehet ötöt (!) kiolvasni.[7] Pálffi Márton szintén ezt a megfejtést vette át, de a következőképpen módosította: *itet* (olv.: *itt tett*) *be*.[8] Németh Gyula Pais Dezső betűzését tette magáévá: *itttében*.[9] Csallány Dezső szerint *itᵗjártᵃbᵃn*[10] olvasandó. Magam csupán Sebestyén meg Csallány olvasatának az ismertetésére szorítkoztam, de egyúttal az emlék egészében tapasztalható nehézségek miatt a megfejtés helyességével szembeni kételyeimet fejeztem ki.[11]

2/a. Minthogy az első, eredeti másolat jegyei erőltetés nélküli átírásával korabeli értelmes szót olvashatunk és olvasunk is ki, úgy véljük, hogy ez helyes megfejtésként tekinthető. Tisztában vagyunk azonban azzal, hogy már a Dernschwam-féle eredeti másolat is tartalmaz(hat)ott hibákat. (Ebben a tekintetben elegendő arra utalnom, hogy a tőlem fentebb említett eredeti s két korai másolat közt, a szöveg most be nem mutatott egészét nézve is, elkerülhetetlenül az értelmet végeredményben mindenképpen megváltoztató hibák csúsztak be.

2/b. A valóságban egyetlen betűcsoportunk négy jegyét átírva, szerintem az igazságot jobban megközelítő Thomsentől ugyan megfejtetlenül maradt összevont jegy föloldásával a kétségtelenül helyesen betűzött *ittben* szót kapjuk. Ez a szó látszólag értelmetlen. De ha egyidős vagy valamivel későbbi szövegek sárguló lapjait lapozzuk föl, avagy a magyar nyelvjárások szavai közt keresgélünk, rábukkanunk érthető mai megfelelőjére.

2/c. Heltai Gáspár krónikájában a következőket olvashatjuk: „be iottem moſtan Moldouába, Hogy feleſégemnec maradékit meglá∫∫am *itben*."[12] Az Ambrosius Calepinus-féle tizenegynyelvű szótárban a következő adatot leljük: „*In[c]tus*, adverbium loci [...] Vng. *Otben*."[13] Pápai Páriz Ferenc magyar—latin szótárában: „*itt benn Hic inctus*."[14]

Szabó T. Attila is gyűjtött azonos adatokat: „1581: az Jesuitak [...] hordowal Atták el *It ben* a varosban [a bort] (Kolozsvár; Tanácsjegyzőkönyv V/3. 345b—6a). 1591: Az sokadalomról vegeztek varosul, hog' *itt ben* legien (Kvár; Tanácsjegyzőkönyv I/1, 165). 1603: Takach Janos [...] vallia [...] minden heten hozot a' molnar ketszer lisztet haza [...], az Derczeiet penigh *itben* attak el (Kvár; Törvénykezési jegyzőkönyv VI/1. 640)."[15] (Szabó T. Attila emelte ki — FG.)

2/d. Szavunk a mai magyar nyelvjárásokban sem ismeretlen. Rendelkezésünkre álló adataink az *ottbenn* változatot tükrözik: „*t* váltakozik a *d*-vel: *odben : ottbenn*",[16] ill. „Hun van anyád? *Ödben* (ottbenn)."[17]

Fölsorakoztatott részleges adatainkból kiviláglik, hogy mindegyik szóval (az *ottbenn* esetében *ittbenn* társára gondolva s utalva), akár régi könyvekből vagy írásokból, akár az élő népnyelvből vettük légyen is, tagadhatatlanul rovásemlékünkből kibetűzött ugyanazt az *ittbenn ~ ittben* helyhatározót nyertük. Szabó T. Attila szerint egyébként „szinte lényegtelen az adalékok felsorolása, hiszen az *itt* és a *benn* szókincsünk ősi, finnugor eredetű rétegéhez tartozik, és így a két szónak egymás melletti előfordulása olyan régi lehet, amilyen régi a magyar szóbeli érintkezés."[18]

---

[7] Négyessy László, *Coniectura a konstantinápolyi rovásírásos emlékhez*. Ethn. XXVI [1915], Úf. XI, 159, ill. MRHE 74. 4. jz.

[8] Pálffi Márton, *Az énlaki és konstantinápolyi rovásbetűs felirat*. KerMagv. I,XVI, 222.

[9] *I.m.* 9. és 3. jz.

[10] *I.m.* 78.

[11] Ferenczi Géza—Ferenczi István *i.m.* 27.

[12] Heltai Gáspár: *Chronica az Magyarocnac dolgairol* (Colosvarat 1575) 134—5. Múlt század közepi újrakiadásában ugyenez a szó *ittben* (!) alakban olvasható, ld. *Tizenhatodik századbeli magyar történetírók*. I/II. (Toldy Ferenc szerk.) *Újabb Nemzeti Könyvtár* III. foly. Pest, 1854. 422. hasáb.

[13] *Dictionarivm vndecim lingvarum*. Basileae [1598?] vagy [1605?] 762. Tagadhatatlan, hogy ez nem *it(t)ben*, de az is kétségtelen, hogy *ot(t)ben*-nek, mégha a szótárban nem is fordul elő, volt *it(t)ben* társa.

[14] *Dictionarium Hungarico—Latinum*. Leutschoviae M DCC VIII. 101.

[15] Szabó T. Attila szíves írásbeli közlése. Az adatok Szabó T. Attila cédulaanyagából valók. E helyütt is köszönjük a közlésre előkészített adatai szíves átengedését, fölvilágosítását és a kérdéshez fűzött, írásunkban közé tett észrevételeit.

[16] Kováts S. János, *A répcevidéki nyelvjárás*. Nyr. XX [1892], 367. Kétségtelen, hogy ebben és a következő esetben is létezett az *ottbenn ittbenn* társa.

[17] Könnye Nándor, *Őrségiek. Nyelvhagyományok. Szólásmondások*. Nyr. IV [1876], 228; MTsz. *itt, itten* és *ott* címszó al.; TESz. *itt*, ill. *ott* címszó al. Székelyföldi adatot sem a MTsz-ben, sem Kriza János *Erdélyi Tájszótár*-ában (Bp., é.n.) nem leltünk, E szavak, mindettől függetlenül, kétségtelenül használatosak ma is köznyelvünkben.

[18] Szabó T. Attila fent említett közlése.

3. Fejtegetésünk *ittben(n)* értelmű eredményét pedig „csupáncsak" a szóban forgó s átírt rovásírásos emlékünk tárgyalt jegyei helyébe kell illesztenünk. A rovásjegyeknek vitathatatlanul tökéletesen megfelelő, erőltetés nélkül kapott szavunk szövegünkbe simul. Ennek egésze azonban — írási vagy másolási hiba miatt — továbbra sem értelmezhető kifogástalanul.[19]

II. A Művelődés hasábjain jelentek meg a Teleki—Bolyai Tudományos Könyvtár egyik könyvében Dankanits Ádámtól fölfedezett, 1624-ből származó rovásírásos bejegyzés megfejtéséhez még 1979 elején fűzött adalékaink.[20] A Művelődéstörténeti Tanulmányok III. kötetében *A magyar rovásírás emlékeiről* címen megjelentetni szándékozott közleményünkhöz készítvén elő e beírás megfejtését is, ellenőriztük az eredeti rovásszöveg mindegyik betűjét.[21] Tettük ezt annál is inkább, mert a rovásemlék harmadik sorának a (szerintünk) negyedik, tőlünk a közzétett fénykép alapján „betűhíven" átvett *ellojaa* (a mondat egészéből kiviláglón tagadhatatlanul *'ellopja'* értelmű) szava utolsó három jegyénél tapasztalható „elírás" erősen zavart bennünket. Helyénvalónak tartom tehát viszatérni ennek a kérdésnek a tisztázására.

A következőkben csak a fölemlített szó (5. ábra) zavart keltő, de nagy horderejűnek mutatkozó utolsó előtti két betűjét veszem közelebbről szemügyre. Az ezek tanulmányozásából származó eredmény ui. nem hat ki a szöveg egészére. Szavunk szabályosan írt *ello* betűi után nem rovásbetűsorunk mindvégig használt[22] *p* jegyét találjuk (6. a. ábra).

(A tollal papírosra való írásra téréssel szinte folyóírássá válás révén keletkezett — ábránkon csak részben bemutatott — alakváltozatok végeredményben egyenlők az eredeti jeggyel!) Jelünk azonos a rovásírásunkban levő s függőleges tengelye körül elfordított *j*-vel, de a (mongol-földi Orkun folyó s a közelében, Dél-Szibiriában eredő Jenyisszej folyam vízgyűjtő medencéjének a felső részéből ismert keleti-, illetőleg a távoli Tálász-völgyi nyugati-)türk ábécé helyes állású *i* betűjével is. Sőt mi több: egyezik — bármennyire hihetetlennek tűnik is — az ugyancsak a fenti vidékekről származó ótörök rovásábécéből közölt (és ebből hagyományozódhatott), szintén és ugyanúgy elfordított *p* jegyével[23] (6. b. ábra). Fölhívom a figyelmet: a jegy *j*-nek átírva is fordított állású!

Az eredeti emlék vizsgálatakor jöttem rá arra, hogy e szó utolsó előtti jegyeként a valóságban leírt *i* vagy (helyes állású) *j* helyett, a nyomtatott kép gyenge minősége miatt, korábban tévesen az *a* hang jelét betűztük. E hibánk kiderülte hívta föl figyelmemet arra az eshetőségre, hogy az e betűt előző jegy semmiképpen nem lehet a *j* jele, hanem a türk *p*-t kell benne fölismernünk. Szerzője ezt a *p* betűt követőn vagy a *j* jegyét írta le előbb, és utólag ezt az *i* hang jelévé alakította, vagy pedig fordítva járt el (7. ábra). Pillanatnyilag eldönthetetlen: melyiket vetette előbb papírosra. A kezdetben tőlünk tévesen *a*-nak olvasott, tárgyalt szavunk utolsó előtti jegye viszont a javításkor egymásra húzott vonalkákból alakult.

A 2. és a 3. sor szabályosan vagy a szövegben előforduló *t*-k jeléhez közelítő „szabálytalanul", de mégis következetesen írt *a* betűinek az alakjától való eltérés (8. ábra) is igazolja, hogy ez nem az *a* jegye, mert — 7. és 8. ábránkból jól kitűnik — a balra lefelé húzott egyeneske túlhalad a vízszintes vonalkán. (Az egész szöveg viszonylag sok *a* betűje ellenére se jelentkezik a most tárgyalttal és bemutatottal azonos jegy.)

---

[19] Két kérdésre hívjuk föl a figyelmet. Egyik: rovás- vagy latinbetűs régi magyar (vagy más) nyelvű szövegekben nem kereshetjük a mai helyesírási szabályokat. Tehát nem kifogásolható, ha ugyanaz a szó nem azonos számú betűből „hibásan" alkotott. (Ezért az „elvétett" vagy „rossz" szöveget csak értelem szerinti átírásban közölhetjük mai helyesírásunknak megfelelően, vagy betűhíven, de — javítás nélkül.) Ezen az alapon elfogadhatnók Négyessy öt *t*-jét. De ezt megtenni nem engedi az eredeti szó kettéválasztása, s főképpen az *n* jegyének az *e* jelévé alakítása. Másik (ismételjük) a szöveg egésze — egy része továbbra is nehezen értelmezhető, noha „megfejtésünk" nagyon is kézenfekvő.

[20] Ferenczi Géza, *Adalékok a marosvásárhelyi rovásírásos szöveg megfejtéséhez.* Művelődés XXXIV, 1. sz. 45—46, sajnos több sajtóhibával, a rovásírásos szöveg másolata pedig fölfordítva, „fejjel lefelé" állítva jelent meg.

[21] Ezen a helyen is köszönjük Miklós Ferenc tanár és Tonk Sándor tudományos kutató segítségét.

[22] Németh *i.m.* I—IV., mell.; Jakubovich Emil, *A székely rovásírás legrégibb ábécéi.* MNy. XXXI [1936], I—III. t.; Csallány *i.m.* II., IV—V. mell.

[23] Radloff, W., *Die Alttürkischen Inschriften der Mongolei.* St. Petersburg 1894. 2.; Thomsen, Vilhelm, *Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées.* Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia V. Helsingfors 1896. 9.; Németh *i.m.* VII. mell.; Csallány D., *A székely-magyar rovásírás történetéhez.* AÉ. 93, 6—7. kép; Andronescu, Şerban, *Cadmos.* Buc., 1966. 255. 138. ábra.

1. ábra Dernschwam eredeti másolata

2. ábra A prágai másolat

3. ábra A wolfenbütteli másolat

4. ábra 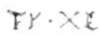 Sebestyén "javítása" révén keletkezett változat

5. ábra 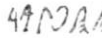 Az 'ellopja' értelmű szó jegyei (jobbról balra olvasandó)

6a. ábra A magyar rovásbetűsor p jegyének néhány változata (balról az első a "legrégebbi" nikolsburgi ábécé-beli, jobbról az utolsó az 1603-ból való Révai-féle jel)

6b. ábra A turk rovásbetűsor p jele

7. ábra Az i (balról) és a j (jobbról) nagyított jegye szétválasztva

8. ábra A szövegbeli összes a (baloldali betűcsoport) és a javítás révén hozzájuk hasonlóvá vált i–j jegy (jobbról, nagyítva)

Az *i* és *j* leírása sorrendjének a tekintetében több magyarázat is lehetséges. Fölöslegesnek tartom azonban ezekkel foglalkozni, hisz most még egyiknek se bizonyítható kétségbevonhatatlanul igaz volta. De nem befolyásolják a betűk hangértékét, így hát elemzésem lényegét sem. Az viszont tagadhatatlan, hogy a két kibetűzött jegy bármelyikét helyesen alkalmazta írójuk. [Latin betűs (magyar nyelvű) szövegben sem ritka a két írásjel fölcserélődése.[24]]

A türk *p* jelének az elfordítása ugyancsak többféleképpen magyarázható. A magyarázatok tárgyalásunk tekintetében fölöslegesek, de meg valamelyikőjük igaz volta még bizonyíthatatlan.

Mindezek után, szerintem, a szó helyes olvasata: ***ellopia*** vagy ***ellopja***.

Ez a jelenség, közvetve ugyan, de mégis nagy mértékben valószínűsíti a tárgyalt írásjegyeknek *p* hangértéket tulajdonító föltevésemet. A 17. század első negyedében tehát létezett (volna) még rovásírásunkban eddigelé egészen ismeretlen (és az ősi türk) jegyet (fordított állásban?) őrző „írásminta"? A válasz csak igenlő lehet ugyan, ámde csakis további vizsgálódás, esetleg újabb, szerencsés lelet tisztázhatja ezt az írástörténeti s egyben több más vonatkozásban is rendkívül jelentős kérdést. Észrevételeim pedig arra figyelmeztetnek, hogy fölül kell vizsgálnunk a homoródkarácsonfalvi felirat[25] azonos alakú két jegyét is.

A „titkait" egyelőre még őrző rovásszöveg betűzésekor a fentiek alapján megengedhető *p* hangértéket (is) szem előtt kell tartanunk.

A homoródkarácsonfalvi emlék tárgyalásakor a tőlem is kiemelt, a keleti-türk (!) betűsorból *k* hangértékkel ismert, de a magyar rovásírásban ugyancsak egészen ismeretlen, mostanig csak ebben a feliratban fölbukkanó háromszög alakú, esetleg itt is szóközi *k* hangértéket képviselő jegy[26] jelentkezését tekinthetjük második, az előbbivel azonosan, vélekedésemet támogató közvetett érvként. Nem feltűnő esetleges „besenyő" jegy(ek) Crăciunelen való jelentkezése sem, hisz tudjuk: a közelében fekvő Biborţeni meg Beţani lakossága valószínűleg, a még közelebb elterülő Baraolté, Racoşul de José és Racoşul de Susé pedig vitathatatlanul besenyő származású.[27]

Ohatatlanul önmagától merül föl ez a kérdés is: e föltűnt jegy nem ugyancsak besenyő hagyaték-e? A Firtoş fölött emelkedő tetőn a 12. század egész folyamán állott vár belső területén föltárt, szintén ebből a századból keltezhető templom falmaradványaiból és közvetlen közelében kétségtelenül egyidejű rovásjegyeket hordozó kötömbök jutottak napvilágra. Egyiköjükön a magyarba *tász* ~ *tas* alakban átkerült 'kő' jelentésű *t*^{a}*sz* szó olvasható. Ez a megfigyelés alkotja föltevésünk mellett tanúskodó közvetett bizonyítékot.

Fölsorakoztatott közvetett állításaim talán túlvezetnek az egyszerű föltevésen, minthogy kölcsönösen erősítik egymást. Fejtegetéseim értelmében szövegünk elsősorban írás- és nyelv-, valamint gazdaságtörténeti, s föltehetően a betűket véső meg író (de lehetséges, hogy a velük kapcsolatos falvak lakosságának is) népi hovatartozására utaló vonatkozásban is értékes.

FERENCZI GÉZA

CONTRIBUŢII LA PROBLEMA DESCIFRĂRII UNOR CUVINTE SCRISE CU CARACTERE RUNICE SECUIEŞTI

(Rezumat)

Textul inscripţiei scrise cu caractere runice secuieşti din Istambul, care datează din 1515, s-a păstrat în copie în jurnalul de călătoriei al lui Johann Dernschwam, şi conţine mai multe greşeli care impiedică descifrarea textului. În ciuda eforturilor mai multor cercetători, unele cuvinte greşit (scrise original sau) copiate sînt fără înţeles, deşi cercetătorii au efectuat „corectările necesare" ca să obţină un text conf. presupusului înţeles, de fapt mai multe variante ipotetice. Astfel a luat naştere o dispută îndelungată, neterminată nici astăzi.

Autorul încearcă, fără nici o modificare în textul original, să descifreze un singur cuvînt controversat. Folosind diferite texte vechi, aproape contemporane, tipărite sau păstrate în manuscris, dovedeşte înţelesul originar al cuvîntului. Deşi propune înţelesul original al acestui cuvînt, atît celelalte cuvinte discutate, cît şi întregul text — în mod firesc — rămîn, în continuare, fără înţeles de netăgăduit univoc, care nu se mai pot dezbate.

Autorul s-a ocupat mai pe larg cu problema inscripţiei datată din 1624, descoperită la Tg. Mureş, în Biblioteca Documentară Teleki—Bolyai de Ádám Dankanits. Cu ocazia verificării inscripţiei în original, autorul a constatat că a comis o greşeală din cauza slabei fotocopii publicate, ajungîndu-se acum la o interpre-

---

[26] A zárójelbe foglalt jelenségre Kósa Ferenc figyelmeztetett. Ezúton is köszönjük mind e, mind más jellegű, írásunkban fentebb föl is használt segítségét.

[27] Ferenczi Géza, *A homoródkarácsonfalvi rovásírásos felirat*. Korunk Évkönyv 1979. Kolozsvár-Napoca, 1978. 273—81, 1—7. ábra; Ferenczi Géza—Ferenczi István *i.m.* 18—22, 3—8. ábra. — Ezekben (még csak) a Tálász-völgy türk *i* jegyének a másaként tárgyaltuk. Most közölt fölfedezésünk változtatta meg e tekintetben vélekedésünket.

[28] Ferenczi G.: Korunk Évkönyv 279 és 17. jz., 280 és 3—4. ábra 8.

[29] *Székely Oklevéltár* I, 115—6.

tare justă, corespunzătoare întregului text, a unui cuvînt anterior descifrat greşit. De această dată, a dat de un caracter necunoscut, pînă în prezent, în alfabetul runic secuiesc, literă care are paralelele cele mai apropiate în alfabetul runic paleoturc, avînd aceeaşi formă şi aceeaşi valoare funcţională ca şi respectivul caracter şi sunet maghiar. Bazîndu-se pe această observaţie, ajunge la concluzia că în alfabetul runic secuiesc trebuie să fie introdus un nou caracter runic, de origine turcă.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXXII. évf. 1988. 1. szám

ADATTÁR

ROMÁNIAI MAGYAR VERSESKÖNYVEK ÉS -FÜZETEK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Alább a romániai, illetve az átmenetileg Romániában alkotó szerzők magyarul írott és hazai nyomdák gondozásában 1919—1940 között megjelent verses kiadványait igyekszünk áttekinteni. Figyelmünk az egy és két szerzős verseskönyvekre és -füzetekre, a lírai, epikai és drámai jellegű alkotásokat tartalmazó kiadványokra egyaránt kiterjed, köztük azokra is, amelyekben az eredeti verses művek történetesen műfordítások vagy prózai írások kíséretében láttak napvilágot.

A kiadványok nagyobb részét a cluji Központi Egyetemi Könyvtárban, az RSzK Akadémiája Cluji Fiókjának Könyvtárában, az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet Könyvtárában és egy magánkönyvtárban vehettük kézbe, kisebb részüknek az adatait könyvészetekből merítjük (de csak azokét a kiadványokét, amelyekről feltételezhető, hogy a bibliográfusok kezén ténylegesen megfordultak).

A Központi Egyetemi Könyvtárra mint lelőhelyre csak kivételesen utalunk (EK rövidítéssel), egyébként a kiadványok lelőhelyét, illetve az adatok forrását a következő rövidítések valamelyikével jelöljük:

AK — az RSzK Akadémiája Cluji Fiókjának Könyvtára.

FM26 — Ferenczi Miklós, *Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1926. év.* Erdélyi Tudományos Füzetek 14.

FM27 — Ferenczi Miklós, *Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1927. év.* Erdélyi Tudományos Füzetek 18.

FM28 — Ferenczi Miklós, *Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1928. év. Pótlásokkal az 1919—1928. évekről.* Erdélyi Tudományos Füzetek 21.

GY — György Lajos, *Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. (1919—1924.)* Minerva. Cluj — Kolozsvár, 1925.

MI — Monoki István, *Magyar könyvtermelés Romániában. 1919—1940.* (Kiadatlan.)

MK — magánkönyvtár.

TK — Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet Könyvtára.

VA36 — Valentiny Antal, *România magyar irodalmának bibliográfiája. 1936. év.* Erdélyi Tudományos Füzetek 95.

VA38 — Valentiny Antal, *România magyar irodalmának bibliográfiája. 1938. év.* Erdélyi Tudományos Füzetek 112.

ZÉ — Záhony Éva, *Romániai magyar szépirodalom a két világháború között. 1919—1944.* (Bibliográfia.) I. kötet. Budapest, 1984.

Azokat az adatokat, amelyek nem a címlapról származnak, valamint helyenkénti kiegészítéseinket, illetve megjegyzéseinket egyaránt kerek zárójelben közöljük. Egyenes zárójelben az idegen forrásból származó — s ezért nemegyszer bizonytalan — megjelenési éveket szerepeltetjük.

Ady Mariska, L., *Én az őszben járok.* Versek. Cristur — Székelykeresztúr, 1924. 86 l. (Hermann ny.) — Második kiadás. Minerva. Cluj — Kv., 1925. 91 l.

Agyagási Károly, *A galamb és a sas.* Költői beszély. Mv., é. n. 41 l. (Révész ny.) ZÉ
Hervadt lombok. — — kisebb költeményei. A szerző kiadása. Mv., 1932. 112 l. (Pax ny.) AK

Andor Endre, *Fekete máglya.* Az aradi Kölcsey Egyesület kiadása. Arad. 1922. 78 l. (Szűcs Mihály ny.) GY

Antal János—Becski Andor, *Verseskönyv.* (Dienes László előszavával.) Cluj — Kv., 1923. 79 l. (Fraternitas ny.)

Áprily Lajos, *A láthatatlan írás.* Versek. Erdélyi Szépmíves Céh. (Kv.), 1939. 93 l. (Minerva ny.) (XI. sor. 5.)

Esti párbeszéd. (Versek.) A szerző kiadása. (Dicsőszentmárton), /1923/. 78 l. (Erzsébet ny.) — Második kiadás. Minerva. Cluj —Kv., 1927. 78 l.

Falusi elégia. (Versek.) Minerva. Cluj — Kv., /1921/. 92 l. TK — Második kiadás. 1925. 87 l.

Fenyőzúgás. — — versei. (Nv.), 1934. 20 l. (Kálvin ny.) (A Királyhágómelléki Református Egyházkerület Iratterjesztésének kiadványai. Családi tűzhely mellett. II. sor. 12.)

Idahegyi pásztorok. Dráma egy felvonásban. (Illusztrálta Bánffy Miklós). Erdélyi Szépmíves Céh. Kv., 1929. 83 l. (Minerva ny.) (IV. sor. 1).

Rasmussen hajóján. (Versek.) Ludwig Voggenreiter Verlag, Magyar Osztály. Berlin, 1926. 62 l. (Minerva nv., Kv.)

Vers vagy te is. (Műfordítások, versek.) (Kuncz Aladár előszavával.) (Illusztrálta és grafikai kiállítását tervezte Kós Károly.) Erdélyi Szépmíves Céh. Kv., 1926. 159 l. (Lapkiadó ny.) (I. sor. 7.)

Arató András, *Töredelmes vallomás.* Versek. Szigligeti Társaság kiadása. (Oradea —Nv.), /1938/. 48 l. (Sonnenfeld ny.)

Árkosi Barabás Miklós, *Lángok és tüzek.* Versek. Nagyenyed, 1926. 79 l. (Ács Testvérek ny., Corvin)

Árvay Árpád, *Regösök útján.* — — versei. (Tabéry Géza előszavával.) (Nv.), /1931/. 80 l.

Bácsy Tibor, *Göröngyök.* Versek. (Dicsőszentmárton), 1924. 32 l. (Erzsébet ny.)

Bakkay Béla, *Bianca.* Verses regény. (A borítólapot Dőry M. Leontia iparművésznő tervezte.) Satu-Mare (Szatmár), 1925. 119 l. (Weisz Sándor ny.)

Göncölszeker. (Versek.) 1908—1918. Careii-Mari (Nagykároly), 1922. 80. l. (Kölcsey ny.)

Balkányi Kohn Jicchák, *Ősi ugaron.* Versek. Huedin (Bánffyhunyad), 1937. 34 l. (Diamantstein ny.)

Balla Károly, *Ki vállalja a célt?* — — versei. (A fedőlap Ruzicskay György rajza.) Arad, /1936/. 63 l. (Ateneum ny.)

Balogh Ernő, *Ez az én vérem.* (Versek.) Cluj — Kv., 1927. 78 l. (Minerva ny.)

Barabás Miklós l. Árkosi Barabás Miklós

Bárd Oszkár, *Mi lesz velünk?* (Versek.) (A címlapot Kós Károly rajzolta.) Kv., 1924. 103 l. (Kadima ny.) AK

Barna János l. Pardo, Juan de

Bartalis János, *Föld a párnám.* (Erdélyi bukolikák.) (Illusztrálta Litteczkyné Krausz Ilonka.) Erdélyi Szépmíves Céh. Kv., 1930. 93 l. (Concordia ny.) (IV. sor 17.)

Hajh, rózsafa. — — versei. (N. Tessitori Nóra előszavával.) (Illusztrálta és grafikai kiállítását tervezte Kós Károly.) Erdélyi Szépmíves Céh. Cluj — Kv., 1926. 159 l. (Lapkiadó ny.) (I. sor. 9.)

Bartha István, *Holtak néznek.* Versek. Mv., /1929/. 95 l. (Benkő ny.)

Bartók Gabriella, V., *Szivvirágok.* Versek. (A címlapot Gróss Károly iparművész rajzolta.) (A szerző kiadása.) Turda (Torda), 1936. 102 l. (Füssy ny.)

Bátori R. Ella, *Ma asszonya.* (Versek.) (A címlapot Grünbaum Ernő rajzolta.) A szerző kiadása. (Nv.), 1934. 67 l. (Pásztor ny.)

Becski Andor l. Antal János — Becski Andor

Békésy Károly, *Hóvirág.* (Versek.) Cluj (Kv.), 1937. 16 l. (Pallas ny.)

Bencze Miklós, *Piros volt a hó.* Braşov — Brassó, 1921. 62 l. (Mercur ny.) GY

Benedek Ferenc, *Az isteni nász.* — — versei. Magyar Szó kiadása. Nv., 1920. 45 l. GY

Biblia. Zsoltárok, versek, litániák. A Petőfi Társaság dicséretével kitüntetett versekkel. A költő édesanyjának előszavával. Franklin Könyvkiadó kiadása. Nv., /1922/. 127 l. (Három Körös ny.) AK

Benedekffi Samu, *Hívnak a földek.* (Versek.) Cluj (Kv.), 1938. 80 l. (Grafica ny.)

Benkő Anna, *Gyermekversek.* Képekkel és Benedek Elek előszavával, 3—10 éves gyermekek részére. Minerva. Cluj — Kv., 1924. 104 l.

Berde Béla, *Elszállott gondolatok.* Költemények. (Athenaeum könyvkereskedés. Cluj — Kv., 1929.) 96 l. AK

Berde Mária, *Seherezáde himnusza.* — — versei. (Illusztrációit rajzolta Bánffy Miklós.) Erdélyi Szépmíves Céh. Cluj — Kv., 1928. 91 l. (Minerva ny.) (III. sor. 5.)

Bíró György, *Őszutó.* Versek. Nv., 1920. 48 l. (Nagyváradi Napló ny.) GY

Bíróné Váró Éva, *Tavaszból — nyárba.* Versek. (Tompa László előszavával.) Minerva. Kv., 1939. 64 l.

Bodoni Miklós, S., *Húszéves arcom* (Versek.) (Kiadja Révész Ernő könyvkereskedése.) Târgu-Mureş — Mv., 1925. 82 l. (Bolyai ny.)

Brassai Viktor, *Együtt és külön.* Versek. Fraternitas S. A. R. Cluj (Kv.), 1939. 62 l.

Bus (József) l. Gárdonyi (Mór) — Bus (József)

Csécsi Nagy Imréné, *Verseim.* Kézirat gyanánt. Arad. 1922. 97 l. (Szűcs ny.) GY

Dálnoki Nagy Lajos, *Fény — árny.* Versek. Arad, 1924. 136 l. (Agronomul ny.)

Karnevál. Farsangi praeludium. (Verses színmű.) Vasárnap. Arad, 1926. 77 l. AK

Könny — mosoly. Versek. Arad, 1925. 123 l. (Agronomul ny.) AK

Mythologia. (Versek.) Vasárnap. Arad, 1928. 104 l.

Összes művei. (Versek, műfordítások.) I. kötet. (Fischer Aladár előszavával.) (Sajtó alá rendezte Wild Endre.) (Vasárnap Könyvkiadó. Arad, 1937.) 336 l. TK

Tavasz — ősz. Versek. Arad, 1923. 142 l. (Reismann ny.) AK

Dáner Lajos, *Átkunk.* Versek. (A könyvet Nelovánkovits József tervezte.) Kv., 1929. 56 l. (Füssy József ny., Torda)

Diamandy Viktória, *Versek.* Oradea (Nv.), 1925. 67 l. (Cele trei Crişuri ny.) MI

Diószeghy Dezső, *Az elkésett ember.* — — versei. A címlapot Weisz Márton festőművész rajzolta. Oradea (Nv.), 1938. 55 l. (Grafica ny.)

Dobai István, *Messiásod.* Versek. Kv., 1922. 48 l. (Hermann József ny., Székelykeresztúr)

Draskóczy Ilma, J., *Lélekrengés.* Versek. A Helicon kiadása. Tv., 1925. 86 l.

Drosnyák János, *Hegyoldalon.* (Versek, allegóriák, apróságok.) Vasárnap. Arad. 1927. 80 l. (Vasárnap Könyvtára 15.)

Mert szent a lant! (Versek, allegóriák, mesék.) Vasárnap. Arad, (1927). 96 l. (Vasárnap Könyvtára 28.)

Tücsök-dalok. Arad, 1922. 64 l. (Reiner és Reismann ny.) AK

Dsida Jenő, *Angyalok citeráján.* Versek. Erdélyi Szépmíves Céh. (Cluj — Kv.), 1938. 211 l. (Minerva ny.) (X. sor. 23—24)

Leselkedő magány. (Versek.) (A címtáblát és a négy ciklusfejet Debreczeni László rajzolta.) Minerva. Cluj — Kv., 1928. 96 l.

Nagycsütörtök. Versek (Tollrajzokkal illusztrálta Gy. Szabó Béla.) Erdélyi Szépmíves Céh. Kv., 1933. 100 l. (Minerva ny.) (VII. sor. 11.)

Elekes György, *Bábszínház.* Versek. A szerző kiadása. (Tg.-Săcuesc — Kézdivásárhely, 1923.) 95 l. (Turóczi István ny.) AK

Hoffmann három meséje. Kézdivásárhely (1922.) 22 l. GY

Mindegy. Versek. A szerző kiadása. (Tg.-Săcuesc — Kézdivásárhely), 1924. 64 l. (Turóczi István ny.) AK

Szibériában pergő homokszemek zenéje. Versek. (Kézdivásárhely), (1921). 48 l. GY

Szürke csendben. (Versek.) (Kézdivásárhely), /1922/, 63 l.

Erdélyi Ágnes, *Kórus három hangra.* Versek. Oradea — Nv., 1935. 78 l. (Kálvin ny.) ZÉ

Erdélyi Lajos, *Várakozás az éjszakában.* Versek. Cluj (Kv.), 1924. 63 l. (Bernát ny.) FM28

Erdős Árpád, G., *Egy csokorba fűzve...* Lírai, epikai és drámai költemények. 4. bővített kiadás. (Arad, 1930.) 72 l. (Globus ny.)

Erg Ágoston l. Heves Ferenc — Erg Ágoston

Erőss Alfréd, *Az út.* Költemények. (Szalay Mátyás előszavával.) Vasárnap. Arad, 1928. 78 l. (Vasárnap Könyvtára 31.)

Farcádi Sándor, *Fenyő a Hargitán.* Versek. Brassó, 1926. 78 l. (Brassói Lapok ny.)

Szánts, ekém, szánts. Versek. Brassó, 1931. 78 l. (Hunyady ny.) TK

Versek. Brassó, 1923. 80 l. (Brassói Lapok ny.)

Farkas Sándor, *Kövessetek!* (Versek.) (A címlapot Lázár Éva rajzolta.) A szerző kiadása. (Szamosújvár), 1934. 98 l. (Aurora ny.)

Farkas Sándor (Gyulafehérvári) l. Gyulafehérvári Farkas Sándor

Fekete Lajos, *Pusztai vándorlás.* Versek. Fogaras, 1928. 64 l. (Globus ny., Székelyudvarhely)

Fekete Tivadar, *Ének két halotti maszkról.* Versek. (A címlap Franyó Zoltán tervei szerint készült.) Az Új Genius kiadása. (Arad), 1925. 143 l. (Réthy utódai ny.)

Ferenczy György, *A halál asszonya.* (Próza és vers.) (Oradea) Nv., 1932. 96 l. (Sonnenfeld Adolf ny.)

Finta Gerő, *A fák.* — — versei. A szerző kiadása. (Odorheiu — Székelyudvarhely), 1923. 78 l. (Globus ny.)

Pacsirtaszó. Újabb versek. Minerva. Cluj — Kv., 1927. 63 l.

Finta Zoltán, *Bort, búzát, békességet.* — — versei. (A könyv borítólapját Gallas Nándor, a címlapot Sz. Pálffy Erzsébet rajzolta.) Timişoara — Tv., 1926. 95 l. (Gutenberg ny.)

Flórián Tibor, *Felhők fölött, felhők alatt.* Versek. (Előszó: Reményik Sándor.) (Az illusztrációk és a borítólap Gy. Szabó Béla eredeti fametszetei.) Hitel kiadása. (Cluj — Kv.), 1935. 112 l. (Minerva ny.)

Vázlatok. (Versek.) (A szövegrajzok és címlap Gy. Szabó Béla vázlatai.) Minerva. (Kv.), 1936. 80 l.

Forka Antal, Ifj., *Örök béke.* — versei. (Lugoj — Lugos), /1938/. 31 l. (Union ny.) VA38

Földes Zoltán, *Az Ó-szövetség Hősei.* Versben elbeszéli — Cluj — Kv., 1938, 84 l. (Szent Bonaventura ny.)

Szívvel. — — versei. Sovata — Szováta, 1928. 136 l. (Erzsébet ny., Dicsőszentmárton)

Frigyes Marcell, *Anna. Először a lyrán.* Novellák és versek. Klein és Tarján kiadása. Nv., 1921. 48 l. GY

Fülöp Áron, *Kisebb költeményei.* (Bakóczy Károly előszavával.) (Odorheiu) Székelyudvarhely, 1921. 68 l.

Fülöp József, *Fakirrá lesz a lelkünk.* Versek. Gherla — Szamosújvár, 1934. 64 l. (Aurora ny., A. Todoran)

Gáldi László, *A szomjúság balladája.* — — versei. (A címlap Hüttner István linóleummetszete.) Arad, 1934. 80 l. (Patria ny., Déva)

Gálfalvi Réthy János, *Egyedül a csendben.* — versei. Déva, 1936. 23 l. (Patria ny.)

Gara Ákos, *Napkelettől napnyugatig.* I. Eredeti költemények. II. Műfordítások román, zsidó, német, francia, angol és amerikai költők műveiből. (A szerző kiadása.) Cluj — Kv., 1933. 64 l. (Mayer ny.)

Gárdonyi (Mór)—Bus (József), *Hajnal előtt...* (Versek.) (Fráter Loránd előszavával.) Cultura könyvkereskedés kiadása. Valea lui Mihail (Érmihályfalva), 1925. 68 l. (Beck ny.)

Gecse Sándor, *Vérző milliók örömös vágya.* (Versek.) Braşov — Brassó, 1931. 45 l. (Antal ny.) MI

Gherasim Emil, *Anyám.* (Versek.) Târgu-Mureş (Mv.), /1936/. 47 l. (Pax ny.)

Az élet hullámain. Versek. Târgu-Mureş (Mv.), 1935. 96 l. (Pax ny.)

Giszkalay János, *Az új próféciák (!) könyvéből.* Versek. Kadima kiadása. Cluj (Kv.), 1923. 37 l.

Dávid éneke. (Versek). I. (Az új próféciák könyvéből) — II. (Gús-Chalav látomása). Kirjat Széfer. Lugoj (Lugos), 1936, 175 l. + 240 l. (Kirjat Széfer 17—18. könyve)

Gús-Chalav látomása. Versek. Kadima kiadás. Cluj (Kv.), 1925. 143 l.

Grallertné Martini Hilda, *Az én világom.* Versek. Az aradi Kölcsey Egyesület kiadása. Arad, 1922. 160 l. (Réthy Lipót és Fia utódai ny.)

Gross Adolf, *Két világtájon...* (Költemények.) Arad, (1938). 55 l. (Corvin ny.)

Példát statuáltam! Versek. Institut de Arte Grafice şi Cultură S. A. Arad, 1936. 64 l. VA36

Grünn Szery, *Bogáncsok.* — — versei. (Osvát Kálmán előszavával.) (Címlap: Jeddy Sándor.) Mv., 1920. 78 l. (Világosság ny.)

Guthy Jenő, *Megleltem az Istent.* (Versek.) (Ambrus János Dezső előszavával.) Arad, 1938. 79 l. (Lovrov et Co.)

Gyallay-Pap Sándor, *Fekete kalászok.* (Versek.) Cluj (Kv.), 1935. 96 l. (Grafic-Record ny.)

Felsikoltok!... Versek. Cluj — Kv., 1933. 96 l. (Grafic-Record ny.) — 1937. (Gloria ny.)

Őszi ének. (Versek.) (A szerző előszavával.) Kv., 1940. 95 l. (Minerva ny.) AK

Parancsolom: tűrni kell!!... (Versek.) Cluj (Kv.), 1934. 96 l. (Grafic-Record ny.) — Minerva. 1938. 98 l.

Zúg a Rengeteg. (Versek.) Cluj (Kv.), 1936. 96 l. (Grafic-Record ny.) — Második kiadás. (Gloria ny.) — Széphalom irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat kiadása. (1938). 93 l. (Minerva ny.) — Minerva. 1939.

Gyarmati Ferenc, *Fekete orgonák.* Versek. (Hirsch Adolf kiadása.) Déva, 1923. 96 l.

Marosi csönd. Versek. (Hirsch Adolf kiadása.) Déva, 1924, 52 l.

Győri Ernő, *Isten és Nő.* Haladás Lap- és Könyvkiadó B. T. kiadása. Cluj — Kv., 1924. 63 l. (Lapkiadó ny.) MK

Győri **Illés István**, *Örök játék.* (Versek.) (Paul Gillemot rajzaival.) Az Új Transilvania kiadása. Kv., 1939. 72 l. (Grafica ny., Nv.)

Gyulafehérvári **Farkas Sándor**, *Bölcsészeti költemények.* A szerző kiadása. Aiud (Nagyenyed), 1934. 31 l. (Keresztes Nagy Imre ny.)

Gyulai **József**, *Háború után szeretet és béke.* Első könyv: Háború után szeretet és béke. Második könyv: Virágok és gyöngyök. Harmadik könyv: Borostyán levelek. (Versek és prózák. Három különböző szövegtartalmú füzet egybekötve.) Satu Mare (Szatmár), /1935/. 112 l. (Balogh ny.)

Hajnal **László**, *A szolga éneke.* — — versei. (A címlapot Jeddy Sándor rajzolta.) Mv., 1920. 60 l. (Kosmos ny.) AK

Ilyen vagyok! Versek. Szilágyi Ferenc grafikai vállalat kiadása. Cluj — Kv., 1924. 94 l. (Corvin ny.)

Magányos éjszaka. Versek. Műbarátok r. t. (Révész Ernő) kiadása. (Mv.), /1926/. 79 l. (Bolyai ny.)

Halbreich **Gedeon**, *Énekek éneke.* (Versek. Elbeszélések.) Kv., 1924. 64 l. (Studio ny.) MI

Jámbor Ábrahám története. Verses elbeszélés. A szerző sajátja. Timişoara — Tv., 1927. 15 l. (Gutenberg ny.)

Halmágyi **Mária**, *Fehér virágok.* Versek. Az Erdélyi Magyar Lányok kiadása. (Cluj — Kv.), 1923. 48 l. (Providentia ny.)

Halmágyi **Mária, G.**, *Versek.* Szerző kiadása. (Gheorgheni — Gyergyószentmiklós), 1928. 79 l. (Sándory ny.) MI

Halmágyi **Samu**, *Utam.* Versek. Szerző kiadása. Odorheiu — Székelyudvarhely, 1923. 80 l.

Hangya **Péter**, *Himesház küszöbén.* (Versek.) Oradea-Mare (Nv.), /1924/, 116 l. (Gutenberg ny.) TK

Hanzéros **Géza**, *Gainobihariász.* Költői elbeszélés. Kv., 1923. 56 l. (Szent Bonaventura ny.) GY

Hátszegi **Ernő**, *Olvastam a csillagokban.* Versek. Cluj (Kv.), 1927. 96 l. (Cultura ny.)

Hegyi **Endre**, *Napóra.* Versek. (A címlapot és fametszeteket készítette Lengyel József.) Minerva. Cluj — Kv., 1938. 80 l.

Hegyi **Mózes**, *Rózsát dobál a lelkem.* Versek. A szerző kiadása. Segesvár, 1930. 63 l. (Friedr. J. Horeth ny.)

Herczka **István—Aszódy János**, *Cinquez rabságának, lázadásának és leveretésének hiteles története.* (A metszeteket Szőnyi István festőművész készítette.) (Tv.), /1936/. 32 l. (Weiner és Fried ny.)

Heves **Ferenc—Erg Ágoston**, *Groteszk plakát.* — — és — — versei. Fundamentum kiadása. (Wien — Bécs), 1926. (48 l.) (Wizner és Dávid ny., Máramarossziget)

Hobán **Jenő**, *Megsiratnak, de megbocsátanak.* Versek. Cluj — Kv., 1934. 62 l. (Concordia ny.)

Hofmann **Antal**, *Csók és halál.* (Versek.) A címlapot D. Nagy László rajzolta. (Satu-Mare — Szatmár), /1935/. (16 lev.) (Gloria ny.)

Horváth **Árpádné**, *Violaszín alkony.* Versek. (P. Gulácsy Irén előszavával.) (A rajzokat Kiszely Mária tervezte.) A Szigligeti Társaság kiadása. Nv., 1933. 79 l. (Szent László ny.) AK

Horváth **Imre**, *Adj, kertem, több virágot.* Versek. Oradea (Nv.), 1939. 31 l. (Grafica ny.)

Elszánt kötelesség. Versek. Oradea (Nv.), /1939/. 31 l. (Grafica ny.)

Hangtalan beszéd. Versek. A Reggel kiadása. (Arad), /1936/. 48 l. (Reiner ny.)

Örvény felett. — — versei. A Reggel Lapkiadó Vállalat kiadása. Arad, 1934. 48 l. (Phönix ny.) AK

Zenei pillanat. Versek. Nv., /1940/. 37 l. (Grafica ny.) AK

Horváth **Janka**, *Versei.* Kisebb-nagyobb gyermekeknek (Arad, 1924.) 45 l. (Réthy utódai ny.)

Horváth **Jenő**, *Betemetett bányász.* Versek. A szerző kiadása. Aninoasa — Aninósza, 1935. 48 l. (I. Berger ny., Hátszeg)

Horváth **Miklós**, *Égbeszálló dalok.* (Versek.) (Bálint József előszavával.) Cluj (Kv.), (1935). 44 l. (Gloria ny.)

Huzella **Ödön**, *Dac.* — — új versei. A Szigligeti Társaság kiadása. Nv., /1930/. 79 l.

Eltemetlek téged is édes... — — versei. (A címlapot Mikes Ödön festőművész rajzolta.) Nv., 1922. 64 l. (Merkur ny.) AK

Mégis. — — versei. Oradea-Mare — Nv., 1925. 39 l. (Kosmos ny.) FM28

Illésné Sas Jolán, *Tavasz volt akkor...* Versek. Timişoara (Tv.), 1931. 64 l. (Hunyadi ny.)

Iványffy Tamás, *Cipruslombok.* Prohászka Ottokár püspök sírhalmára. (Versek.) Vasárnap. Arad, 1927. 64 l. (Vasárnap Könyvtára 22.)

Izsák Domokos, *Dalok erdőn, mezőn...* Versek. Tompa László előszavával. Minerva. Cluj (Kv.), 1935. 87 l. (Magyar Nép Könyvtára 48.)

Jakab Géza, *Almodik a gyopár.* Versek 1923—1926. Minerva. Cluj — Kv., 1927. 136 l.

Jánossy Béla, P., *Egő csipkebokor.* Versek. (A címlap és a kötet többi rajza Szopos Sándor festőművész munkája.) Cluj (Kv.), 1935. 175 l. (Szent Bonaventura ny.)

Ferenc, a csodálatos ember. Versek az assziszi nagy szent tiszteletére. Cluj — Kv., 1927. 51 l. (Szent Bonaventura ny.)

Krisztus útja a Kálváriára. Drámai költemény. (Hirschler József előszavával.) Cluj — Kv., 1933. 38 l. (Grafic-Record ny.) (Valójában nem drámai, hanem epikai alkotás.)

Király dáliája. Költői elbeszélés. Minerva. Cluj (Kv.), 1935. 147 l. (Magyar Nép Könyvtára 49.)

Jánossy (Béla), P.—Tóth (István), *Körbe körénk gyerekek.* (P. J. B. verses elbeszélései — T. I. rajzaival.) Minerva. Cluj — Kv., 1924. 64 l. AK

Jánosy Jakab, *Földi tüzek — égi tüzek.* (Versek.) Cluj (Kv.), 1938. 112 l. (Gloria ny.)

Jékey Aladár, *Versek.* Szerző kiadása. (A szerző két arcképét Kodrucz Kornél festő rajzolta.) Cluj (Kv.), 1919. 111 l. (Kupferstein Testvérek ny.) AK

József János, *Firtosi rezedák.* (Versek, elbeszélések.) (Boros György ajánlásával, Máté Lajos előszavával.) (Odorheiu — Székelyudvarhely), (1936). 68 l. (Az EK példányának belső címlapja hiányzik.)

Junger Sándor, *A megalkuvásnak küszöbén.* — — versei. Petroşeni (Petrozsény), 1924. (8 lev.) (Tip. Sindicatelor Naţionale Române ny.)

Kabós Éva, *Zörgessetek! Megnyíttatik!* (Versek.) (A borítéklap Gy. Szabó Béla kezemunkája.) Cluj (Kv.), 1938. 64 l. (Gloria ny.)

Kádár Andor, *Aeol-hárfán.* Versek. Arad, 1924. 61 l. (Agronomul ny.)

Kádár Imre, *Bujdosó ének.* — — versei. (Illusztrálta és grafikai kiállítását tervezte Kós Károly.) Erdélyi Szépmíves Céh. Kv., 1925. 151 l. (Lapkiadó ny.) (I. sor. 2.)

Kajtsa Ferenc, *A Hargita dalol.* Versek. Cluj — Kv., 1928. 43 l. (Lengyel Sándor ny.)

Gyopár a Hargitáról. Versek. Cluj — Kv., 1927. 39 l. (Providentia ny.)

Kálnay Klára, *Mi modern lányok...* — — tizenhárom verse. (Tabéry Géza előszavával.) Oradea (Nv.), (1940). 36 l. (Grafica ny.)

Káplár Zoltán, *Lélek hajnalán.* (Versek.) Oradea-Mare (Nv.), 1925. 46 l. (Minerva ny.) MI

Kárpáthy Zoltán, *Amig az élet rohan.* (Versek.) (Szerző kiadása.) Máramarossziget, 1928. 94 l. (Hermes ny.) MI

Keleti Sándor, *Front.* (Tizenegy vers a frontról) Cluj — Kv., 1932. 32 l. (Grafic ny.) ZÉ

Próféták útján. (Versek.) (Szabó Imre előszavával.) Alba-Iulia (Gyulafehérvár), 1923. 127 l. (Püspöki lyceumi ny., Zöld Gyula)

Kemény Hajni, *Epitaphium.* Tv., 1922. 39 l. (Hunyadi ny.) GY

Kemény János, *Költemények.* Kv., 1920. (Stief Jenő és Tsa ny.) GY

Kempner Magda, R., *Versei.* Oradea (Nv.), 1940. 94 l. (Grafica ny.) — Radóné Kempner Magda néven is!

Keresztessy Ágica, K., *Új hajtások.* (Versek.) (Lapkiadó. Cluj — Kv., 1926.) 74 l. AK

Kertész Dénes, *Dalol az élet.* (Versek.) (Salamon László előszavával.) Cluj (Kv). (1934). 32 lev. (Szöveg csak a levelek rektóján.)

Két világ vándora, Versek. (A borítót Ványolos István rajzolta.) A Tribün szépirodalmi lap kiadása. Kv., 1937. 80 l. (Gloria ny.) AK

Kibédi László Sándor, *Így akarom.* Versek 1920—1924. Diciosânmartin — Dicsőszentmárton, 1924. 32 l. (Erzsébet ny.)

Kibédi Sándor, *Diadalmas élet.* Versek. A szerző kiadása. (Diciosânmartin — Dicsőszentmárton, 1924.) 48 l. (Erzsébet ny.)

Megjött a reggel. (Versek.) Cluj — Kv., 1931. 96 l. (Lapkiadó ny.)

Tengerzúgás. (Versek.) Cluj (Kv.), 1926. 64 l. (Fraternitas ny.)

Kiss Jenő, *Kormos üvegen.* Versek. (A címlapot s az illusztrációkat Vásárhelyi Z. Emil rajzolta.) Erdélyi Szépmives Céh. (Cluj — Kv.), 1937. 99 l. (Minerva ny.) (IX. sor. 21.)

Kiss László, *Önmagam ellen.* Versek. Szilágyi nyomda kiadása. Mv., 1939. 48 l.

Kiss Márton, P., *Lelkem muzsikája.* Versek. Vasárnap. Arad. 1927. 112 l. (Vasárnap Könyvtára 23.)

Kiss Péter, *Három árva gyermek.* (Versek.) Második füzet. Tg.-Mureş — Mv., /1934/. 16 l. (S. Nagy ny.)

Kiss Piroska, *Orgonanyiláskor...* Versek. (Tv., 1922.) 30 l. (Gutenberg ny.)

Kohn Jicchák l. Balkányi Kohn Jicchák

Kolozsvári László, *Vérkönnyek.* Versek. Szerző sajátja. (Turda — Torda), 1928. 19 l. (Füssy József ny.) — (3. kiadás.) 1929. — V. kiadás. Arad, /1930/. 20 l. (Corvin ny., I. Lányi) — VI. kiadás. /1932/. 19 l.

Kónya László, *Hang és visszhang.* Versek. Aiud (Nagyenyed), 1937. 110 l. (Keresztes Nagy Imre ny.) AK

Kóra-Korber Nándor, *Szivem szerenádja.* (Versek.) (A címlapot szerző tervei után metszette Zsombory József.) Nagyszentmiklós, 1920. 51 l. (Kollonits István ny.) AK

(Kós Károly), *Atila királról ének.* (Sztána, 1923.) (14 lev.) AK

Kosztolánszky István, *Fáklya az éjben.* Versek (Sibiu — Nagyszeben), /1925/. 99 l. (Haiser György ny.)

Kovács Béla, *Miskiádok.* V—VII. ének. (Tréfás elbeszélő költemények.) A szerző kiadása. (Nagyszalonta), 1921. 67 l. (Székely ny.) AK

Kovács Gizi, K., *Versek.* H. n., /1930/. 78 l. (Címlapja az EK példányából hiányzik.)

Kovács Károly, *A feltörő óriás.* Költemények. Szerző kiadása. Déva, 1937. 112 l. (Patria ny.)

A halott csillag. Versek. Laufer Vilmos kiadása. Déva, 1923. 104 l.

Misztérium. Költemények 1924—1925. Laufer Vilmos kiadása. Déva, 1926. 95 l. AK

Kováts Péter, *Gyónás.* Versek. (Tompa László előszavával.) (A címlaprajz Tomcsa Sándor munkája. A szerző kiadása. (Odorheiu — Székelyudvarhely), 1934. 48 l.

Tükör előtt. Versek. (Wesselényi Miklós előszavával.) (A címlapot Debiczky István rajztanár, az illusztrációkat Ferenczy Júlia készítette. A linóleummetszés Szilágyi Jenő munkája.) Târgu-Mureş (Mv.), 1937. 111 l. (Szilágyi ny.)

Kövér Erzsébet, *Magamban.* (Versek.) Vasárnap. Arad, 1926. 94 l. (Vasárnap Könyvtára 8.)

Sziklaélen. Versek. Vasárnap. Arad, 1929. (A borítón 1928.) 93 l.

Versek. Vasárnap. Arad, 1924. 78 l. (Vasárnap Könyvtára 7.)

Krimsky Géza, *Sárga rózsa.* Elbeszélő költemény 36 énekben. Cluj — Kv., 1930. 118 l. (Lengyel Sándor ny.)

Krizsó Kálmán, *Proletárversek.* (Ormos Ede előszavával.) Cluj (Kv.), 1924. 38 l. (Kadima ny.)

Krüzselyi Erzsébet, *Hangtalan lírán.* Új versek. Sighetul-Marmaţiei (Máramarossziget), 1924. 80 l. (Hermes ny.)

Ködös csendváramból. Kis verscsokor. Oradea — Nv., 1933. 28 l. (Kálvin ny.) (A Királyhágómelléki Református Egyházkerület Iratterjesztésének kiadványai. Családi tűzhely mellett. II. sor. 8—9.)

Kugel István, *Dalok a messzeségből.* Versek. Deva — Déva, 1926. 87 l. (Hirsch Adolf ny.)

(Kürthy Károly), *Virágos kertemből.* (Versek.) (Careii-Mari — Nagykároly, 1921.) 96 l. (Kölcsey ny.) AK

Lakatos Imre, *Költemények.* Szerző kiadása. Baia-Mare (Nagybánya), /1930/. 30 l. (Minerva ny.)

Lengyel Béla, *Őszi színek.* Versek. Odorheiu (Székelyudvarhely), 1927. 65 l. (Minerva ny.)

Licker Oszkár, *Vágyak, vallomások.* (Versek.) Krasznojarszk (Szibéria) 1915—1922. (Cluj — Kv.), /1922/. 40 l. (Fischer ny.)

Ligeti Ernő, *Én jót akartam.* (Versek.) (A könyv díszeit Sarkady Sándor rajzolta, a bekötési táblákat Kerekes Ernő tervezte.) Szabadsajtó. Satu-Mare (Szatmár), (1924). 112 l. AK

Lobstein Rudolf, D., *A „tegnap".* Versek. (Szabó Imre előszavával.) Cluj (Kv.), /1932/. 44 l. (Grafic-Record ny.)

Mael Ferenc, *Hinni kell...* (Versek.) (P. Trefán Leonárd előszavával.) Kv. (1940). 88 l. (Grafica ny.)

Missa solemnis. Versek. Vasárnap. Arad, 1926. 63 l. (Vasárnap Könyvtára 12.)

Pirkad az égalj... Versek. Minerva. Cluj — Kv., 1926. 78 l.

Unnepi szavaló könyv. Cluj — Kv., 1931. 112 l. (Szent Bonaventura ny.)

Magyar Bálint, *Harangjáték.* Versek (1919—1929). (Illusztrálta Balla Margit.) Vasárnap. Arad, 1930. 136 l.

Maksay Albert, *A csend dalai.* Versek. (Torda), 1927. 70 l. (Füssy József ny.)

Maksay Vince, *Térjetek meg.* Versek. Şimleul-Silvaniei (Szilágysomlyó), 1926. 44 l. (Alexandru Heimlich ny.)

Marossy Miklós, *Hattyu dalaim.* (Versek.) Arad, /1936/. 31 l. (Lovrov et Co.)

Martini Hilda l. Grallertné Martini Hilda

Medveczky István, M., *Az én anyám.* Versek. (A szerző kiadása.) Sighet (Máramarossziget), 1926. 62 l. (Gutenberg ny.) FM26

Mihály Károly, *Néma hangok.* (Versek.) A szerző kiadása. (Turda — Torda), 1928. 72 l. (Füssy József ny.)

Mihály László, *Hóvirágok.* (Versek.) Cluj — Kv., 1923. 52 l. (Szent Bonaventura ny.) AK

Mihály L. Barna, *Keleten pirkad...* Versek. Miercurea-Ciuc (Csikszereda), 1930. 56 l. (Szvoboda Miklós ny.)

Mihály L. Barna, Cs., *A lélek, ha sikolt.* Versek. (Tribün kiadás.) Cluj (Kv.), 1938. (16 lev.) (Victoria ny.) AK

Bibor hajnalon. Versek. Arad, 1935. 31 l. (Lovrov et Co.)

Bomlik az ös. (Próza és vers.) Cluj (Kv.), 1936. 32 l. (Victoria ny.)

Lármafa Csikország felett. Versek. Miercurea-Ciuc — Csikszereda, 1934. 48 l. (Szvoboda Miklós ny.)

Mihály László Barna, *A vágyak sirásója.* Versek. Cluj — Kv., 1939. (32 l.) (Victoria ny.) ZÉ

A végtelen felé... Versek. Miercurea-Ciuc — Csikszereda, 1927. 48 l. (Szvoboda ny.) FM27

Búg a Bálványos. Versek. Cluj — Kv., 1937. (30 l.) ZÉ

Öröktűz... Versek. Vákár könyvnyomdai műintézet kiadása. Csikszereda, 1928. 64 l.

Molnár Harry, *Két szív beszélget...* (Versek.) (S. Nagy László előszavával.) Cluj (Kv.), 1927. 40 l. (Providentia ny.)

Molnár Sándor, *A tisztaság himnuszai.* Versek. A szerző kiadása. (Arad), 1926. 82 l. (Réthy Lipót és Fia utódai ny.)

Álarc nélkül. — — új versei. (Tg.-Jiu), /1930/. 64 l. (Miloşescu ny.)

Erdély országútján. Versek. Petroşeni (Petrozsény), /1927/. 64 l. (Jiul Cultural ny.)

Igaz balladák. Versek. (Hateg — Hátszeg), 1934, 72 l. (I. Berger ny.)

Ilyen a szivem. Versek. Az Új Genius kiadása. Arad, (1926). 64 l. (Tip. S. N. R. ny., Petrozsény)

Könnyes zsoltárok. Új versek. Petrozsény, 1922. 32 l. (Globus ny.) AK

Új tavaszvárás. Versek. (A címlapot Lengyel Sándor rajzolta.) (Petroşeni — Petrozsény), 1924. 111 l. (Kadima ny., Kv.)

Vágyak szigetén. Petrozsény, é. n. 32 l. (Hirsch Samu ny.) GY

Monostori Kamilló, *Múlnak nyarak, telek.* Versek. Cluj — Kv., 1926. 96 l. (Minerva ny.) FM26

Morvay Zoltán, *Darázs-zümmögés.* Rémesen rímes elég i-ák. (Tréfás versek.) Énekelte egy rokkant regös, amíglen Marosvásárhelytől Târgu-Mureşig vándorolt... Kiadja Révész Béla R.-T. könyvkereskedése. Târgu-Mureş — Mv., 1935. 382 l.

Muzsnay Kálmán l. Szőkefalvi **Muzsnay Kálmán**

Mühle Ernő, *Versek.* Tv., 1920. 51 l. (Moravetz Testvérek ny.) MI

Nagy Emma, *A verseim...* (A Zord Idő kiadása.) Mv., 1920. 76 l. (Kosmos ny.) AK

Nagy Imréné l. Csécsi Nagy Imréné

Nagy József, *Pengetem a lantom.* — — versei. Cluj (Kv.), /1937/. 53 l. (Record ny.) MI

Nagy Lajos l. Dálnoki Nagy Lajos

Nagy László, S., *A megtalált Isten.* Versek. Erdélyi Szemle kiadása. Cluj — Kv., 1934. 32 l. (Élő Erdély 4.) ZÉ

Késő köszöntés. (Versek.) (Cluj — Kv.), 1920. 32 l. (Stief ny.) (Erdélyi Szemle Könyvtára II.)

Nemes Nagy **Mártha,** *Vád.* (Versek.) (E. Fekete Lajos előszavával.) (Brassó), /1937/. 72 l. (Şoimii Carpaţilor ny.)

Németh **Zsigmond,** *Libella.* Műszaki rigmusok. Adler hárfáján pengeti Cirkalom. Arad, 1925. 48 l. (Réthy utódai ny.)

Nikolajevits **László,** *Őszi álmok.* Versek. (Benedek Elek előszavával.) Şimleul-Silvaniei — Szilágysomlyó, /1928/. 95 l. (Lázár ny.)

Nyíri **Szabolcs,** *Soha.* Versek. Vasárnap. Arad. 1927. 71 l. (Vasárnap Könyvtára 19.)

Olosz **Lajos,** *Barlanghomály.* Versek. (Illusztrációit rajzolta Kós Károly.) Erdélyi Szépmives Céh. (Cluj) Kv., 1931. 77 l. (Concordia ny.) (V. sor. 18.)

Égő csolnakon. Versek. Cluj (Kv.), 1926. 123 l. (Minerva ny.) FM26

Gladiátorarc. Versek. (Minerva.) (Kv.), 1923. 132 l.

Ormos **Iván,** *Esti társ.* Új versek. Tv., 1928. 58 l. (Union ny.) ZÉ

Okrökkel és csillagokkal. — versei. Új Genius kiadása. (Arad), 1926. (A címlap verzóján 1925.) 47 l. (Réthy L. és Fia utódai ny.)

Olelés dúlt földön. (Versek.) Arad, 1924. 58 l. (Agronomul ny.)

Paál **András,** *Ősi földön.* Versek. (Szele Béla előszavával.) Brassó, 1926. 104 l. (Brassói Lapok ny.)

Pakocs **Károly,** *Forró szavak.* Versek. Satu-Mare (Szatmár), 1924. 96 l. (Simon és Vescan ny.) (Corvin Könyvtár)

Istent kiált a tenger! — — versei. Oradea (Nv.), 1934. 108 l. (Szent László ny.)

Jöttem Isten városából. — — versei. Satu-Mare — Szatmár, 1929. 127 l. (Pallas ny.)

Lélek-ország. Versek. A szatmári Katholikus Élet kiadása. (Szatmár), 1927. 139 l. (Pallas ny.)

Pál **Károly,** *Új Cirénei.* Versek. (Tompa László előszavával.) Odorheiu (Székelyudvarhely), 1935. 46 l. (Globus ny.)

Pálos **István,** *Minden csak átmenet...* Versek. Corvineum kiadása. Satu-Mare — Szatmár, 1927. 63 l. (Unitas ny.) FM27

Pap **Ibolya,** *Ketten a tükör előtt.* (Versek.) (Timişoara — Tv.), 1939. 62 l. (Uhrmann ny.)

Pap **József,** *Kiáltás a barátért.* (Versek.) (A címlapot Tóth István rajzolta.) Minerva. Kv., 1924. 22 lev. (Szöveg csak a levelek rektóján.) AK

Pap Sándor l. Gyallay-Pap Sándor

Papp **Andor,** *Befelé könnyezem.* (Versek.) Az Erdélyi Magyar Színpad kiadása. Arad, /1927/. 80 l. (Corvin, I. Lányi ny.)

Papp **Asztrik,** *Üzenem...* Versek. Cluj (Kv.), 1938. 90 l. (Szent Bonaventura ny.)

Papp **Lajos,** *Álomlovag.* Félig álom, félig igaz történet versben elbeszélve. Oradea-Mare (Nv.), (1925). 95 l. (Mercur ny.)

Védőbeszéd. (Verses elbeszélés és verses színmű — lírai keretben.) A Szigligeti Társaság kiadása. (Nv.), 1928. 99 l. (Mercur ny.)

Pardo, **Juan de (Barna János),** *Versek.* Spanyol eredetiből fordította (!) Barna János. Sătmar (Szatmár), 1925. 32 l. (Weisz Sándor ny.) AK

Pénzes **Artúr,** *Gyónik a falu.* (Versek.) Amateur kiadás. (Arad), 1928. 64 l. (Hehs és Lovrov ny.)

Pető **Tibor,** *A nagy kerék en.* Versek. (Arad), /1926/. 159 l. (Maxim Kállai ny.) MI

Plesz **Artúr,** *4 dimenzió.* (Versek.) (Tv., 1938.) 47 l. (Huniadi ny.)

Pönögei (?), *Szép dolgok 1.* (Tréfás elbeszélő költemények.) Turda (Torda), (1929). 80 l. (Füssy József ny.)

Rab **Géza,** *Ének az éj kincséről.* (Versek.) A szerző kiadása. Arad, 1924. 45 l. (Vasárnap ny.) AK

Piros minaret. (Versek.) A szerző kiadása. Arad, 1923. 31 l. (Vasárnap ny.)

Vágyhimnuszok. Versek. (Nagy Dániel előszavával.) Főbusz. Arad, 1923. 32 l. (Réthy Lipót és Fia utódai ny.)

Rácz Imre l. Szalacsy-Rácz Imre

Rácz **Nelly,** *Összeszedett virágok.* (Versek.) (Arad, 1939.) (20 lev.) (Lovrov et Co.) (Szöveg csak a levelek rektóján.)

Radóné **Kempner Magda,** *Ritmus.* Versek, drámai képek. (A rajzokat Orosz András készítette.) Oradea-Mare (Nv.), 1924. 80 l. (Sonnenfeld Adolf ny.) — Kempner Magda néven is!

Ravasz Mihály, *Élnivágyó hangok.* Versek. Cluj (Kv.) /1939/. 32 l. (Orient ny.)
Receanu Ilona, *Vágyak visszhangja.* Petrozsény, 1922. 40 l. (Globus ny.) GY
Reismann Róza, II., *Való és vizió.* Versek. (Sajtó alá rendezte Szeghő Júlia.) (A címlap dr. Rőthné Lóránt Erzsébet munkája.) Cluj (Kv.), /1937/. 43 l. (Pallas ny.)
Reményik Sándor, *Csak így...* Versek 1918—20. (Kv.), 1920. 48 l. (Stief Jenő és Társa ny.)
Egy eszme indul. Versek. (Az Út kiadása.) (Kv.), 1925. 240 l. (Minerva ny.)
Fagyöngyök. Csak így... Vadvizek zúgása. Rilke-fordítások. II. kiadás. Minerva. Cluj — Kv., 1927. 203 l.
Két fény között. Versek. (Illusztrálta Bánffy Miklós.) Erdélyi Szépmives Céh. Cluj — Kv., 1927. 85 l. (Lapkiadó ny.) (1927. évi sor. 9.)
Magasfeszültség. Versek 1935—1940. Erdélyi Szépmives Céh. (Kv.), 1940. 107 l. (Minerva ny.) (XII. sor. 1.)
Romon virág. Versek 1930—1935. Erdélyi Szépmives Céh. (Cluj — Kv.), 1935. 251 l. (Minerva ny.) (IX. sor. 3—4.)
Vadvizek zúgása. Versek. Radnaborberek, 1921. június—július. (Kv.), 1921. 46 l. (Minerva ny.)
Réthy János l. Gálfalvi Réthy János
Révész Imre, *Engedetlenül.* (Versek.) Târgu-Mureş — Mv., 1937. 82 l. (Pax ny.)
Fegyverek közt énekelve. Versek. Vidor Manó Rt. Oradea (Nv.), 1935. 86 l. (Révész Béla ny., Mv.) VA36
Révész Mitó, *Tavaszvirágok.* Hangulatképek. (Versek.) Minerva. Baia-Mare — Nagybánya, /1928/. 139 l.
Rochlitz Gyula, *Téged szeretlek!...* — versei. (A címlap Kóra Korber Nándor műve.) Szerző kiadása. Cluj — Kv., 1919. 94 l. (Kupferstein Testvérek ny.) AK
Rózsa György *Mégis.* Versek. (Timişoara — Tv.), 1937. 61 l. (Uhrmann ny.)
Ruth Klára, *O Caesar! kis gladiátorod köszönt.* — versei. (A fedőlap Balogh István festőművész rajza.) Oradea (Nv.), 1926. 72 l. (Sonnenfeld Adolf Részvénytársaság ny.)
Tovább... — versei. (Pálffyné Gulácsy Irén előszavával.) (A címlapot Göllner Elemér festőművész rajzolta.) Oradea-Mare — Nv., 1923. 62 l. (Minerva ny.) AK
Salamon Ernő, *Ének a szolgák sorsáról.* (Színpadi költemény.) Târgu Mureş (Mv.), 1938. 27 l. (Szilágyi ny.)
Gyönyörű sors. Versek. Târgu-Mureş (Mv.), 1937. 63 l. (Ernest Révész ny.)
Szegények küszöbén... Új versek. (*Melletted élnek!* Román versek magyarul.) Szilágyi nyomda kiadása. Mv., 1938. 96 l.
Salamon László, *A barlanglakó üzenete.* — legújabb versei. A Bélyegesek írói csoport kiadása. Kv., 1939. 127 l. (Grafica ny.)
Rettenetes Adolf. Tragikomikus éposz. Fraternitas r. t. kiadása. Cluj (Kv.), 1933. 16 l.
Végtelen élet. (Versek.) Parnassus kiadás. (Oradea — Nv.), /1926/. 87 l. (Béres Károly ny.) TK
Salgó Olga, *A szeretet örök* (Versek.) Cluj — Kv., 1930. 90 l. (Lengyel Sándor ny.)
Sámuel Jenő, *Cionista versek.* (Deák Lajos ajánlásával.) Hatęg (Hátszeg), 1934. 31 l. (Izidor Berger ny.)
Sándor Judit, *Én csak szivemet adhatom.* Versek. (Reményik Sándor előszavával.) Minerva. (Kv.), 1936. 70 l.
Sarkady N. M. Miklós, *Kis tükör.* A világháború költeményekben. (Emlékkiadás a világháború huszadik évfordulója alkalmából.) A szerző kiadása. Carei — Nagykároly, 1934. 24 l. (Róth és Komáromy ny.) AK
Sas Jolán l. Illésné Sas Jolán
Schreyer Viktor, *Napsugarak.* (Vers és próza.) Sânnicolaul-Mare (Nagyszentmiklós), 1936. 88 l. (Petru Mückstein ny.)
Serényi József, *Énekel az Élet!* Új versek. Arad, 1936. 64 l. (Lovrov et Co.) (Irodalmi és Közhasznú Könyvtár l.)
Serestély Béla, *Az örök rejtély.* (Versek.) Második kiadás. (A címlapot Dani Kálmán rajzolta.) Az Erdélyi Irodalmi Társaság kiadása. (Déva), 1922. 143 l. (Hirsch Adolf ny.) AK

Zeniten. Versek. Laufer Vilmos kiadása. Déva, 1924. 76 l.

Sipos Domokos, *Vágtat a halál.* — versei. A bevezető életrajzot írta Szentimrei Jenő. (Grafikai kiállítását tervezte és illusztrálta Kós Károly.) Erdélyi Szépmíves Céh. Cluj — Kv., 1927. 109 l. (Lapkiadó ny.) (1927. évi sor. 16.)

Soltész Ferenc, *Az édes anya.* Poezis. (Şimleul-Silvaniei — Szilágysomlyó), /1927/. 32 l. (Alexandru Heimlich ny.)

(Soltész F.), *Karácsony-esték poezise* ... (Szatmár), 1930. 32 l. (Pátria ny.)

Stern Sárika, *Szikrák.* Versek. Baia-Mare (Nagybánya), 1930. 64 l. (Frankovits ny.)

Suba Lajos, *Felharangozott lélekkel.* Versek. Zălau — Zilah, 1936. 64 l. (Seres Samu ny.)

Irka-firka. (Versek.) (Nagy Sándor előszavával.) Zălau (Zilah), 1927. 111 l. (Seres ny.)

Sütő-Nagy László l. Nagy László, S.

Szabédi László, *Delia.* Drámai költemény. Cluj (Kv.), 1936. 46 l. (Minerva ny.)

Szabó István l. Szombati-Szabó István

Szabó Jenő, *A mélységből.* Költemények 1914—1920. Kiadja a brassói református leányegylet. Brassó, 1920. 88 l. (Gött János Fia ny.) TK

Sóhajok hidján. Versek. Szerző sajátja. Targul-Sacuesc — Kézdivásárhely, 1923. 128 l.

Virágok a Golgotáról. Versek (1918—1923). Szerző sajátja. Targul-Sacuesc — Kézdivásárhely, 1923. 133 l.

Szabolcska Mihály, *Eszmények — álmok.* Helicon kny. rt. kiadása. Tv., 1921. 100 l. GY

Karácsonytól újévig. — verseiből. (Nv.), 1934. 16 l. (Kálvin ny.) (A Királyhágómelléki Református Egyházkerület Iratterjesztésének kiadványai. Családi tűzhely mellett. II. sor. 14.)

Virágvasárnaptól pünkösdig. — verseiből. (Nv.), 1935. 16 l. (Kálvin ny.) (A Királyhágómelléki Református Egyházkerület Iratterjesztésének kiadványai. Családi tűzhely mellett. II. sor. 18.)

Szachalin, P. L., *Akiknek fáj az élet.* Költemények. A szerző tulajdona. Satu-Mare (Szatmár), 1929. 140 l. (Szabadsajtó ny.)

Szalacsy-Rácz Imre, *Ibolyák.* Versek. Kiadja a Lázár nyomda. Szilágysomlyó, 1924. 95 l.

Szalay Mátyás, *A jóság sorsa.* (Versek.) Az Erdélyi Tudósító kiadása. (Braşov) Brassó, 1924. 80 l. (Erzsébet ny., Dicsőszentmárton) (Erdélyi Tudósító Könyvtára II.)

Albiász vagy a nagy diákháború. Homérosz újabb kézirataiból összeállította — (Rózsa József bevezetésével. A képek Spanyár Pál rajzolóművész munkái.) A Jó Barát kiadása. Cluj — Kv., 1927. 129 l. (Minerva ny.)

Isten sipjai. Versek. Az Erdélyi Lapok kiadása. Nv., /1933/. 187 l. (Szt. László ny.)

Szántó György, *A kék lovas.* (Elbeszélések, versek.) (A címlap Kóra Nándor linóleummetszete.) Genius kiadása. (Arad, 1924.) 127 l. (Corvin ny., Lányi I.)

Szántó György—Kóra-Korber Nándor, *Schumannal a Carnavalban.* (Sz. Gy. versciklusa — K. K. N. rajzaival.) (Arad), 1925. 53 lev. (Ingusz I. ny.) (Szöveg csak a levelek rektóján.)

Széfeddin Sefket Bey, *Félholdtól a kopjafákig.* — versei. (Illusztrálta Nedeczky Ferenc.) Vasárnap. Arad, 1934. 129 l.

Székely Gyula, *Verses népmondák.* (Balázs Ferenc ajánlásával.) Kiadja a Dávid Ferenc Egylet Ifjúsági Köreinek Egyetemes Szervezete. (Turda — Torda), /1931/. 78 l. (Füssy J. ny.)

Szemlér Ferenc, I., *Éjszakai kiáltás.* Versek. Minerva. Cluj — Kv., 1930. 84 l.

Ember és táj. Versek. Erdélyi Szépmíves Céh. (Cluj — Kv.), 1934. 84 l. (Minerva ny.) (VIII. sor. 9.)

Szentimrei Jenő, *Ki kell mondani.* Versek. (Illusztrálta Widmann Walter.) Erdélyi Szépmíves Céh. (Cluj) Kv., 1930. 85 l. (Concordia ny.) (IV. sor. 6.)

Nyári délután Egeresen. (Versek.) (A címlapot és az illusztrációkat rajzolta és linóleumba metszette Kós Károly.) (Kadima. Cluj — Kv., 1924.) 93 l.

Verses magyar krónikája. Szopos Sándor és Kós Károly rajzaival. Az Erdélyi Református Egyházkerület Iratterjesztésének kiadása. (Cluj — Kv., 1928.) 112 l. (Lyceum ny., Lengyel et Co.)

Szombati-Szabó István, *Hazajáró lélek.* — versei. (Debreczeni István és Tabéry Géza előszavával.) Az Erdélyi Magyar Irói Rend kiadása. (Oradea — Nv.), 1935. 159 l. (Kálvin ny.)

Lavinák éneke. Lugoj — Lugos, 1924. 69 l. (Husvéth és Hoffer ny.) GY — Második ezer. 72 l.

Életem. Versek. A Kaláka kiadása. Kv., 1922. 88 l. (Husvéth és Hoffer ny., Lugos) — Második ezer. 1923.

Szőkefalvi Muzsnay Kálmán, *Fehér hullámok.* Költemények. Benedek Elek előszavával. (Dicsőszentmárton) Dicsőszentmárton, 1926. 264 l. (Erzsébet ny.)

Sztojka László, *Béke.* (Versek.) (Dej — Dés), 1939. (10 lev.) (Orient ny.)

Ember. — új versei. A Figyelő kiadása. Gherla — Szamosújvár, (1936). 62 l. (Aurora ny.) AK

Férfiének. — versei. Amatör. Dej (Dés), 1938. 19 l. (Orient ny.) AK

Írások könyve. Líra. Próza. (Cluj — Kv.), 1930. (A borítón 1931.) 64 l. (Eugen Katz ny.)

Sikolt a lélek. Versek. (Szamosújvár), 1934. 89 l. ZE

Tárogató. Versek. Gherla (Szamosújvár), (1935). 80 l. (Aurora ny.)

Sztojka László, *Nem lesz nyár...* (Lírai kép — prózában.) *Villon s a várúr lánya.* (Lírai játék — versben.) — **Incze János,** *Hétköznapok.* (Hat linóleummetszet.) A Figyelő amatör kiadványa. Dej (Dés), /1940/. (16 l.) (Orient ny.)

Tamás Gáspár, *Sáros földeken...* Versek. Satu-Mare (Szatmár), 1940. 46 l. (Presa Liberă ny.)

Tereh Géza, *Közelebb hozzád!* Versek. (Oradea — Nv.), é. n. 87 l. (Kálvin ny.) (A Királyhágómelléki Református Egyházkerület Iratterjesztésének kiadványai 4.)

Tompa László, *Éjszaki szél.* Versek. (A címlap Haáz F. Rezső rajza nyomán készült.) A szerző kiadása. (Odorheiu — Székelyudvarhely), 1923. 80 l.

Erdély hegyei közt. (Versek.) Minerva. Cluj — Kv., (1921). 96 l.

Hol vagy, ember? Versek. Erdélyi Szépmíves Céh. (Kv.), 1940. 93 l. (Minerva ny.) (XI. sor. 20.)

Ne félj. Versek. (Illusztrációit rajzolta Litteczkyné Krausz Ilonka.) Erdélyi Szépmíves Céh. Cluj — Kv., 1929. 87 l. (Minerva ny.) (III. sor. 16.)

Torkos György *versei.* Cluj (Kv.), /1925/. 39 l. (Fraternitas ny.)

Tóthpál Dániel, *Síras az estben.* Versek. (A fedéllap tervezetét Jakab András népművészeti hallgató készítette.) (Sft. Gheorghe — Sepsiszentgyörgy), 1930. 83 l. (Móricz István ny.)

Ujlaky János, *Ezüst hegyen.* Versek. Vasárnap. Arad, /1937/. 112 l.

Ürmösi Károlyné, *Pár szál virág...* Versek. Cluj — Kv., 1928. 64 l. (Corvin ny.) FM28

Vajda Béla, *Én vagyok.* — versei. Sándory Mihály kiadása. (Gyergyószentmiklós, 1922.) 61 l. AK

Szonett helyett. (Versek.) Az iró kiadása. (Cluj — Kv.), 1925. 64 l. (Albert ny.)

Vajda István, *A végtelen felé!* Versek. Cluj — Kv., 1928. 62 l. (Lyceum ny.)

Nagypéntek. Versek. Helicon könyvesboltja. Târgu-Mureş (Mv.), 1937. 31 l.

Tengerszem. Versek. (Az illusztrációkat Debreczeni László készítette.) Târgu-Mureş (Mv.), 1929. 86 l. (Benkő ny.)

Váradi Antal, *Az Úr ítél.* Oradea (Nv.), 1937. 8 l. (Kálvin ny.) (A Királyhágómelléki Református Egyházkerület Iratterjesztési Osztályának kiadványa. Szavalókórus szövegek.)

Vári Domokos, *Lélekhangok.* Versek. Szerző kiadása. Odorheiu — Székelyudvarhely, 1927. 74 l. (Globus ny.)

Vallomások. Versek. Szerző kiadása. Odorheiu — Székelyudvarhely, 1928. 80 l. (Globus ny.)

Váró Éva l. Bíróné Váró Éva

Váry Sándor, *Ember-rádió.* Versek. Cluj (Kv.), 1940. 8 l. (Victoria ny.) MI

Versek. Cluj (Kv.), é. n. 8 l. (Victoria ny.) MI

Vas Anna, K., *Mindnyájunk élete.* — verseskönyve. (Arad, 1932.) 136 l. (Lovrov et Co.)

Vladár Menyhért (Nagycsepcsényi és Muthnai), *Tavasz, nyár, ősz.* Költemények. I. kötet. Arad, (1924). 96 l. (Vasárnap ny.) GY

Waldner Laura, *Az arckép.* (Vers.) Oradea (Nv.), 1935. 30 l. (Sonnenfeld A. ny.)

Walter Gyula, *A vágyaim.* Versek. (A szerző kiadása.) (Odorheiu — Székelyudvarhely), 1923. 94 l. (Globus ny.) (Az EK példánya hiányos.)

Énekel a jóság. (Három versciklus.) Vasárnap. Arad, 1927. 79 l. (Vasárnap Könyvtára 21.)

Wass Albert, *Fenyő a hegytetőn.* Versek. Minerva. Cluj — Kv., 1928. 54 l.

Virágtemetés. Versek. Minerva. Cluj — Kv., 1927. 83 l.

Wojticzky Gyula, *Iramok hátán.* Versek. (A címlapot Tóth István rajzolta.) Radio kiadás. Cluj — Kv., 1927. 176 l. (Cultura ny.)

Kötőszók. Versek. Új Genius kiadása. Cluj — Kv., 1934. 68 l. (Lumea ny.) MI

Zeiner Alfréd, *Expresszionista rajz.* — versei. (Szántó György előszavával.) (Arad) 1935. 35 l. (Lovrov ny.)

Zsolt Béla, *Hiába minden.* — versei. (A fedőlapot tervezte és linóleumba véste Udvardy Ignác.) Sonnenfeld Adolf Rt. kiadása. (Oradea-Mare) Nv., (1921). 111 l.

Zsögön Zoltán, *Isten kezében.* Versek. Vasárnap. Arad, (1927). 96 l. (Vasárnap Könyvtára 29.)

Adataink szerint a két világháború közötti Romániában 22 év alatt 36 helységben 238 szerzőnek összesen 387 magyarul írott verses kiadványa jelent meg (az egyetlen két kötetes gyűjteményt két önálló kiadványnak számítva), ebből 281 (72,6%) könyv, 106 (27,3%) pedig füzet.

A megjelenések szerzőnkénti átlaga: 1,6. Ha az újrakiadásokat is tekintetbe vesszük, a legtöbb verses kiadvány szerzője: Gyallay-Pap Sándor (10), Áprily Lajos és Mihály L. Barna (9—9), Molnár Sándor (8), valamint Reményik Sándor (7).

A kiadványokhoz a többi közt Bakóczi Károly, Balázs Ferenc, Benedek Elek, Dienes László, P. Gulácsy Irén, Kuncz Aladár, Nagy Dániel, S. Nagy László, Ormos Ede, Osvát Kálmán, Reményik Sándor, Salamon László, Szántó György, Szentimrei Jenő, Tabéry Géza, N. Tessitori Nóra és Tompa László írt előszót, ajánlást, illetve bevezető tanulmányt.

A kiadványok grafikai kiállításában közreműködők közül a következőket említjük: Balogh István, Bánffy Miklós, Debiczky István, Debreczeni László, Ferenczy Júlia, Franyó Zoltán, Gallas Nándor, Haáz F. Rezső, Jeddy Sándor, Kóra-Korber Nándor, Kós Károly, Litteczkyné Krausz Ilonka, Nelovánkovits József, Ruzicskay György, Gy. Szabó Béla, Szopos Sándor, Szőnyi István, Tomesa Sándor, Tóth István, Vásárhelyi Z. Emil, Widmann Walter.

A legtöbb verseskönyv és -füzet a Minerva, az Erdélyi Szépmíves Céh és az aradi Vasárnap kiadásában látott napvilágot. Kiadóként szerepeltek még a korszak irodalmi-művelődési társaságai (pl. az Erdélyi Irodalmi Társaság, a Kölcsey Egyesület és a Szigligeti Társaság), folyóiratai (köztük az Erdélyi Magyar Lányok, az Erdélyi Szemle, a Genius, a Hitel, a Jó Barát, a Magyar Szó, a Széphalom, az Új Genius és a Zord Idő), valamint több nyomdász, illetve nyomda, több könyvkereskedő, illetve könyvkereskedés — és nem utolsósorban maguk a szerzők.

A megjelenések évenkénti átlaga: 17,5. A legtöbb verses kiadvány 1924-ben (36 = 9,3%), 1927-ben (32 = 8,2%) és 1926-ban (28 = 7,2%) hagyta el a sajtót. A három év termése az összteremésnek csaknem 25%-át képviseli.

A könyvek és füzetek nyomdai kivitelezésének színhelye a következő 36 helység: Arad, Huedin, Braşov, Miercurea-Ciuc, Dej, Deva, Tîrnăveni, Valea lui Mihai, Gheorgheni, Alba Iulia, Haţeg, Tîrgu Secuiesc, Cluj, Lugoj, Sighetul Marmaţiei, Tîrgu Mureş, Baia Mare, Aiud, Carei, Salonta, Sibiu, Sînnicolau Mare, Oradea, Petroşani, Sighişoara, Sfintu Gheorghe, Gherla, Satu Mare, Cristuru Secuiesc, Odorheiu Secuiesc, Şimleu Silvaniei, Stana, Timişoara, Tîrgu Jiu, Turda és Zalău. A legtöbb verseskönyv és -füzet Clujon (132 = 34,1%), Aradon (57 = 14,7%), Oradeán (40 = 10,3%), Tg.-Mureşen (19 = 4,9%), Timişoarán (13 = 3,3%), valamint Satu Marén és Odorheiben (12—12 = 3,1—3,1%) látott napvilágot. A hét városban megjelent kiadványok az összteremésnek több mint 73%-át képviselik.

Tudatában vagyunk annak, hogy áttekintésünk a legjobb igyekezet ellenére sem lehet teljes — és alighanem hibátlan sem. Éppen ezért bármilyen ellenőrizhető kiegészítést és/vagy helyesbítést szívesen fogadunk.

MÓZES HUBA

MÉSZÖLY GEDEON OCTAVIA FORDÍTÁSA

1. Mészöly Gedeon rendkívül gazdag és sokrétű életművének egyik igen jelentős részét a műfordítások alkotják (l. munkásságának a Péter László által összeállított teljes jegyzékét a következő kötet függelékében: Mészöly Gedeon, *Népünk és nyelvünk*. Válogatott tanulmányok. Válogatta, szerkesztette Szathmári István. [Bp.,] 1982). Tudjuk, hogy művészi tolmácsolásban olyan világirodalmi műveket is megszólaltatott magyarul, mint Homérosz Odisszeája, Racine Phaedrája, Puskin Anyeginje. Több tanulmányban foglalkozott a műfordítás elméleti kérdéseivel, elveivel, módszerével és stíluskövetelményeivel (ilyen irányú munkásságáról l. több cikkben: MNy. LXXVII [1982], 266 kk. passim, 320—9, valamint l. az előbb idézett Mészöly kötet bevezetőjét).

A neves professzornak nemrég egy olyan kéziratos fordítása került elő az itteni Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszéken, amelyből csak kisebb részletek jelentek meg nyomtatásban. Mészöly Octavia fordításáról van szó, melyet füzetbe másolt be tintával, gondos, szép írással. Az említett szemelvények A Kunszentmiklósi Református Gimnázium 1907—8. évi értesítőjében (Szerk. Apostol Pál igazgató) láttak napvilágot (a továbbiakban röv.: KOct.). Ugyanott Mészöly részeket közöl *A trójai nők* és *A phoeniciai nők* című drámából is. A címlapon a következőket olvashatjuk: Részek L. A. Seneca tragédiáiból. Fordította: Mészöly Gedeon. (Mutatvány a M. Tud. Akadémia classica-philologiai bizottsága által kiadásra jelölt műből. A fordításhoz használt kiadás: L. Annaei Senecae Tragoediae. Gustavus Richter. Lipsiae, Teubner. 1902.) Az Octaviához ilyen jegyzetet fűz: E tragédiát nem Seneca írta, de Seneca tragédiái közt kapott helyet (i. m. 12) (a szerzőség kérdésére l. Seneca tragédiái. Az utószót Szilágyi János György írta. Az ókori irodalom kiskönyvtára. Bp., 1977. 249 kk.).

A szóban forgó fordítással kapcsolatban csak annyi nyomra bukkantam, hogy a régi három kötetes Világirodalmi Lexikon (Szerk. Dr. Dézsi Lajos. Bp., 1930–1933) Octavia szócikkének végén jelzi: Magyar ford. Mészöly Gedeontól. Nem tudom miért, de erre nézve semmilyen más tájékoztatást nem nyújt. Az Octavia fordításra való utalás azzal magyarázható, hogy Dézsi Lajos is a szegedi egyetem tanára lévén, tudhatott Mészöly munkájáról. Ugyanakkor figyelembe veendő az is, hogy Dézsi halála után az 1384. laptól kezdve — nem sokkal az Octavia szócikket követően — a lexikon kiadását Mészöly Gedeon gondozta (l. a kötetvégi megjegyzést).

Meglepő, hogy az új Világirodalmi Lexikon Octavia cikkelyében nincs hivatkozás Mészöly megjelent fordításrészleteire. Megemlítjük azt is, hogy a már idézett Seneca tragédiái című kötet utószava nem foglalkozik a vizsgált Seneca-darabok műfordításai kérdéseivel, s így az új, Kárpáty Csilla-féle Octavia fordítás kapcsán nem kerül szóba Mészöly átültetése sem.

Mészöly kéziratának címlapján a neve után zárójelbe tette akkori lakhelyét, Kunszentmiklóst, ahol 1903-tól 1915-ig tanárkodott, tehát eszerint drámafordítása a jelzett időszakból való. Úgy hiszem, hogy már az Octavia részek publikálása előtt elkészült a teljes munkával. Ezért a megjelent szemelvényeknek az itt közölt szövegtől való némely eltéréseit, például a régiesítő hiányjeles e' mutató névmás használatát, utólagos igazításoknak vélem. Persze egy-egy apróbb javítás a Kunszentmiklósi Gimnázium Értesítőjének szerkesztőjétől is származhat.

További kutatásra ösztönző kérdésként vetjük föl: e fordítást illetően Mészöly hagyatéka szolgál-e újabb adatokkal, ismeretekkel? Feleletre vár az is, hogy a teljes Octavia miért nem jelent meg. Ezzel kapcsolatban mi csak annyit jegyezhetünk meg: Mészöly itt talált kézirata arra enged következtetni, hogy e drámafordítását — kérdéses előzmények után — itteni egyetemi tanársága idején (1940—44) szándékozott közölni folyóiratban vagy máshol, de valamilyen okból nem sikerült.

Mészöly Octavia fordítása továbbgazdagítja, -árnyalja nemcsak a sokoldalú nyelvtudós műfordítói munkásságáról alkotott összképet, hanem fordításirodalmunk történetét is.

2. A fordítást szöveghűen közöljük. A szövegben vannak a szabályostól elütő olyan célszerű formák is *(eggy, lessz, viradva, nekül, sűrü, kigyókkal, hideg, köll*

stb.)[1], amelyeknek a használatát időmértékes vagy stilisztikai (régies, népnyelvi) sajátosságuk indokolja; az ilyen alakok után nem teszünk figyelmeztető felkiáltójelet. Itt jegyezzük meg azt is, hogy Mészöly tisztázatnak készült szövegében általában nincsenek kérdéses írott formák; így például az *i-í*, *ü-ű* jelölésében az ékezetek világosan mindig pontnak vagy vesszőnek látszanak. (Az *ő*, *ü*-t következetesen fölül vízszintes vonallal mellékjelezett *o*, *u* jelöli.)

A kézirat egyes szavait vagy szórészeit Mészöly törölte és helyettük rendszerint sor fölé írva toldotta be a megfelelő javítást. Az áthúzott szavakat, betűket szögletes zárójelbe tesszük; az olvashatatlan törléseket [...] tünteti föl.

A Kunszentmiklósi Gimnázium Értesítőjében megjelent Octavia részek eltéréseire jegyzetben a följebb említett KOct. jelzéssel hivjuk fel a figyelmet. A szövegben nyomdahibák is előfordulnak, ezekre azonban nem fogunk utalni.

Végül ezúton is hálás köszönetet mondok Ilia Mihálynak és Mészöly Dezsőnek a fordítás közzétételéhez nyújtott készséges segítségéért.

OCTAVIA.

Szerzője ismeretlen.
Deák nyelvből magyarra fordította:
Dr. Mészöly Gedeon.
(Lakik: Kunszentmiklóson, Pest vm.)
(A fordításhoz vett kiadás: L. Annaei Senecae Tragoediae.
Gustavus Richter. Lipsiae, Teubner. 1902.)

Személyek.
1. Octavia.
   Poppaea.
2. Nero.
   Prefektusa.
3. Octavia dajkája.
   Poppaea dajkája.
   Seneca.
4. Nero anyja.
   Hírtévő.
   Rómaiak kara.

A színtér Róma. Történik a város építése után lett nyolcszáztizenötödik évben.

Octavia.[2]

Bújdos a csillag, űzi az égről
Ragyogó hajnal;
Támad Titán sugaras fővel,
S kelt a világnak fénylő nappalt.
Én meg a bajtól örökös panaszom
Kezdem el újból, keserűbb jajjal,
Mint a vizeknek Alcyonéja,
Mint ama szárnyas Pandionidák:
Sorsom öveknél sokkal szomorúbb.
Édes anyám, kit mind keserülök,
Kezdete sűrű bánatainak!
Halld meg lányod síró jajját,
Ha érteni bír a halott árnyék!
Mért ama Clotho öreg újjaitól
Nem szakadott meg létem fonala,
Mielőtt láttam sebeid búmra,
S arcod a vértől elrutitottan!
Leit ama napnak gyász a világa,
És azidőtől inkább lennék
Lenn amaz éjben, mint e világon!
Mostoha kényét, tűrtem a mérgét,
Gyülölő lelkét, haragos arcát,
Mennyekezőmön szörnyü Erinnys
Vitte a fáklyát, Styxbeli lángját;
S élted, atyám, jaj, rútul eloltá,
Majd ez egész föld fejedelmeét,
Aki megűzted
Tengereken túl azt a britannust,
Kit nem is ösmert
Sem seregünk, sem sceptrumod addig.
De, atyám, éjtett nőd csele törbe,
És belevesztél; s most palotádban
Úr a tirannus, rabja leányod.

Octavia dajkája.

Kit ámulatba ejt ez udvar hirtelen,
Hol csalfa fény s tünő szerencse úgy vakít,
Tekintse, ím, a rejtelmes sors gyors dühét,
Amely házát, az eggykor oly hatalmasat,
És törzsökét törölte Claudiusnak el;
Azét, kinek hódolt alatta mind e föld,
S szolgált az addig oly szabad volt óceán,
Hajóhadát magára véve kénytelen.
S ki elsőül igázta le Britanniát,
S gályái leptek ismeretlen réveket,
Ki barbár nép közt, tenger vészin bízton állt:
Megölte őt gonosz neje, s megölte azt
Gonosz fiú, ki bátyját is megétcté.
Siránkozik az árva hug, ki hitves is;
Keserves gyászát el nem bírja rejteni,
Bár könyszeriti rá haraggal durva férj,
Kitől örökké visszaborzad ő, a szent,
S ki éppoly izzó gyülölettel sujtja őt.
Kiserti eggyre szerető, hü szívem őt

---

[1] Érdekes, hogy Mészöly hasonló alakokkal más jellegű munkájában is gyakran él, például a Tinódiról írt monográfiájában (Tinódi Sebestyén. Nagykőrös, 1906): *eggy* (rendszerint így a származékokban is), *köll* (és még nagyon sok *ő-zö* forma), *virtussát* stb.

[2] A szereplők neve a kéziratban mindig aláhúzva.

Vigasztalással: nem fog az se bánatán;
Kegyetlen búján jó tanácsom megtörik;
Nem csillapúlnak lelke büszke lángjai,
Sőt szítja őket újra minden új csapás.
Aggságos elmém lát jövendő szörnyü bűnt,
Fordítaná az istenek hatalma el!

Octavia és dajkája.

Oct. Jaj, szomorú sors!
Nincs e világnak ily nyomorúltja!
Keserűbb nem volt gyászod, Electra!
Búdba' szabad volt sírnod atyádért,
Orvul elöltén;
S bosszut e bűnért állnod öcséddel,
Kit a gyilkos elől — szerető testvér! —
Megmentettél, hiven őrzöttél.
Sírni se hágy a félelem engem
Nyomorúltul esett szüleim sorsán,
Keseregni se hágy az öcsém vesztén,
Akibe' leltem eggy bizodalmam,
Sok bajaimnak múló vigaszát.
Én, kinek ily gyászt érnie kellött,
Büszke nevemnek vagyok árnyéka.

Dajk. A növendékem bús szava nékem
Megütötte fülem; megyek őhozzá,
Ne nyüglözd léptem, lassú vénség!

Oct. Sírva fogadlak, nevelő dajkám,
Keserűségim meghitt[2] tanuja!

Dajk. Mely nap veti már búdnak végét,
Te szerencsétlen?

Oct. Mely le a Styxnek lelkeihöz[2] küld.

Dajk. Mentsen az isten téged e rossztól.

Oct. Nem olajtásod[3], csak a zord végzet
Tanaszos éltem kormányzója.

Dajk. Szomoruak után ad a jó isten
Vigabb napokat. Győzd le a férjed
Nyájas, békés engedelemmel.

Oct. Hamarebb győznek vad oroszlánon,
Fene tigriseken,
Mint a tirannus szörnyű szívén.
Annak a nagy vér sarja oly útált,
Megvet az istent, megvet az embert,
Szinte nem is bír a hatalmával,
Mit neki szerzett szörnyü bün árán
Iszonyú anyja; s a gonosz gyermek
Szégyelli ugyan, hogy székibe csak
Szilaj anyjának segedelmivel ült,
S bár e segélyért hála halál lett,
Mégis, hogy e nő tette a polcra,
E hir örökké, él a siron túl.

Dajk. Háborodott szív, többet ne beszélj,
Mérészre fakadt szavaid szűntesd.

Oct. Mi rám van mérve, tűröm én, de kínjaim
Meg nem szakítja más, csupán a bús halál.
Anyám megölték, álul elveszték atyám,
És elragadták testvérem; gyász s baj lep el,
És bú emészt el; férjem útál, s szolgaőm
Parancsolóm lett; únva hordom életem;
Szivem mind retteg; az, mitől fél, nem halál,
A vétek az: balsorsom follyon bűn nekül.
Meghalni *vágyom*[4]; büntetésnek kínosabb
Szenvednem el tirannusom zord, bősz szemét,
És gyülölőmnek csókot adnom, árva én!
S tisztelnem minden óhaját, bár bánatom
Elfojtja hozzá engedelmes voltomat,
Mióta nincs öcsém, kit ő gazúl megölt.
Csak annak bírja mostan ő országait,
S örvend helyének ő, a rút bűn mestere.
Halott testvérem gyászos lelke oly sokat
Jelen meg nékem, amint testem elpihen,
S könnyekbe fáradt szempillámra álom ül;
Alélt kezébe kap fekete üszköket,
S a bátyja arcának, szemének úgy rohan;
Ágyasházamba az remegve menekül,
De üldözője nyomba'; [s mig az] férjem rám tapad,
[Beléje] S öcsém rá tőrrel keblemen át bőszen üt;
S elűzi álmom borzadás, vad rettenés,
Szegény szivembe' bút, félelmet újra kelt.
És mily kevély ez ágyas! és mint kérkedik
Családomon vett zsákmányokkal! Kedviért
Anyját szülötte Styx vizére küldte el,
S ki tengervészt állt, azt hajótörés után
Vizek haragjánál vadabb kéz verte le.
Mi jót reméljek ily gonoszság óta én?
A győztes asszony hitves voltom gyülöli,
Fenekszik rám, s bünös szerelme díjaként
A férjtől kéri a törvényes nő fejét.
Halottaidból kelj, atyám, és lányodon
Segíts, ha szólít, törj elő a föld alól,
A Styxnek öblét nyisd meg: abba hadd bukom!

Dajk. Hiába hívod bár atyádnak mánesét
Szegény, hiába! ott a holtak székiből
Lányát se bánja már az, aki önfiát
Mellőzni bírta más véréből lett fiért,
S testvére lányát választotta hitvesül,
Siralmas násszal tiltott frigyre véve el.
Innét a sor bűn: gyilkolás és cselvetés,
A vágy a trónra, szomj a nagynak vérire.
Az összekoncolt mennyekzői áldozat
Ipának nászi ünnepére lett a vő,
Nehogy hatalma, téged bírva, nagy legyen.
Istentelenség! amaz asszony kedviért
Pusztult Silanus, s rája költött bűn miatt
Szennyezte vérrel ősei penátesit.
S levert házunkba, ó jaj, jött az idegen,
És mostohádnak[7] őt fondorkodásai
Császár vejévé, sőt fiává megtevék.
Kegyetlen lélek, bűnre termett ifju volt,
S ím, szörnyü anyja nászi fáklyát gyújt neki,
Rémületedre szíved ellen néki ád.
A győztes nőt szilajjá tette sikere,
És szent hazánk urára ármánykodni mert.
Ki győzi számon annyiféle vétkeit,
Gonosz reményit, ál hizelkedéseit,
Kormányra vágyó, száz bűnt próbált asszonyét?
Remegve tőle a Jóság szent istene
Elköltözött, s a palotába a helyett
Átkos lábát a bősz Erinnys tette be,
Tört Styx tüzével szent penátesink közé
Vérségi kapcsot, minden érzést, bont dühvel[8].
Férjének a nő vesztő mérget ögyitett,
S a nőt elejté bűnös úton gyermeke.
Kioltva élted, lett bukásod néked is,
Örök siralmam, jaj, boldogtalan fiú,
Ki lettél volna e világnak csillaga,
Fölséges házunk oszlopa, Britannicus!
S ki most hiú por, gyászos árnyék vagy csupán,
S kiért csordúlt vad mostohádnak könnye is,
Midőn máglyára égni adta testedet,
S a temetési láng emészté tagjaid,
S a szárnyas istenhöz hasonló arcodat![9]

---

[2] Ceruzával aláhúzva, bizonyára azért, mert nem tűnt megfelelőnek (l. 4. jegyz.).

[4] Ez is ceruzával aláhúzva, s a füzet üresen hagyott jobb oldalán, vele egy sorban, ceruzával irt *árnyaihoz* olvasható. Utána vesszővel elválasztva, pontosan ki nem betűzhető, aláhúzott szó következik.

[5] Az *ő* ékezete áthúzva.

[6] A kéziratban aláhúzással kiemelve.

[7] A *d m*-ről javítva.

[8] Az utolsó két szó ceruzával aláhúzva (vö. 3. jegyz.).

[9] Innen kezdve kisebb vagy nagyobb szövegrészek után, bizonyos sorok elején 11, 13, 14, 16, 34 stb. növekvő rendben piros ceruzás számjelzést találunk. Mivel ennek számunkra nincs megfejthető értelme, illetve jelentősége, elhagytuk. (Némelyik szám jobb oldalt, alul derékszögű jelbe van fogva.) Valószínű, hogy a kérdéses jelzések valamiként a publikálásra szánt szemelvények kiválasztásával, rögzítésével függhetnek össze. Például a nyomtatásban megjelent I. rész kezdő és záró sora, valamint a II. rész első sora a kéziratban számozva van. Az említett föltevésen kívül azonban másra is gondolhatunk.

Oct. Öljön meg engem is, vagy én elejtem őt!
Dajk. A természet nem ád teneked oly erőt.
Oct. Majd ád a kín harag, keserv, baj, sorscsapás.
Dajk. Légy engedelmes; azzal győzz vad férjeden.
Oct. Hogy visszaadja elvesztett testvéremet?
Dajk. Te hogy megélj, s atyád házát, mely ingadoz,
Egy magzat által visszaállítsd eggykoron.
Oct. A fejedelmi ház mástól vár magzatot.
Dajk. Légy bátor szívvel, lám, a nemzet hogy szeret!
Oct. Vigasztal ez, de bajaimba' nem segít.
Dajk. A nép ereje nagy. *Oct.* A császáré nagyobb.
Dajk. Kiméli hitvesét. *Oct.* Nem tűri ágyasa.
Dajk. Mindenki gyűlöli. *Oct.* De férjem kedveli.
Dajk. Még most se hitvese. *Oct.* Az lessz, és lessz anya.
Dajk. Az ifju vér első rohamja oly szilaj.
Hamar csillapszik: ő sem élhet már soká
E rút gyönyörben, — láng ellobbanó tüze.
A szűz hitveshöz lessz szerelme folytonos.
Ki háborítni elsőbb merte ágyadat,
S urad lelkét rajtad létére nyűgözé,
Már retteg az — *Oct.* Mert kedvesebb tán én vagyok?
Dajk. Levert, letört az; adta már sok oly jelét,
Hogy félelmét árulta el, vallotta be.
Szárnyas Cupido, léha, csalfa istene,
Megcsalja őt is: bár szépséggel áldva van,
S kincsére büszke, nem soká örül neki.
Égi királynénk, ő is szenvedt,
Mint te, e búban,
Látva sok arcot váltani férjét,
Menny fejedelmet, istenek atyját.
Egyszer az öltött hattyútollat,
Sidoni útján, mint bika, szarvat,
Majd meg csővé, vált hig aranynyá;
Égen Ledá[16] csillaga fénylik,
Bacchus Olympust atyjával üli,
Hercules: isten, szép neje: Hebe;
Juno dühétől nincs oka félni,
Lett a vejévé ellenségből.
És győzött bölcs engedelemmel,
Térve buvát, az isteni hitves.
A dicső Juno Jupitert békén
Mennyei ágyán most maga bírja,
S nem jár le közénk büszke lakából,
Öltve halandó testet a Dörgő.
Te is, ím, Juno emberi mása,
Főséges urunk hitvese, húga,
Győzd le a nagy bút!
Oct. Előbb lessz eggy[11] a bősz tenger s a csillagok,[12]
Tűz és a víz, bús Tartarus s az égi sark,
Homály s áldó fény, nedves éj és napvilág,
Mint bűnös férjem undok lelke és enyém,
Mely nem felejti elvesztett testvéremet.
Gonosz császárnak rossz, istentelen fejét
Kövével üsse a[13] mennyběli nagy király,
Ki pusztító[14] villámmal gyakran földre sújt,
Átkos tüzekkel, nem hallott csudákkal int,
S ijeszti elméink! Láttunk égen lángsörenyt,
Vészes kanócát terjegetni üstököst,
Ott, hol Bootes dermed észak zord fagyán,
S hajt lassu jármot éjek végtelen során.
A vad császárnak, ím, undok lehellete
Eget fertőztet; e[15] bolt új[16] vésszel riaszt
Kegyetlen császár kormányozta népeket.
Haragvó Tellus Jupiterre lázadón
Typhonban szörnyet nem szült hozzá foghatót.
Nagyobb rém annál: égit, földit gyűlölő,
Templombul istent, honbul polgárt üldözött,
És elrabolta testvérének életét,
És anyja vérét itta, és lám: napja áll,
Ártalmas éltét csak folytatja, csak lehel!
Királykezeddel mért, nagy isten, szórnod el
Vakon, hiába, győzhetetlen sok nyilad?
Ez ártalomra meddig késöl[17] sújtani?
Bár meglakolna annyi gonosztettiért
E föld tirannja, aki(18) tart rajt rút igát,
S a fölség névre sok bünével szennyet ont![19]
Dajk. Hogy ő kezedre úgyse méltó, vallom én;
Vállalt fiú, Domitiustól lett Nero;
De, lányom, térj ki kényszerítő sors előtt,
Ne ingereld föl férjed féktelen dühét.
Lessz bosszuálló istenünk még, úgy lehet,
Még jő reánk is eggy örvendetesb idő.
Oct. Házunkat oly rég sújtja már az istenek
Nehéz haragja; elsőbb vészes Vénusé,
Szerencsétlen szülőm bomlott szerelmekor,
Ki elhibázott nászra nászt ült, bűnöset,
Felejtve éngem, férjét, törvények[20] szavát.
Ez átkos frigyhöz jött Erinnys, bosszuló,
Zilált hajú, kigyókkal összeaggatott,
A mennyekzői fáklyát vérrel oltani.
A császár szívét lobbantotta bősz dühre,
Vad gyilkolásra; és boldogtalan szülőm
Kardélbe pusztult; s vesztével boríta rám
Meg nem szünő gyászt; sírba vitte nemsoká
Férjét, fiát, hogy ingó házunk essen el!
Dajk. Siralmaddal mért újitod szent bánatod?
Mért háborítod holt anyádnak mánesét?
Vak indulatját megbűnhödte súlyosan!
Rómaiak kara.
Jaj, imént mely hír jött a fülünkhöz?,
Bár hiedelmünk volna csalódás,
És bizonyos szó válna hamissá!
Nehogy új feleség foglalná el
Fejedelmünknek ágyas-házát;
Bírja csak e ház ős oltárát
Törvényes nő, Claudius ága!
Tőle szülessen béke hozója,
Hogy nyugalomnak vigadjon a föld,
S éljen örökké fényben Róma!
Részes a testvér ágyas-házán
A dicső Juno:
Császár húgát, élete társát,
Ősi lakából mérthogy elűzik?
Semmisem érő szent, kegyes élte?
Isteni atyja?
Szűzies erkölcs? Tiszta szemérem?
Hogy kik volnánk, mi is elfeledők
Mi urunk holtán: hisz maradékát
Vesznie hagytuk gyáva tanácsból!
Volt hajdan igaz római virtus
Jó eleinknél;
Mars isten igaz nemzete, vére
Voltak fiaik.
Elüzék a királyt dölyfe miatt ők
Ki e városból.
Nagy boszut álltak máneseidnek,
Szűz te! kit árvert jobbja atyádnak,
Hogy ne gyötörjön keserű rabság,
Se gonosz díjhoz győzve ne jusson
Vad gerjedelem.
Lucretia, haj,
Milyen adáz harc lett teutánad,
Mikor átdöfted szomorú szíved,
Szeplőéftvén durva tirannus!

---

[10] E javítás ceruzával.
[11] KOct.: egy.
[12] E sorral kezdődik a KOct. I. része *Octavia és dajkája* címmel. Itt említjük, hogy a publikált szemelvényekben – a kézirattól eltérően – a szereplők neve után kettőspont van *(Oct:, Kar:)*.
[13] KOct.: a'.
[14] KOct.: pusztító.
[15] KOct.: e'.
[16] KOct.: Utána vessző.
[17] KOct.: késel.
[18] KOct.: akki.
[19] Itt végződik a KOct. első része.
[20] Ceruzával aláhúzva, s ugyanazon sorban, a füzet üres jobb oldalán szintén ceruzával: törvény szent [?]

Vette jutalmát szörnyü bünének
Targuiniusszal Tullia együtt,
Ki megölt atyján, heverő testén
Hajtotta vadúl átkos szekerét,
S nem hagyta ez agg roncsolt tetemét
Ő, a leánya, eltakarítni.
Szinte korunk is
Látta fiúnak gonosz ily tettét.
Ime Tyrrhénum mélyin a császár
Útra halálos gályán küldé
Odacsalt anyját.
Csöndes révből kel a hajósnép
A parancsszóra;
Csattog a hullám, csapva lapátok,
Száll a hajó, lám, hajtva a síknak;
De bomolva kemény deszkái, meging,
Sülyed, repedez, s issza a tengert.
Fölhat az égig szörnyü kiáltás,
Közbeverődik női sikoltás:
Szem előtt ott jár a halál réme.
Az enyészet elől menekülne kiki:
Többen a szethullt gályaromokra
Kapnak csupaszon, s vágnak az árnak;
Mások uszással törnek a parthoz;
Mélységbe temet sokat a balsors.
A koronás nő
Tépi ruháját, szaggatja haját,
Öntözi arcát keserű könnyel,
S látva, sehonnet nincs menekülés,
Dühre gyül végső veszedelmében,
S ily szókra fakad:
„Nagy ajándokimért ez a hála, fiú?
De megérdemlem, jaj, az ily gályát:
Mért lettem anyád, adva bolondúl
Teneked éltet, nagy birodalmat,
Császári nevet?
Mély Acherontól szemed emeld fol,
S nosza, legeltesd, kinomon, férjem!
Én okozám, te, nyomorúlt! veszted:
Én szerzettem fiad elhúnytát:
Méltán jutok, ím, árnyékodhoz
Temetés nélkül,
Lepve a tenger haragos habja!"
Míg szól, ajakát veri már hullám,
Tajtékba bukik:
Elnyeli sós víz: de főleje kerül;
Tenyerével az árt ijedelmében
Csapkodja; de ím, fárad, lankad.
Ám, ha halállal keserűlik is ezt[81],
Néma szivekben elef a hűség:
Sok meri hab közt vinni segélyét
Csüggedt erejű úrnőjének,
S míg az a karját hasan vonná,
Tüzelik szóval s emelik kézzel.
Jaj, de mi hasznod,
Hogy kikerűlted bősz tenger ölét?
A fiad gyilkán vár rád a halál!
El nem hiszi majd megmaradékunk
S messze jövendő századok e bűnt!
Anyja megéltét,
Tengeri vészből megmenekültét,
Bánja dühében a gonosz gyermek,
S bűnre tesz új bűnt.
Nyomorúlt anyját elemésztni siet,
S a gonosztettel késni nem enged;
Tenni parancsát indul a szolga,
S úrnője szivén üti át tőrét.
Haldokolás közt a szerencsétlen
Kéri bakóját,
Hogy a bősz karddal sújtsa a méhén:
„Ide szúrd, ide szúrd," — úgymond — „a vasad,
Honnét az a szörny e világra kerűlt!"
Igy szólt végül,
Majd az utolsó sóhajtással
Szomorú éltét
Iszonyú sebein kibocsátotta.

Seneca.

Szerencsének hatalmas istenasszonya,
Csalóka arccal hízelegve mért vivél,
Ki volt sorsommal jól beértem, polcra föl?
Magasra juttatsz, honnan esni sulyosabb?
S előre látni, mint ijesztget, annyi vészt?
Jobb volt irígytől, mentve bajtól, rejteken,
Száműzve messze Corsicának szirtjein.
Szabad volt lelkem, ott magának ura lett,
Tanulmányokba foglalnom nyílt alkalom.
Ó, mily öröm volt azt vigyázni, amihöz
A mérhetetlen alkotmánynak mestere,
Nem szűlt anyánk, a természet, mást foghatót:
A menny boltját, a Titán űlte szent kocsit,
Világ járását, napnak változásit,
Phoebus kerekjét, vándor csillagok raját,
Nagy ég pompáját, szélesen fényeskedőt!
Azt, melynek amint egyszer eljő vénkora,
Tömérdek volta vak Chaosba visszadől,
A mindenségre itt van már a végdő:
Szakadjon ég bünös fajunkra, nyomja itt!
Egy új világ támadjon másik, jobb nemet,
Minőt a régi termett, amig ifju volt,
Midőn Saturnus ült a mennynek trónusán!
Dicső istennő, aki mennyből szállt alá,
A szűz Igazság s szent Becsület övele
A föld fiúkon volt szelíd uralkodó,
A harcot s kürtök zordon harsogását
S a fegyvert még nem ismerék a nemzetek;
Nem szokták fallal elkeríteni városuk;
Bármerre nyílt ut, volt a jószág mind közös.
Termő keblet a dús föld önként tárta föl,
Jó gyermekeknek boldog, gondos anyjukúl.
A második kor ily szelíden mégsem élt.
Új s új mivekre rátermett a harmadik.
De jámbor még. De tolhetetlen jött reá:
Meg mert az űzni már szilaj vadállatot,
Nehéz hálóba fogni víz alól halat,
Könnyü nyilakkal földre szegni repdesőt,
Járomba hajtva megfékezni vad bikát,
S az illetetlen földet vassal szántani,
Miért az, amint kezdték megsebezni őt,
Szent keble mélyén rejté el gyümölcseit.
De lőn gonoszb kor: anyja vesécjébe tört.
Előkapart nehéz vasércet és aranyt;
Ellátta aztán fegyverekkel vad kezét,
Mezőt elosztva, alkotott országokat,
Rakott sok várost, újat, s vedlte lakhelyét,
Vagy másokéra támadt zsákmányt ejteni.
E földtől, nepe zord szivétől, s vér miatt
Szennyes kezétől undorodva, elfutott
A szűz Igazság, égnek ékes magzata.
A harcra vágyás, kinesre éhség egyre nőtt,
S bujálkodás, ez éles kórság, mindenütt;
Erőssé és hatalmassá nevelte azt
Idők folyása és az évűlt balgaság.
Sok nemzedéknek eddig fölgyült vétke mind
Most ránk özönlik: nyögjük e bús századot;
A bűn az úr, a gazság most őrjöngve dúl,
Hivalg a rögzött fajtalanság, fertelem,
Hódít a pompa, sóvár kézzel rabland,
Hogy vesztegesse, e világ bő kincseit.
De, íme, Nero félelmes léptekbe' jő;
Az arca zordon: rettegek már, mit művel?

Nero, prefektusa, Seneca.

Ner. Végezd parancsom: küldj Sulláért, Plautusért,
Ölesd meg őket, elhozasd leszelt fejük.

Pref. Szód nem mulasztom: táborunkba már futak

Sen. Felünk fölött itélni nem köll hirtelen.

Ner. Igazságos lehetsz, ha nincs, mi fenyeget.

Sen. Kegyelmesség a rettegésed gyógyszere.

Ner. Fő dísz vezérnek: ellenséget veszteni.

Sen. Hazánk atyjának főbb: a polgárt védeni.

Ner. Szelíd öreg, gyermeknek adj ilyen szabályt

Sen. Ajánlatosb a mérséklet hév ifjunak.

Ner. Elég bölcsesség jár korommal, úgy hiszem.

Sen. Az istenek javallanák bár tetteid!

Ner. Bolondság félnem istent: istent én teszek!

Sen. Tisztelned illik ennyi szabadságodért.

Ner. Tehetnék bármit: jószerencsém engedi.

Sen. Vigyázz, ha kedvez: változékony isten az.

[81] Ez is ceruzával aláhúzva, s tőle jobbra ugyancsak ceruzával: *majd*, kétszer aláhúzva.

Ner. Gyámoltalan, ki azt se tudja, mit tehet.
Sen. Azt[23] tenni szép, mit illik, nem, mit meg lehet.
Ner. Gyöngén a nép tipor. *Sen.* Gyülöltet elsöpör.
Ner. Vas véd uralkodót. *Sen.* Hüség jobb oltalom.
Ner. A császárt félni köll. *Sen.* Inkább szeretni köll[23].
Ner. Legyen köz rettegés. *Sen.* Csikart jón nincs haszon.
Ner. Tegyék, mit rendölök. *Sen.* Rendölj törvényeset.
Ner. Magam parancsolok. *Sen.* Közvégzés szentesít.
Ner. Érvényt a kard szerez. *Sen.* E vétek múljon el.
Ner. Tűrjem tovább, hogy életemre törjenek?
Hogy bosszulatlan, rútul vesszek hirtelen?
Mert Sullát, Plautust, eggyiket se törte meg,
Hogy számkivetve messze űztük őket el.
Makacs dühük csak eleméztésemre ád
Fegyvert kezükbe e bün megtevőinek:
A bájdosókkal tart erősen városunk,
S a számüzöttek jóreményét érleli.
Kardélre mind, ki ellenségemül gyanús!
Pusztúljon útált hitvesem, kövesse csak
Szerette öccsét! Hulljon minden, ami nagy!
Sen. Dicső kitünni jeles férfiak közül,
Hazát építni, gyámolítni a szegényt;
Vad öldöklestől, menten hirtelen dühtől,
A föld nyugtát, a kor békéjét szerzeni.
Ez jámborság, *ez* úton érni égbe föl.[24]
Igy lett hazánk első fölséges atyja is
A mennybe' részes, most imádott istenünk.
Míg elronthatta atyja ellenségeit,
A földön addig és vizen és nagy hadak
Során körösztül verte a Fortuna őt;
Neked hatalmát úgy engedte vér nekül,
A birodalmat könnyü kézzel adta át,
Kényedre bízva tengereket, földeket.
Köz kedvelésbe múlt a zordon gyülölet:
A főtanács, lovagrend érted lelkesült,
A nép szaván s szenátusunk ítéletén
A „békeszerző" s „mindeneknek ura" név
Rád szállva, bírod mind e földet szent jogon,
Hazánknak atyja! Tartsd meg ezt a címedet,
Ezt kéri Róma, bízva rád polgárait.
Ner. Ég adta azt, hogy Róma szolgál éngemet,
S a főtanács, kit szíve ellen félelem
Könyörgésekre, hódoló szavakra készt.
Honát, urát vesztő polgárt megtartanom,
Ki fő nemével eltelt, volna dőreség,
Hisz egy szavam minden gyanúsra kész halál!
Vezére ellen, aki megmentője volt,
Kapá jobbjába Brutus eggykor fegyverét;
S ki győzhetetlen s népek hóditója volt,
S nagy tiszteken át meghaladta Jupitert:
Caesar elhullt a polgárok gonosz kezén.
Önvére fogytát bőven érte Róma még,
Hisz annyit ölték! Ő, dicső Augustus is,
Kit jó és jámbor volta mennybe méltatott,
Halálba küldött ifjat, aggot, hány nemest!
S üzött világgá! Mert sok félve hagyta ott
Az ős oltárt a három hadvezér elől,
Kik rótták őket, szánva nékik rút halált.
Kivégzettek koponyáját a rostrumon
Kirakva látták búsan a szenátorok,
S övéiket siratniuk se volt szabad,
S zord vérbe mocskolt fórumon jajgatniuk,
Hol a rohadt fők gennye súlyos csöppbe' nyúlt.
De nem múlt ebbe vérontás és gyilkolás:
Félt éh madártól, bősz vadaktól oly soká
A bús Philippi; nyelt el a Jón tenger is
Számos hajót és sok kimúló önfiát.
Föld összerendült a vezérek nagy hadán,
S a harcba' vesztes, futni kész hajóival
Nilus felé önromlásába menekült.
Bujálkodó Egyiptom másod ízben is
Ihatta vérét Róma eggy vezérinek,
Kinek hiú árnyékait takarja most.

Ott eltemették azt a belső harcot is,
Melyet sokáig víttak oly kegyetlenül.
Beléfáradva, nagy sebektől tompitott
Kardját a győztes végre tokba rejtheté:
Tartotta össze birodalmát rettegés,
Őrizte őt a had hűsége, fegyvere,
S avatta holtán istenek közé fia,
Kegyes voltáért, s templomokba' lőn helye.
Menny vár reám is, csak lebírjam idején
Kemény szablyámmal minden ellenségemet,
S méltó utóddal biztosítsam házamat.
Sen. Mennybéli sarjjal töltené be palotád
Az isten[25] lánya, Claudius – nem csillaga,
Ki Juno módján bátyja ágyán osztozik.
Ner. Szülője rossz volt: vőben ez már szít gyanút,
S nőm is, kinek velem sosem volt eggy szive.
Sen. A női hűség gyönge ifjan rejtezőbb:
Szerelme lángját nagy szemérem leplezi.
Ner. Sokáig én is oktalan mód hittem ezt,
Bár tűrhetetlen szíve és tekintete,
S világos jel mutatta sok, hogy mint gyülöl.
De lángoló keservem bosszut tervezett:
Nőt leltem, illőt nemre, bájra társamúl,
Ki mellett Vénus úgy maradna vesztesen,
S Juno s a harcok bátor istenasszonya.
Sen. Hitvesbe' jóság, hűség, erkölcs, tisztaság
Tessék a férjnek. Maradandó nincs egyéb:
Az elme és szív sérthetetlen kincsei.
Szépség virágát minden új nap tépdesi.
Ner. Minden dicsőt az ég eggy nőre halmozott,
S hogy énnekem szülessen az: sorsrendölés.
Sen. Ne hidd vakon bár, könnyen múl a szerelem.
Ner. A mennynek e [kiraly][26] tirannusa, mely ott leb'r
Villámos istent? Mely a bősz habokba hat?
Vagy Dis honába? S égbül istent földre von?
Sen. A kinzó Amort szárnyas istennek hiszi
A balga ember, s képzel íjat és nyilat
Ő szent kezébe, s vészes fáklyát tud belé,
S hogy anyja Vénus, atyja Vulkán, – vallja ezt.[27]
De Amor nem más, mint az elme nagy baja,
Sziv édes lángja; ifjuságtól származik,
A nevelője henyeség s a bújaság,
A jószerencse bő javai közepett.
Táplálni, szítni szűnj csak eggyszer: ellohad,
S hevét veszíti hamvadottan csakhamar.
Ner. Úgy gondolom, hogy életünknek fő oka
Csak az, mely a szerelmi vágynak kútfeje;
Nemünk ugy áll fönn, hogyha folyton újra nemz
A kedves Amor, bősz vadat megenyhitő.
Ez isten lessz a nászi-fáklya-hordozóm,
Nőmmé e lánggal Poppaeát avatja föl.
Sen. A nép keserve bajjal nézi csöndesen,
S a mennyekző a szent erkölcsbe ütközik.
Ner. Tilos magamnak, amit bárki megtehet?
Sen. A legdicsőbbtől legdicsőbbet vár a nép.
Ner. No megkisértem: majd erőm ha megtöri,
Alább hagy-é a vakmerőn szőtt pártolás?
Sen. Jobb lessz, ha engedsz nemzetednek békivel.
Ner. Bolond kormány, ha nép vezérl uralkodót.
Sen. Boszús a nép, hogy mitse nyér, bármily erős.
Ner. Erőszak jog tán, hol könyörgés hasztalan?
Sen. Kiméletlenség megtagadni óhajuk.
Ner. Szentségtelenség császárt kényszeríteni.
Sen. Engedjen ő most. *Ner.* Hogy legyőzték, híre lessz.
Sen. Hiú, hazúg hir. *Ner.* Bárha az, de bélyegez.
Sen. Nagyoktól retteg. *Ner.* Rágalmazza őket is.
Sen. Majd elmulik, ha istenatyád érdeme,
Nőd ifju, jámbor szűzi volta jóra bír.
Ner. Hagyd abba végre: zaklatásod bosszuság.
Had' azt tegyem, mit nem javallna Seneca.
Ne késsem népem óhaját betölteni,
Hisz vérem, és jövőnk reménye mehbe' van:
A mennyekzővel eggy napot se várhatok!

---

[23] Tintával aláhúzva.
[24] A szó eleje valami más szóról javítva.
[25] A sorban **mindkét** *ez* aláhúzással kiemelve.
[26] A szó végén kihúzott, olvashatatlan betű.
[27] Ékezetek nélkül.
[27] E sor két sor közé betoldva.

Agrippina.[38]
Földet szakítva Tartarusból jöttem én,
Styxbeli fáklyát hozva gyilkos jobb[kezem]om, im[39],
A bűnös nászra, hogy fiamhoz Poppaeát
E lángok kössék, melyeket torló kezem
S szülői bosszum gyászos máglyatűzre vált.
Gonosz megöltöm nem feljetem halva sem;
Hogy mánesem meg bosszalatlan, eggyre[40] fáj.
Jótettemert halálos gálya volt a díj,
A birodalmért volt a bér egy[41] eccaka,
Melyen hajótöresemet sirattam el.
A társak vesztét, gyermekem gonosz bünét
Sirattam volna, – könnyeznem se lett időm:[42]
Gonosztettét az[43] új bűnnel tetézte meg,[44]
S szablyára[45] vetve, szent penátesim között,
Sebek rutítva, vesztem gyászos életem.
A vízbefulást elkerülve mind kevés
A vér fiamnak bosszuját eloltani,
De fenekedett anyjának nevére is[46]
A vad tirannus: eltörülte címeim,
Fenyegetéssel képem és emlékkövem
Leromboltatta mindenütt e föld színén,
Amelyet néki, gyermekemnek, bírnia
Szerencsétlen szerelmem nyújtott vesztemül.
Legyilkolt férjem árnyamat mind üldözi,
Bűnös szememre tör kanóccal mergesen,
Űz, rémit, vádol, hogy fiastul elbukott,
És kéri számon e[48] vérengzés fő okát.
Ne bánts miatta: kis vártatva megkapod!
A bosszuló Erinnys ímmár tervezett
Méltó halált: a bősz tirannust sújtani.
Lessz néki ütleg, rút futás és oly kinok,
Hogy Tantalusnak szomja hozzá semmiség,
S a Sisyphus nagy terhe, vagy mart Tityus,
S az Ixionnak tagjait törő kerék.
Márványkövekből aranyosra házait
Ám rakja büszkén; vasba' császár ajtaján
Bár álljon őrség; kincsit e[49] zsarolt világ
Csak ontsa néki; vad kezéhez pártusok[50]
Had' esdjenek föl; és adózzon annyi nép:
Lessz nap, hogy ő rossz életével sok bünért
S fejével[51] még a rátörőknek megfizet,
Magára hagyva, elbukottan, koldusúl!
Hej, annyi munkám, tervem oszlott semmivé!
Jaj, én fiam, az esztelen düh s végzeted
Hová ragadt, hogy romlásodhoz fogható
Haragja sincs anyádnak, kit meggyilkolál!
Ó, bár előbb, hogy szültelek s neveltelek,
Kitépte volna bősz vad belső részeim,
Hogy bűn nekül, érzés nekül, ártatlanúl[52]
Enyémül vessz el; s nőve, forrva énbelém,
Láthasd a lelkek mindég csöndes hajlokát,
S atyád s atyáid, mind nagy hírü férfiút,
[Kiken most] Akikre szégyen és örök gyász [terhesül] származott
Tőled, gonosz, s tőlem, ki szültem ily gonoszt!
Jaj, arcom[at] már a[53] Tartarusba rejtem én,
Boldogtalan, mint hitves, anya, mostoha![54]

Octavia, kar.
Oct. Ünnep s vigalom Romának e nap;
Mit keseregtek? Nagy szeretettek,
Velem érzéstek szítja a császár
Szörnyü haragját, s én okozom majd
Veszedelmeteket. Ugyse az első
E seb szivemen: volt neki fájóbb!
Még majd ez a nap veti búm végét
Életem árán.
Legalább nem köll
Látnom a férjem iszonyú arcát,
S szolgálómnak járnom úgy utált
Ágyas-házán.
Fölség huga csak, nem neje lennék
De kegyetlen kín, a gyilok réme,
Müljon tőlem!
Ó, ezt, nyomorúlt, várnom e szörnytől
Oly bűnök után balga reménység!
Engem e nászig tartogatott csak:
Rajt', mint szomorú áldozat, essem.
Mit nézem e ház ős isteneit
Megriadottan, könnyes szemmel?
El-ki sietvést e falak közzül,
Véres császár palotájából!

Kar. Följött az a nap, mellyel a hírek
Rég fenyegettek, s rég gyanitottunk:[55]
A gonosz Nero ágyasházát,
Hol diadalmas Poppaea uralg[;],
Im, odahagyja Claudia, űzve,
Mert hiu bennünk a kegyes szándék,
Nagy félelem öl, tétlen a bosszunk.
Római népnek hova lett ereje?
Mely megalázott sok büszke vezért?
Törvényt adatott a szabad honnak?
Liktori vesszőt a dicsőbbeknek?
Hadat és békét szerzett, s diadalt
Vad nemzeteken?
S börtönbe veté fejedelmeiket?
Bántva szemünket, ragyogón szerte
Poppaeának a képei állnak
Neroéval.
Verjük a földig boszuló kézzel
E császárnét mutató arcot,
Dobjuk le magát a magas polcról,
Fene csóvánkat, bősz nyilainkat
Szórjuk a császár palotájára!
Poppaea dajkája, Poppaea.

Dajk. Hová sietsz a férjed ágyastermiből
Remegve, lányom? Mért huzódsz a szem elől,
S mi dúlt az arcod? Könnybe' pillád mért uszik?
A nap, melyért tettünk imádást, áldozást,
Reánk viradva, Senecának ellene
A nászi fáklya Caesarnak vitt hitvesül.
Amor szülője, leghatalmasb istenünk,
Őt Vénus adta láncra verve néked át.
Mi szép, mi nagy voltál, nyugodva főhelyen
A palotában! Megcsudálta szép magad
A főtanács is, míg a tömjént égeted,

---

[38] Itt kezdődik a KOct. II. része.
[39] KOct.: ím,
[40] KOct.: egyre.
[41] KOct.: egy.
[42] KOct.: Utána nincs vessző.
[43] Ezután utólag betoldott interlineáris sor következik.
[44] KOct.: dőlt betűvel, s utána vessző.
[45] KOct.: még,
[46] Először *Szablyára* volt, erről javítva.
[47] A KOct. következő öt sora a most közölt kéziratos szövegtől lényegesebben különbözik, ezért szó szerint idézzük: A vad tirannus: hírem is kiirtaná, / S még félve tőlem, eltörölte képeim, / El címeim mind e' kerek föld színiről, / Amelyet néki, még gyermeknek, bírnia / Bal szerettemben én szereztem vesztemül.
[48] KOct.: e'.
[49] KOct.: e'.
[50] KOct.: parthusok
[51] KOct.: Ehelyett *torkával.*
[52] KOct.: Utána vessző.
[53] Sor fölé beszúrva.
[54] Itt fejeződik be a KOct. II. része.
[55] A következő három sor a kéziratban téves sorrendű. A helyreigazítást a sorok előtti három kapcsos zárójel és 3, 1, 2 számozás jelzi.

S a szent oltárt[46] hálásan borral öntözéd,
Takarva földet gyönge tűzszín fátyolod;
S kapcsolva hozzád, oldaladra fűzve ő,
Fölségesen az éltető nép zajja közt,
A büszke arcon hordva vídám bélyeget,
Lépdelt a császár! Így fogadta hitvesül
Peleus[47] Thetist, a habzó árból fölkelőt,
Akiknek násza ünnepölték istenek,
S a tenger összes tündérnépe eggyesen.
Mi hirtelen baj változtatta arcodat?
Mondd, mit jelent a sápadás, a könnyezés?
Pop. Múlt eccakámnak gyászos réme háborít,
S látása, dajkám! Bódul elmém, hogy jövök,
S a lelek elhágy. Im, vidám napunk után
Kelven homályos csillagok, s az égre éj,
Az én Neromnak átszorító karja közt
Lebírt az álom; ám ez édes nyúgalom
Tűnt nemsokára. Láttam, amint nászomat
Ünnepli gyásznép: szétzilálva fürtjeik,
Keservesen jajgattak a latín anyák,
S a kürtök sürü megriasztó hangja közt
A férjem anyja vészes arccal, zordonúl,
Kiontott vérbe kente fáklyát rázva ment;
S amint követtem, űzve éber félelem,
Szörnyű nyilással megszakadva hirtelen,
A föld kitárult; fejjel én beléesem,
S ím, nászi ágyam látom ott csudára meg;
S hogy rápihennék fáradottan, látom ám
– Nyomába' nagy nép – jőni régi férjemet
S a fiamat. Crispinus ott siet felém
Ölelni s adni megszakított csókjait;
De Nero hozzám nagy remegve fut be ím,
Saját nyakába szúrja ádáz kardvasát;
S a szendergesem így elverte félelem;
A csontom, hüsom rázza hideg borzadás,
És gyötri keblem; hangom fojtja rémület,
Csak most vehette szómat jó és hű szived.
Mi bajt jelentnek rám a holtak lelkei?
A férjemnek mi véres végét láttam én?
Dajk. Mindazt, mit elmém forgat ébrenlétekor,
A fáradatlan érzék szent titok gyanánt
Idézi alva. Férj, menyekző, nászi ágy:
Csudálod, azt ha látsz, midőn új hitvesed
Tart átölelve? Bánt, hogy e víg ünnepen
Keblét a népség verte, tépte fürtjeit?
Siratták ők az elváló Octaviát
Testvére s atyja szent penátesei közt.
A fáklya, mit követtél s császárné szitott,
Jelenti, hogy irígyeidnek ellene
Jutál a fényre. Jelzi holtak székhelye
Nem változónak örök házatok frigyét.
S ha a császár nyakába szúrta kardvasát;
Nem indít harcot, béke rejti fegyveret.
Szedd össze lelked, rajta, végy vidámodást,
Semmit ne félj, keresd föl újra termeid.
Pop. A templomokra, oltárokra indulok,
Az isteneknek barmot ejtve áldozok,
Hogy jóra váljon éjem, álmom rémjele,
S ijedt félelmem rám töröket fogjon el.
És esdj te értem; szent fohászkodásokat
Bocsáss az égre: így maradjon életem.

Kar.
Ha igaz, mit a hír mond Jupiterről,
Édes, titkos szerelmeiről,
– Hogy lám tollal, födve pehellyel,
Belelopta magát Leda ölébe,
Majd Európát rabul a hátán
Vad bika képpen vitte a vízben, –
Eljön egéből, ahol ő a király,
Poppaea, csupán öleléseidért.
Ledáénál büvölőbb a tiéd,
S Danaeénál, kihöz ő úgy folyt,
Néki csudául, sárga aranyként.
Sparta kevély bár szép lányáért,
Ama phryx pásztor szép díjáért,
Orcád gyönyörűbb Helenáénál,
Melyért víttak keserű harcot,
S phryx birodalmat földre leverték.

Hírtévő, kar.
Hírt. Császári laknál kik tanyáznak harcosok,
Mentsék a népdüh fenyegette palotát!
Csapatjukat riadva hozzák tisztjeik
A várost védni. Verve sem fél, nem lohad,
Sőt jobban forr a vakmerőn lett lázadás.
Kar. Mi esztelen düh verte föl a lelkeket?
Hírt. Octaviának vissza készek szerzeni
Az ősi oltárt és a férji nyoszolyát
S a hatalomnak néki járó eggyfelét
Kar. Poppaea már a császár kedves hitvese!
Hírt. A régi nőhöz pártolás gyújt szíveket,
Kelt vakmerően, nyakra-főre lázadást.
Ahol csak áll eggy tiszta márvány, fényes érc,
Amely alakját Poppaeának képezi,
Kezével azt a nép ledönti, s szétveri
Bősz fegyverével; húzza-vonja tagjait
Hurokra szedve; töri-zúzza, rajt' tipor
Az ocsmány sárba'; vad tettükhöz illenek
A lett beszédek, – el se merném mondani!
Császár lakát akarják lánggal körzeni:
Ne adja bár az nép dühére új nejét,
Megadja trónját, hogyha veszt, a réginek!
De már, hogy ő a zendülésről hírt vegyen,
Megyek, teszem, mit a prefektus rám bizott.
Kar. Mért fene harcot víni hiába?
Cupido nyilait győzni le nincs mód:
Csóváitokat [meg]elfojtja tüze,
Mellyel eloltott villámokat is,
Vonva le mennyből Jupitert rabként.
Véle ha küzdtök, érte lakoltok
Véretek árán.
Heves ő, nem bír a haragjával,
S nehezen enged:
Zordon Achillest kényszeritette
Játszani lanton;
Görögök népét, verte királyát,
Fölforgatta Priamus várát,
Városokat tört!
Remegünk most is, mireánk mit mér
E szilaj isten iszonyú ereje?
Nero.
Vitézeimnek karja csupa renyheség!
Magam haragja ily bünökre enyheség!
Hisz oltva még az ellenem gyúlt csóvaláng
Nincs honfivérrel! s mely ilyen fajt fölnevelt,
Nem úszik vérbe' Róma gyászos földje még!
De ő, akit fölém emelt a nép dühe,
Ki nőm és húgom s nékem oly rég oly gyanús;
Már életével megfizesse bosszumat,
S a haragomat vére hullta oltsa el!
De csak halál még büntetésnek mind kevés,
A népnek e nagy bűne többet érdemöl.
Lángokba rontom mind e város házait!
Gonosz lakóit sújtsa tűzvész, pusztulás
És undok inség, jajkeserves éhhalál!
Korunk jóllét[be]én romlottan kevélykedik
A nagy tömeg most, mely kegyelmem megveti,
S hálátlanúl a békét, melyben éltetem.
Ragadja eggyrészt vakmerőség, lázadó,
Taszítja másrészt balga volta vesztibe.
Csapásaimmal köll sanyarni, s törni mind
Nehéz igába', hogy ne merjen többször így,
És hitvesemnek szent orcája ellen az
Szemét ne vesse; szegje kedvét büntetés,
Meg hadd tanítsa[n]on[48] minden embert félelem
A fejedelme tetszésének hajlani!
De ím, jön az, kit ritka hűség s becsület
Az őrsereg vezérségére juttatott.

Prefektus, Nero.
Pref. Jelentem, hogy levertem a népzendülést,
Elejtve néhány makacsabbúl küzködőt.
Ner. S elég ez? Harcos! mit rendölt a fővezér?
Leverted! Ennyi bosszuállás köll nekem?
Pref. Zord vasba hullt a pártütésnek főbbje mind.
Ner. De hát a nép? Mely házam isteneire

[46] Ezután egy áthúzott, olvashatatlan betű.
[47] Az *eu* fölött lefelé nyitott félkörszerű jel.
[48] A szövég a javítás miatt nehezen betűzhető.

Mert törni tűzzel? Szabni törvényt énelém?
Szerető nőmet mellőlem lerántani?
Szennyes kezükkel mennyi sértést tettek ők!
S átkos szavukkal! Hol a méltó büntetés?
Pref. Nép bűnhődését bosszúságod méri ki?
Ner. Úgy méri, hogy hírét ne vesse semmi kor.
Pref. Nem félelemre: haragodra hallgatok.
Ner. Ki haragom legelsőbb szítá, öltsa is.
Pref. Kilessz — jelentsd ki — áldozatja? Sújtsam őt.
Pref. Ki lessz — jelentsd ki — áldozatja? Sújtsam őt.
Ner. Hugom halála köll neki, s gyülölt feje.
Pref. Ijedtség nyűgöz, megmereszt a borzadás.
Ner. Tán nem fogadsz szót? *Pref.* Hűségem kárhoztatod?
Ner. Miért kíméled ellenségem? *Pref.* Az-e nőd?
Ner. Ha bűnös: az. *Pref.* Ez ártatlanra mi a vád?
Ner. A nép dühe. *Pref.* A balgákkal ki bír vele?
Ner. Ki tudta őket rám uszítni. *Pref.* S az ki volt?
Ner. Ez asszony volt az; a természet őbele
Gonoszságokra hajló lelket álkotott,
S hogy kárt tehessen, ármányokkal tölt szivet.
Pref. Nem ám erőt is! *Ner.* Nem: hogy győzhetetlen ő
Ne lenne mégis, *tudja*[49] gyönge erejét
Letörni mégis fenyegetés, büntetés,
Mely késve sújtja már az oly rég vétkezőt.
Tanácsal hagyj föl s kérelemmel: tedd szavam.
Hajóra téve, küldd ez asszonyt messzire,
Egy félre révbe, s ott tetesd el láb alól:
Hadd csillapúljon lelkemen a félelem.
Kar, Octavia.[50]
Kar. Sokra de gyászos, veszes a népnek
Köz szeretetje!
Jó fuvalommal tölti az elsőbb
A hajó vásznát, s hajtja ki messze;
Aztán lankad,
S ott hagyja a mély, viharos vízen.
Gracchus fiakért sírt bús anyjuk:
Népszeretettől hullottak el ők,
S kedveltségtől, a nemes sarjak,
Kitünők jóban, jelesek szóban,
Bajnok szivüek, jogokért küzdők.
Livius! éppúgy szabta halálod
Néked a balsors:
Meg nem mentett liktori vessző
S házad falai! Több példáról
Szólni se hágy ez új keserüség:
Im őt, akiért, palotájáért,
Női jogáért vítt a[51] sokaság,
Látják könnyben, keserűségben
Nagy ítéletnek, menni halálnak.
A szegény ember megvan békén
Alacsony házban:[52]
Nagy palotákat sújtják viharok,
Azokat töri szét a gonosz végzet.
Oct. Jaj, hova visztek? Mily szám[üze]kivetést
Szánt a tirannus, vagy a császárné?
Meg törte talán, meggyőzte e nőt
Sok, sok kínom, s eltüri éltem?
Vagy [sokasítja] betetézi szörnyü halállal
Fájdalmaimat, s lám, a kegyetlen,
Elmúlni se hágy hazai föidön?
[Kába] Balga reménység: megmenekűlnöm![53]
Imhol a testvér szörnyü hajója;
Ennek a hátán vitték azelőtt
Annak az anyját, s most emez árvát,
Ágyasházból kiüzött húgát.
Szent Becsületnek nincs már ereje!
Nincs már isten!
Vészes Erinnys bír e világgal!
Nyomorúságom van-e nyelv méltón
Elkeseregni? S fülemilének
Panasza illőn zengni siralmam?
Fülemilének bárcsak a tolla
Ily nyomorúlton, rajtam volna!
Fölkerekedném a sebes szárnyon,
Elmenekülnék veszedelmemből,
Messze az áldz emberi nemtől,
Szörnyü haláltól!
Puszta berekben gyönge faágon
Ülnék egyedül s eggyre[54] buzogna
Zokogó ajkam szomorú dalban![55]
Kar. Emberek útját méri a végzet.
Megmaradandó boldogságot,
Nincs, ki magának bízton ígérhet;
Fenyeget folyvást az a nap minket,
Mely ránk mérhet száz veszedelmet.
Végy szívet a sok szomorú példán,
Mik sürün érték nemzetséged:
Sorsod azoknál nincsen keserűbb!
Hadd említlek
Legelőbb téged, sok fiak anyját,
Agrippának lánya ki voltál,
S Augustusnak menye ki voltál,
S császárunknak hitvese voltál;
Nagy hírü neved ragyogott eggykor
Mind e földön,
Teli méhedből hányszor született
Béke hozója!
S lám: szenvedtél számkivetésben,
Vesszőzésben, durva bilincsben,
Sanyarúságban, keserűségben,
Kínzások után szörnyü halálban!
Élt Drususszal gyermekeik közt
Lívia békén:
S lám, bűnbe esett s ítélet alá!
Ily sorsra jutott Julia szintén:
Vártak vele bár, mégis megölék,
Noha nem tudták nékie vétkét.
Mily hatalom volt édes anyád is!
A fejedelmi udvarnak úra,
Férj szemefénye, áldva utóddal!
S lám, rabja gyanánt szolgájának,
Marcona harcos kardján pusztult.
Hát Nérónak büszke szülője!
Mennyei trónus volt a reménye,
S lám, a hajósok vészes keze közt
El nem veszvén,
Hosszu kinokkal kardélen esett,
Áldozatául szörnyü fiának.
Oct. Küld éngemet is szörnyü tirannus
El a bús árnyak, holtak közzé.
Hasztalanúl, [jaj,] már minek is késsem?
Kiknek a végzet kezetekbe adott,
Vigyetek vesznem! A nagy ég a tanúm —
No de én, balga! Mért esküszöm én
[...] Ellenem indúlt isteneimre?
A tanúm a pokol,
S bűnt megboszuló fúriaszörnyek,
[S árnyékod,] És lelked, atyám,
Ki ama kínnal méltán vesztél:
Én a halálom szivesen várom.
Útnak a gályát! Víznek a vásznat!
Tartson a széllel kormányossa
Pandataria kikötőjének!
Kar. Nyájas szellők, [könnyü] enyhe fuvalmak!
Födve be hajdan [mennyei ködde]l föllege égnek,
Iphigeniát elragadátok
A kegyetlen szűz oltára elől:
Vinnétek odább, esdek, e nőt most
Vesztőhely elől Diana elé.
Kegyesebb Aulis, mint ez a város,
Kegyesebb barbár Taurica földje:
Áldozatúl ott isteneiknek
Idegent ölnek;
Véreí vesztén vigadoz Róma.
Vége.

Közzéteszi: KŐSA FERENC

---

[49] Tintával aláhúzva.
[50] Itt kezdődik a KOct. III. része *Rómaiak kara, Octavia* címmel.
[51] KOct.: a'.
[52] KOct.: A sor végén ;-vel.
[53] KOct.: megmenekülnöm!
[54] KOct.: egyre.
[55] Itt végződik a KOct. III. részegysége; utána a Kar rövid drámazáró szövege következik.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXXII. évf. 1988. 1. szám

SZEMLE

RÁDULY JÁNOS, **Ahogy a szolgának telik esztendeje**
Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1987. 292 l.

Igaz történetek, vallomások gyűjteménye Ráduly János könyve, amely a paraszt-társadalom egy szűkebb kategóriájának, a szolgáknak, cselédeknek életéről nyújt hiteles korképet. A folklórkutatásban a parasztok élettörténetei, „primitív életrajzai" (Levi-Strauss) szélesebb körben elterjedtek már századunk első évnegyedében, ám a szolgasorsnak mint életformának néprajzi-szempontú vizsgálatára csak az utóbbi évtizedben kerül sor. Ezenkívül a szolgasorsot nem lehet más nemzetekre is általánosítani, hiszen a társadalmi tagozódásnak egy sajátosan nemzeti jellegéről van szó. Ezeknek az alsóbb társadalmi rétegekből származó embereknek az élettörténeteit nemcsak gyűjteni kell Rolf Wilhelm Brednick szerint, hanem a kutatás tárgyává is kell tenni, s ily módon önálló népi műfajjá is előléphet.

A Ráduly János által lejegyzett élettörténetek, élményelbeszélések előadóit csak a múlt foglalkoztatja, a jelent szűkszavúan intézik el. Ez egyrészt azzal is magyarázható, hogy a régebben történt eseményeket az idők folyamán többször is elmondhatta a népi elbeszélő, s ily módon volt idő és lehetőség kikristályosodásukra, megformálásukra.

A kibédi adatközlők a múlt egy kiszakított periódusára — életük szolgaként eltöltött időszakára — emlékeznek vissza, az azt követő éveket s a jelent, a záró részben egy-két mondatban összegezik; például: „Én még mai napig is faragok, s foglalkozom a kerekesmunkával", vagy „Ezt a házat ne (ti. szerezte) ahol most is lakunk öregségünkre". A záró mondatok azonban a jelen sejtése helyett több ízben válnak panaszos sóhajjá; például: „A mai fiatalság nem is akarja elhinni, hogy ilyen volt a szógaélet", „Annyi jutott nekem belőle (vagyis a pénzből). Egy nyári nadrág, semmi egyéb". „Úgy maradtam, mint az ujjam".

Közös vonás ezekben az élményelbeszélésekben, hogy mindegyik egy „rendkívüli", de hasonló élethelyzetet tekint forrásnak — természetesen itt a gyűjtő célja érvényesül —, személyes elbeszélések, de egy csoport, egy közösség élményét tükrözik. Míg a népi elbeszélések funkciója a büntetés, az élményelbeszélések, éntörténetek valamilyen belső kényszerből kerülnek elő az emlékezés bugyraiból. Jelen esetben ez a belső kényszer nem más, mint a panasz a már-már embertelen szolgasorsról, a végsőkig kihasznált szolgák életéről. Uralkodó szempontja természetesen a ténybeli pontosság.

Ennek kapcsán szólni kell az elbeszélések nagyfokú realizmusáról is, hiszen a mesélők — de nem mesemondók! — nem eufemizálnak semmit, nem a fantázia, a funkció a fontos, s a durva valóság a záró részben sem oldódik kellemes csattanóvá, mint a mesékben. Az említett belső kényszer azonban nem elegendő ahhoz, hogy az élményelbeszélés létrejöhessen, nem spontán, mint például a napló vagy az önéletrajzi feljegyzés, szükség van egy ún. tudományos ösztönzésre is, egy mesterségesen teremtett helyzetre. Nem egy élményelbeszélés hátterében érezzük ott a beszélgető partnert is, pl. „drága" megszólítás; sőt erre vall az is, hogy mind a húsz önvallomás jól kitapintható kérdésekre épül: az elbeszélés időpontja, oka, módja, a gazda és a cseléd viszonya, a gazdaság rendezése, étkezés, ruházkodás, bér s a szolgaságot követő életforma. A megteremtett beszédhelyzet feszültségmentes, ami kedvező az elbeszélés spontaneitására. Az elbeszélés fokozatosan a beszéd alanyává válik — a metakommunikációs módszer érvényesülése ez. Figyelemre méltó az interjúkészítő széles körű élményháttér ismerete is, ami elengedhetetlen ilyen típusú élményelbeszélések rögzítésekor.

Közlésmódjukban a kibédi vallomások egyszerűek, természetesek és közvetlenek. Todorov erre a „primitív elbeszélés mítosza" elnevezést alkalmazta, amely szerint a szóbeli vallomás még nem fertőződött meg az énközpontúsággal. Ezek az egyszerű emberek még nem rendelkeznek esztétikai elvekkel, vagyis: elmondanak egyszerű történeteket anélkül, hogy bármiféle esztétikai alakítást végeznének rajtuk.

Ezekben a spontán elbeszélésekben nehezebb a keretalkotás, mint a megformált, előre megtervezett elbeszélésben. Minden vallomás előkészítés nélkül kezd az élmény elmondásába: „Én tizenegy éves koromba kezdtem a szolgálást; 1945-be szegődtem el Makfalvára, mint szolgalegény". A záró keret is hiányos, de ezt pótolja a már említett jelenre utaló zárómondat vagy más esetben a szolga és a gazda viszonyából levont következtetés.

Az élményelbeszélések, vallomások az egyszeri közlés folyamán egyéni eszközökkel és stílussal jelenítenek meg, s mégis úgy tűnik, hogy formai, tartalmi és stiláris elemeik a hagyományos népköltészetből — a prózai epikumból — származnak. Magukon viselik a szóbeliség jellegét, annak a kis közösségnek a lokális ízeit, ahonnan származnak.

Az élményelbeszéléseket olvasva szembetűnik a mesemondói „gyakorlat" megléte vagy hiánya. Néhány helyen a pergő gondolatmenetet érzékletes, színes fordulatokkal tarkított szakaszok már-már meseszerűvé oldják, sőt nem hiányzik a párbeszédes forma sem. Úgy tűnik, az elbeszélő újraéli a történteket, sőt az olvasót is a maga körébe tudja varázsolni — s ez már a mesékhez, sőt az irodalmi elbeszéléshez közelíti. Kiforrott mesemondóra vall a mesekészletből kölcsönzött néhány fordulat is: „Addig menyek, amíg elérem a világnak a végit, s ott leülök a tenger partjára, lelógatom a lábamot, de többet gazdasági cselédnek úgyse megyek." Az előadók egyéni stílusa szerint is formálódhatott, hogy mit és hogyan sajátítottak el a közösségi nyelvhasználatból, s ezt miképpen ötvözik a maguk szerezte vagy újonnan alakított elemekkel.

Ráduly János nyelvileg is hűen közvetítette az elbeszéléseket. A fonetikus hűség, az egyszerű mondatszerkesztés, a gyakori ismétlés is, a szóbeliség mellett vall. A népnyelv színessége, képgazdagsága idézheti csupán mélyen és egyértelműen a „megélt életet, az emberi sorsokat" (G.J.).

Az élményelbeszélések, vallomások szerves része a cím is. A címeket a gyűjtő tűzte az elbeszélések elé, az elmondottakból választva ki egy-egy tömondatot. Ily módon a címből egyúttal kiolvasható az adott periódus tömören összefoglalt élettapasztalata, egy-egy jellemző sajátossága, oka: „Az istállóba háltam", „Sötéttől sötétig vót munka."

A kibéci szolgaélet könyve tehát kordokumentum, amely a társadalomnéprajzi és társadalomtörténeti kutatásokhoz nyújt hiteles kiindulópontot. Azt a réteget szólaltatja meg, amelynek sorsát a társadalmi helyzet megbénította, kiszolgáltatta, a puszta megmaradásért való küzdésre kényszerítette. De a keserű élmény mellett hangot kapnak a gyermek- és az ifjúkor derűsebb élményei is, néha a kegyetlenséget is meghajlító vidám életerő. Ez a réteg egyúttal véleményt is mond hajdani életformájáról, mégpedig jogosan, az eredeti élmény bizonyosságával, a választási lehetőségek kiúttalanságának igazolásával.

ALBERT GYÖNGYVÉR MÁRIA

THOMKA BEÁTA, A pillanat formái

A rövidtörténet szerkezete és műfaja. Narratív poétikai vázlat. Rövidprózai formák a magyar irodalomban. A rövidtörténet műfajformája és típusa.
Forum Könyvkiadó. Újvidék, 1986. 222 l.

„Az elbeszélő szöveg szintaktikai és szemantikai vizsgálatán kívül egyelőre csak tüzetes struktúraelemzésekre vannak eszközeink. Abból a meggyőződésből kiindulva, hogy az elbeszélés struktúraviszonyai sosem merevednek meg, hanem állandó átalakulásban vannak, a szerkezetelemzéseket nem metszeteknek tekintem, hanem egy történetileg meghatározott folyamat elemeinek. A konkrét műalkotás e folyamattal a legtágabb értelemben vett szerkezet révén áll korrelációs viszonyban. Ennek értelmében megkerülhetetlennek látszik a rövidtörténet belső formájának és műfaji jellegzetességeit biztosító dominánsának feltárása". Thomka Beáta könyvében e célkitűzést nem az indokolja, hogy a hagyományos értelemben vett novella szövegszervező elveiről és szövegfelszíni megvalósulásairól már mindent tudunk, hanem az a körülmény, hogy a századforduló tájékán, a műfajok ekkor tapasztalható közeledésével egyidejűleg egyre gyakoribb művészi

megnyilatkozásmód lett az ún. redukált próza. Az egyre devalválódó értékek zűrzavarában nehezen tájékozódó ember elbizonytalanodik, szorongásos létélményeinek a kifejezéséhez immár nem bizonyul adekvátnak a ráérősen kifejlődő szöveg. A belső nyugtalanságnak külső megnyilvánulásai lesznek, melyek közül talán a szövegfelszín „izgága" összerándulása a legszembetűnőbb. Nyilván, ez elsősorban nem terjedelmi kérdés, még akkor sem, ha a szöveg extenzivitása szinte mérhetően csökken, mert e fizikai értelemben vett zsugorodás véleményem szerint „az intenzív totalitást" növeli. És ez fontos „pillanata" lehet egy műfaj születésének, jellemvonásai kialakulásának. Az élmény és a visszajelző párhuzamban álló forma történetileg sajátosan alakuló kapcsolatának a vizsgálatában a szerző hat nagyobb egységre tagolódó monográfiájában (Narratív poétikai vázlat, Rövidprózai formák a magyar irodalomban, Lovik rövidprózájának elbeszélésszerkezeti és műfaji kérdései, A szimbolista elbeszélőszerkezet és a Kosztolányi-rövidtörténet formajegyei, A tömörség poétikája — az „egyperces" rövidtörténet retorikája, A rövidtörténet műfajformája és típusai) több értékes megfigyeléssel gazdagítja e műfajrangra emelkedő szövegtípusra vonatkozó ismereteinket. Igen tanulságos például az, amit az első fejezetben a rövidtörténet és a líra viszonyáról mond. Abban látja legfőbb különbségüket, hogy a lírától eltérően a rövidtörténetben sohasem válik a képszerű megjelenítés a fogalmi közlést „bekebelezővé", szerepe az értelmi karakterű közlés másodlagos jelentéseire összpontosul. Az itt érvényesülő tömörítésnek így más a funkciója, mint a lírában jelentkezőnek. Noha az elméleti bevezetőben olvasható lehetséges narratív-teóriák közül a későbbiekben, azaz a konkrét rövidtörténet-elemzésekben a szerző nem mindegyiknek próbálja ki a hatékonyságát (ilyen szempontból például funkciótlannak tűnik a strukturalizmus ide tartozó eredményeinek a meglehetősen részletező szemléje). A „Formáló elvek és narratív retorikai műveletek" című alfejezet ebben a vonatkozásban a könyv legértékesebb része. Itt található azoknak a narratív formálást meghatározó princípiumoknak és műveleteknek az összessége, amelyekből Thomka Beáta kialakítja a rövidtörténetre jellemző formai-tartalmi modellt. A közismert narratív retorikai elvek, mint redukció, erősség és kiterjesztés, sűrítés, tömörítés, egyszerűsítés, fragmentumszerűség, metaforikusság, szimbolizáció, példázatosság, irónia és paradoxon, valamint a mögöttük álló mondat- és szövegszintű folyamatok (bővítés, elhagyás, sorrendcsere, helyettesítés) viszonylatában az alábbiak tekinthetők a rövidtörténet sajátos jegyeinek: külső beszűkülés — a forma belső tágítása; az emberi történések elemi egységét ragadja meg, az idő a pillanatba szorul; hőse a redukált ember; az elbeszélés fő eszköze az elhagyás (megoldások: kiemelés, metszés, elszigetelés, felerősítés), minden reprezentatívvá lesz; a tömörítéssel az élethelyzet sorshelyzetté minősül át. Ugyanebben a részben frappáns összegezést olvashatunk a regény, a novella és a rövidtörténet megkülönböztető jegyeiről: a regény tárgya az emberi élet totalitása, a novelláé a helyzet totalitása, a rövidtörténeté egy meghatározott pillanat, esemény, állapot, gesztus, egy történésrészlet; a regénynek a sugárnyaláb a metaforája, a novelláé a sugár, a rövidtörténeté a fénylő részlet; a regény elsőrendű művészi eljárása a kiterjesztés, a novelláé a sűrítés és ezen belül a kidolgozás, a rövidtörténeté pedig a sűrítés. A retorikai elvek és műveletek értékeléséből különösen fontosnak tartjuk azt a gondolatot, amely szerint „A redukció elve olyan mértékben válik dominánssá, hogy műfajilag is megosztja a rövid elbeszélő formákat. Ezzel egyenes arányban növekszik az elbeszélő nyelv szimbolizációja, s a nyomában létrejövő általánosság lényegesen nagyobb fokú, mint a novelláé."

Mivel a rövidtörténet domináns retorikai eljárása az elhagyás és a helyettesítés, narratív formája az ellipszis alakzatával jellemezhető. A szerző ezt egyben a nyitott mű létezési módjának tekinti, amely a befogadóra is átruház bizonyos funkciókat. Noha a rövidtörténet műfaji sajátossága befogadásesztétikai kérdések érintését is szükségessé tesz, Thomka Beáta nem tér ki bővebb tárgyalásukra.

A műfajelméleti kérdések tisztázását „A pillanat formáiban" műfajtörténeti vázlat előzi meg. Arisztotelész Poétikájától napjaink strukturalista és szövegnyelvészeti narratív rendszereinek a bemutatásáig ível a szemle, amelynek az a végkövetkeztetése, hogy a mai rövidprózára jellemző összekapcsoló viszonyok (a valószínűség elvét tagadó atemporális, akauzális viszonyok) olyan történetet hoznak létre, amelyet csak a pragmatikai komponens, illetve a világkép magyaráz. Ezért „az interpretáció esetében a szerkezet problematikájából át kell lépni a műben testet öltött világkép kérdéskörébe". Ennek a korszerű igénynek az elméleti és

módszertani vetületeiről a szerző további fejtegetéseit is szívesen olvasnók, kár, hogy lemondott róluk.

A második fejezet rövid, de árnyalt áttekintése a magyar irodalom rövidprózai formáinak, különös tekintettel a műfaji előzményekre: beszély, életkép, anekdota, rajz, közvetlen elbeszélés.

A Lovik, Kosztolányi és Örkény reprezentatív rövidprózájának szentelt fejezetekből szépen kitetszik az a fejlődési vonal, amely a novella narratív struktúrájának az elhomályosulásán át a rövidtörténet jellegzetes műfaji jegyeinek a kibontakozásáig vezet. Lovik művei jól példázzák, hogy e műfajban mint válik dominánssá a szemantikai komponens a szintaktikai rovására. Csökken bennük a kompozíciós egységek száma, a történetet epizódfüzér adja. Kohéziólazításaival a „détail művészetet" valósítja meg.

Kosztolányinál a rajz—pillanatkép—rövidtörténet fejlődési vonal rajzolódik ki. „A műfajok közötti térben jelentkező oldásokkal, érintkezésekkel" a magyar próza első rövidtörténet gyűjteményével, a Tengerszemmel Kosztolányi e műfaj két alaptípusát teremti meg: a narratív magra való redukálást a tetőpont, fordulat, következtetés egybeolvasztásával, valamint a nyelv jellegzetes funkcióváltását. Azt a körülményt, hogy „A rövidtörténet magával a formával és a nyelvvel létrehozó szerkezet, maga a redukált lételmény".

Thomka Beáta parabola-paródiáknak minősíti Örkény „egyperceseit". Kiindulópontjuk mindig valamilyen irodalmi vagy nem irodalmi szövegminta. E modellek ellenében építkezik. Problematikussá téve őket, végső soron magának a rövidtörténetnek a műfaját is kikezdi; az „egypercesek" a groteszk diadala.

A hatalmas rövidprózai anyagból adódó következtetéseknek a könyv utolsó fejezete a foglalata. A műfaji jegyek összegezése nemcsak a konkrét elemzésekre alapozódik, hanem a szerző igényességét, alaposságát, sokoldalúságra törekvését bizonyítandó, az előzmények figyelembe vételére, a novellabeli szerkezettől való elhajlásokra is kitekint. A műfajformáról és típusairól, a „kaméleonszerű" megjelenésekről így sikerül megbízható szövegtani modellt készítenie.

S. JÓZSA MÁRIA

I. HANGIU, **Dicţionar al presei literare româneşti (1790—1982)**

Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987. 510 l.

A címbeli munka — az irodalmi kiadványok szótára —, melyet az alábbiakban bemutatni szeretnénk, egyike a leghasznosabb és mindig elengedhetetlenül szükséges folyóirat-repertóriumoknak. A szerzőnek ilyenirányú tevékenysége nem hatott meglepetésként, hiszen tollából hasonló jellegű kiadványok már eddig is megjelentek, mint a kétkötetes, 1968-ban megjelent *Presa literară românească. Articole program de ziare şi reviste* (1789—1949) és az 1978-ban napvilágot látott *Reviste şi curente în evoluţia literaturii române*.

Már előljáróban le kell szögeznünk, hogy olyan munkaigényes szerzői-szerkesztői tevékenység előtt állunk, amely több mint 2000 újság- és folyóirat címet ölel fel, s amelynek a felkutatása, egybeszerkesztése a szerzőtől többéves kemény munkát követelt meg.

Minden egyes újságot vagy folyóiratot bemutató szócikk úgy épül fel, hogy az alábbi, tíz pontban foglalt követelménynek eleget kell tennie: 1. az időszaki kiadvány címe és alcíme; 2. az újság vagy folyóirat rövid jellemzése, főleg, ha a lap jellegére nem utal a cím; 3. a megjelenés ideje és helye; 4. utalás a lap célkitűzéseire; 5. a kiadvány főbb rovatai; 6. a rovatok jellege; 7. a lap fő munkatársai; 8. más, jelentős munkatársak; 9. a lap formája és mai lelőhelye; 10. a lapról szóló kritikai irodalom.

Tudvalevő, hogy az irodalmi lapok, a művelődési életnek érzékeny műszerei. A politikai élet folyamata is nem egy esetben összefonódik a sajtótörténettel. A kultúrtörténeti munkák szintén nagy teret szentelnek a sajtótörténetnek. A román kultúrtörténetben még sok, ezután pótlandó hiány van, s talán ezeknek a hiányoknak egyikét pótolja I. Hangiu repertóriuma.

I. Hangiu munkájának megjelenéséig az érdeklődő csak olyan, hasonló jellegű kiadványokhoz fordulhatott, mint Ion Bianu, Nerva Hodoş, Dan Simonescu: *Bibliografia românească veche* (1508—1830) és Nerva Hodoş, Al. Sadi-Ionescu, *Publicaţiunile periodice româneşti* (1820—1906). N. Iorga 1922-ben tette közzé a román sajtókiadványokról az első összefoglaló, máig hasznos dolgozatát.

Az élénk sajtóvisszhangot kiváltó lexikonát I. Hangiu így tagolja: 1. általános rész; 2. a tulajdonképpeni újság- és folyóirat cikkelyek; 3. függelék, kiegészítés; 4. névmutató; 5. a megjelenés helye szerinti címmutató. Az olvasó így tájékozódhat a keresett folyóirat megjelenési idejéről, helyéről, szerkesztőjéről, munkatársairól stb.

A munka címéből is kitetszik, hogy a szerző csak az irodalmi folyóiratokat vonta be vizsgálatai körébe. Elhatárolása bizonyos korszakban elég nehéz. Valószínűleg az elhatárolás nehézsége magyaráz bizonyos következetlenségeket. A fellelhető űröket, szinte bizonyos, egy következő kiadás pótolni fogja. Példaként említem, hogy felveszi a szerző a *Studia Universitatis Babeş—Bolyai* című időszaki kiadványt, de hiányzik mind a *Cercetări de lingvistică*, mind a *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*.

Az itt-ott felbukkanó hiányoktól eltekintve I. Hangiu munkája a román kultúrtörténetben hiányt pótló mű.

GABRIEL VASILIU

NÉMETH G. BÉLA, Századutóról — századelőről

Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1985. 612 l.

Németh G. Béla — sorrendben tizenegyedik — tanulmánykötete a századvég, illetve a századelő magyar irodalmának és művelődési életének tudományos megismeréséhez kínál új lehetőséget.

A szerző — akárcsak eddigi munkáiban — az irodalom öntörvényű fejlődését, az esztétikai-poétikai szempontokat tekinti elsődlegesnek a művek vizsgálatakor, de soha nem téveszti szem elől az írói világkép, az esztétikai minőségek részévé váló, ezeket meghatározó társadalmi—történelmi tényezőket, valamint a különböző tudatformák — főleg a filozófia — művészi élményt és látásmódot alakító szerepét sem. A végletek egyoldalúságait elkerülendő, a magyar irodalom egy-egy korszakát, alkotóját az európai irodalom hasonló törekvéseihez, egyetemes áramlataihoz viszonyítva ítéli meg. Természetesen, a sajátos körülmények szemszögéből. Gondoljunk mindenekelőtt az oly gyakori és sosem ötletszerű német irodalmi párhuzamaira. A német romantikának, illetve az irányzat koronkénti változásainak külön tanulmányt szentelt annak idején (*Az egyensúly elvesztése*. 1978.).

Úgy is mondhatnánk: a századfordulónak szánt kötete részben továbbgondolása, kiteljesítése néhány korábbi (állandó) kutatási témájának, részben alig vagy egyáltalán nem ismert szellemi területek feltérképezése, új szempontú megközelítése.

Sokfelé ágazó, filológusi és elméleti megalapozottságot harmonikusan ötvöző tudományos teljesítmény. Nélküle nem szólhatunk korszerű igénnyel ezeknek az évtizedeknek annyi színben tündöklő, a régit és újat annyiféleképpen egymásba szövő irodalmáról, művelődési elképzeléseiről.

Érthető (már a szűk keret miatt is), hogy a recenzens mindennek pusztán jelzésszerű bemutatására vállalkozhat. Néhány témára, alkotásra, műfajra hívhatja fel a figyelmet.

Kiemelvén mindjárt a gyűjtemény élére helyezett Arany-értelmezéseket. Már csak azért is ezeket, mert szerves részei Németh G. Béla évek óta teljesedő Arany-képének. (*Kérdések a Buda halála körül, A vadrózsa pör és Arany, A fragment főlénye. A szigorú nemzeti költő*). Egyik régebbi, Arany lírájának korszakos jelentőségét megvilágító tanulmánya, valamint a költő szerkesztői-kritikusi működését elemző írása (Arany-értelmezésekkel kiegészítve) legfrissebb, 1987-es válogatásában (*Hosszmetszetek és keresztmetszetek*) is helyet kapott.

Az Arany-életmű eddig megnyugtatóan nem tisztázott vonatkozásait veti fel, értelmezi valamennyit. Költői világának összetettségét bizonyító, inkább a részletekben csillogó *Buda halála* kapcsán például egyén és közösség, személyes és történelmi viszonya, a közlendő és a választott műfaj konfliktusai kapnak kiemelt hangsúlyt, a műnek azok a hősei, amelyek — úgymond — az emberi természetről, a létről lélektanilag a legtöbbet mondanak, esztétikailag a legkimunkáltabbak.

Versértelmezéseivel (következetesen használja a kifejezést a verselemzés helyett) Arany lírája mellett érvel Németh G. Béla ez alkalommal is, akárcsak az annakidején általa szerkesztett, oly nagy vihart felkavaró gyűjteménnyel (*Az el nem ért bizonyosság.* 1972.), különös gondot fordítva a líra változatos verstípusaira, az Arany-versek oly gazdag konfliktus-helyzeteire. Meggyőzően bizonyítják e tanulmányok, hogy Arany lírája — épp műfaji sajátosságai révén — a magyar lírai költészet egészében fordulatot jelző. Igen figyelemreméltó: akárcsak választott költője, az átmeneti korok irodalmi újításait, az eredetiséget a tanulmányíró sem elsősorban az összetevő elemekben, mint inkább azok ötvözési módjában véli felfedezni.

Kiemelt hely illeti meg a Németh G. Béla másik állandó kutatási területét: a századforduló novellisztikáját, annak műfaji megújhodását. Meggyőzően mutatja ki például, hogy mennyire nem szerencsés egységként felfogni ezt a novellisztikát, hisz bizonyos korábbi eljárások (pl. az anekdotizmus) ekkor már nem bizonyulnak minden esetben elégségesnek (*Az eszmélkedő kései Mikszáth*). A korszak rangos, Németh G. Béla által különösképpen értékelt műfajának, a novellának változatos gazdagodását kísérhetjük nyomon akkor is, amikor a múlt század végi erdélyi kisváros ellobbanó lelkeiről hírt hozó Petelei István életképeinek belső tájaira kalauzol el (*A válságba jutott kisember írója: Petelei István*), vagy amikor a hagyományos formákhoz jobban ragaszkodó prózairók — Gárdonyi, Tömörkény alkotómódszeréről, líraiság és tárgyiasság egyéni jelleget kölcsönző összefonódásáról ír. (*„Az én falum" írója — „Az én falum" világa, Az élet profán liturgiája — Tömörkény István*).

Tisztázó szándékkal — és eddig nemigen érvényesített perspektivából — szól a tanulmányok írója Reviczky Gyula és Komjáthy Jenő új költői magatartásból fakadó, újfajta eszközöket kereső költészetéről (*A személyiség mint értékcél a századvég magyar lírájában*), az oly sokféleképpen megítélt Justh Zsigmond epikájáról (*Szemközt egy legendával*), mindenekelőtt pedig az irodalomszociológiai kutatásnak igen érdekes tanulságokkal szolgáló Herczeg Ferenc műveiről (*A lektűr magyar mestere*).

A XX. század kimagasló egyéniségeit (ugyanilyen sokféle megközelítésben) láttató részből csak a Babits-, illetve a József Attila-tanulmányokat emelném itt ki. Az egyik Babits-tanulmány e költészet másságát, a másfajta hagyományokhoz kapcsolódását elemzi, a szüntelen kísérletező költővel ismertet meg (*Babits Mihály: Mint különös hírmondó*), a másik: Babits korszerű hagyományértelmezésével (*Babits, a szabadító*). József Attila két költeményének (*A Dunánál, Az a szép régi asszony*) érzékeny értelmezései a többi között nagyon érdekes verstipológiai tanulságokkal szolgálhatnak, mintegy bizonyságai a lírai műfajok állandó metamorfózisának. A költő értekező írásainak szánt tanulmány pedig József Attila elméleti-kritikai különállásának, poétikai elveinek árnyaltabb megértéséhez nyújt megtermékenyítő észrevételeket, megállapításokat (*A kimondás törvénye*).

A gyűjteményt berekesztő kritika- és művelődéstörténeti tanulmányok szintén a felfedezés erejével hatnak. A vers és próza arányát a megszokottól eltérően értékelő írás például azt kívánja tudatosítani, hogy a prózaepika és az értekező próza jóval jelentősebb örökségre tekint vissza, mint ezt általában feltételezni szokás (*A magyar próza karakteréhez*).

Akárcsak a kötet többi darabjában, ezekben a vizsgálódásokban is egy átmeneti korszak szerteágazó, a régi és új között egyensúlyt kereső törekvései, eredményei kerülnek új megvilágításba. Együtt, egymást kiegészítve teszik teljesebbé a közelmúlt annyiféleképp minősített irodalmi-művelődési életének, kiemelkedő alkotóinak, a korszak számos művének elmélyült megismerését. A korszerű irodalomtudomány színvonalán.

KOZMA DEZSŐ

Magyar—román műszaki szótár. Dicţionar tehnic maghiar—român

Szerkesztők: Pálfalvi Attila, Jenei Dezső; *Szerzők:* Bíró András, Felszeghy Ödön, Füstös Kálmán, Jenei Dezső, Jodál Endre, Kelemen Béla, Kohut Cseh Edit, Magyarósy Gyöngyvér, Magyarósy János, Pálfalvi Anna-Mária, Pálfalvi Attila, Pallos István, Rohonyi Vilmos, Szabó Lajos, Székely Győző, Tuzson Gábor.

Editura Tehnică. Bucureşti, 1987. 1360 l.

A viszonylag gazdag műszaki szótárirodalomban alig van olyan mű, amely a magyar és a román műszaki tudományos terminológia együttes szótári feldolgozására, bemutatására vállalkozik. Éppen ezért rendkívül örvendetesnek tartom a címül írt szótár megjelenését. Az áldozatos munkával és odaadó szakmai szeretettel készült *Magyar—román műszaki szótár* úttörő jelentőségű, hézagpótló mű, amelynek az a rendeltetése, hogy hatékony segédeszköze legyen műszaki értelmiségi dolgozóinknak mind a termelésben, mind a kutatásban.

A magyar—román műszaki nagyszótárt egy tizenhat tagú munkaközösség szerkesztette. A szerzők közül Bíró András, Jenei Dezső és Rohonyi Vilmos a Kriterion Könyvkiadónál megjelent román—magyar (1979) és magyar—román (1981) műszaki kisszótár szerkesztőjeként szerzett jártasságot a műszaki szótárak készítésében. Az utóbbi kisszótár — a szükséges megszorításokkal — a múlt évben kiadott nagyszótár közvetlen előzményének is tekinthető. S ha már ezt megemlítettem, úgy gondolom, nem volna méltányos megfeledkezni sem a Bíró András, Killmann Victor, Rohonyi Vilmos szerkesztette román—magyar—német műszaki kisszótárról (1973), sem pedig a hatnyelvű (román, orosz, angol, német, francia, magyar) műszaki szótárról (*Dicţionar tehnic poliglot*, Editura Tehnică. Bucureşti, 1963), sőt még a hétkötetes román műszaki lexikont is számon kell tartanunk (*Lexiconul Tehnic Român*. Editura Tehnică. Bucureşti, 1949—1955), mivel a címszavak egyenértékű kifejezéseit (a négy világnyelv mellett) magyarul is megadja.

Amint a szakirodalmi előzményekre való visszapillantásból is kitetszik, a címül írt szótár az első magyar—román műszaki nagyszótár. „A *Magyar—román műszaki nagyszótár* célja — olvashatjuk az *Előszó*ban — a magyar és a román műszaki terminológia fogalmi egyeztetése." A szótár „mintegy 120 000 magyar műszaki szakszót és szakkifejezést és ezeknek mintegy 160 000 román megfelelőjét foglalja magában". A szerzők a szavak kiválogatásában szem előtt tartották országunk „jelenlegi és távlati ipari szerkezetét, nagyobb terjedelmét biztosítva azon szakterületek szókincsének, amelyek gazdasági életünkben fontosabbak" (l. *Előszó*, 5). A címszavak kiválogatásába — számos tényező mellett — a véletlen bizonyára így is belejátszott (hiszen mint ismeretes, még a tudományos igénnyel végzett válogatás is a statisztikai véletlen szabályainak van alávetve), s talán ezzel magyarázható, hogy például az *adalékanyag*, *aggregátor*, *argillit*, *befűt*, *célfuvar*, *célgazdaság*, *desztillál* kimaradt a szótárból. (Nem hinném, hogy szándékosan hagyták ki a szerzők, hiszen némelyik szó még a *Magyar értelmező kéziszótár*ban is benne van.) Igaz, találtam a szótárban olyan szavakat is, amelyeknek kifelejtését, kihagyását nem tettem volna szóvá: *abaposztó*, *agitálás*, *agitátor*, *ágnyeső*, *agyagfazék*, *agyagkorsó*, *agyonörölt* (az igét nem vették fel a címszavak közé), *alacsonylepárlási* (a főnevet szintén nem vették fel), *alsó erjedésű* (a *Magyar—német műszaki szótár* egybeírja) *alsóruha*, *angolvécé*.

A szótár munkaközössége — mint már említettem — úttörő jellegű munka elvégzésére vállalkozott, s ezért korántsem volt könnyű a feladata. Igaz ugyan, hogy mind a címszók kiválogatásában, mind pedig a román nyelvi megfelelők megtalálásában gazdag szakirodalom állt a rendelkezésükre — a teljesnek aligha mondható *Könyvészet* (13—5) csaknem száz címet tartalmaz: különféle két- és többnyelvű műszaki szótárak, a magyar *Műszaki Értelmező Szótár* majdnem teljes sorozata stb. —, mégis nagyon sok nehézséggel kellett megbirkózniuk. A forrásmunkák sokasága ugyanis — az eltérő műszóhasználat, illetve írásmód miatt — olykor, sajnos, nem megkönnyítette, hanem inkább megnehezítette a munkaközösség feladatát. A szerzők vallomását idézem ezzel kapcsolatban: „... a magyar részben az összetett szavak és a különírt szókapcsolatok helyesírása sok nehézséget okozott, mert a különböző szabályok értelmezése alapján adott szóalakulatok többféle

módon is írhatók. Ezért mindinkább szükségesnek mutatkozik a magyar műszaki nyelv helyesírási szabályzatának és szótárának a kidolgozása." A különírás és az egybeírás területén — mint ismeretes — meglehetősen nagy számban vannak ingadozások, többféleképpen is megítélhető esetek. Ennek legfőbb oka az, hogy a szókapcsolatok és az összetételek között nincs éles határ. A kétnyelvű műszaki szótárak magyar címszavainak írásában tapasztalható következetlenségeknek, eltéréseknek lényegében ez a magyarázata.

A helyesírási szabálynak megfelelően a két vagy több szó összekapcsolódásával keletkezett szavak szoros egységét egybeírással vagy (ennek egyik megoldási formájaként) olykor kötőjeles kapcsolással fejezzük ki. Ezt a szabályt alkalmazza a Nagy Ernő, Klár János szerkesztette *Magyar—német műszaki szótár* (Budapest, 1981) az *adalékanyag, adalékfém, adalékfrakció, adalékgőz, adalékolaj, adalékszer, adalékvíz* stb. egybeírásakor, a *Magyar—román műszaki szótár* munkaközössége ellenben — valamilyen meggondolás alapján — különírja ezeket (*adalék fém, adalék frakció, adalék gőz* stb.), akárcsak a szókapcsolatokat. A többszörös összetételek írása sem következetes. A szerzők ugyanis hol tagolják kötőjellel a szavakat a két fő összetételi tag határán (pl. *ablaktábla-tolózár, ablaktolózár-ütköző*), hol nem (pl. *alagútbelméret, alagútmintaív, alapvonalpontpár, állórészlemeztest, áramerősségmérő*). A szókapcsolatok, különösen az anyagnévi jelzős kapcsolatok írásában szintén tapasztalható következetlenség. A különírás és az egybeírás szabályai szerint az anyagnévi jelzőt, ha egyszerű szó, egybeírjuk a nem összetett főnevekkel (*acéldrót, acélgyűrű, acélháló* stb.), de ha az anyagnévi jelzős kapcsolatnak valamelyik vagy mindkét tagja összetett szó, az anyagnevet különírjuk jelzett szavától (*acél dörzshenger, acéllemez radiátor* stb.). A szerzők azonban nem alkalmazzák ezt a szabályt az *acéldrótkötél, acélszalagfűrész, acélteherecsrugó, aszfaltnemezlap, aszfaltpapírlemez* stb. írásában. Az írásmód ingadozásának, bizonytalanságának kirívó példája a három szóba írt *aszfalt tetőfedő lemez*. (Megjegyzem a szótárban van *tetőfedő anyag* és *tetőfedő lemez* címszó is.) Azt mindenképp hangsúlyozni szeretném, hogy a *Magyar—román műszaki szótár* (jelzett) fogyatékosságai ellenére is jelentős fejlődést mutat a magyar műszók és műkifejezések helyesírásában. A hibák felsorolását azonban — főleg, ha „a már előkészületben levő *Román—magyar műszaki nagyszótár*" (l. *Előszó*, 5) szerkesztési munkálataira gondolok — mégis hasznosnak tartom.

A műszaki nagyszótár magyar nyelvi anyagával párhuzamosan tanulmányoztam a román nyelvi megfelelőket is. A szótár legnagyobb érdemének azt tartom, hogy elsőként adja meg a címszók tízezreinek pontos román nyelvi megfelelőjét. A szerzők a lehető legjobban hasznosították a román műszaki szótárirodalom eredményeit, alapos és lelkiismeretes munkát végeztek. Ennek ellenére nem hallgathatom el a szinonimákkal kapcsolatos észrevételemet. Tudom, rokonértelműség a műszaki nyelvben is van — igaz, megléte zavaró —, mégis felvetődik a kérdés, vajon a 120 000 magyar címszó 160 000 román megfelelője tényleges szinonimiát jelent-e, vagy talán részben bizonytalanságot is tükröz. Bevallom, én ez utóbbit is érzem pl. az *alak, alátámasztás, aljzat* román megfelelőinek némelyikében.

Az elmondottakat összefoglalva megállapíthatom, hogy a *Magyar—román műszaki szótár* munkaközössége sikeresen oldotta meg vállalt feladatát. Szótáruk — a munka úttörő jellegéből fakadó fogyatékosságai ellenére — értékes alkotás, kétnyelvű műszaki szótárirodalmunk nagy nyeresége. Éppen ezért meggyőződésem, hogy a szótár, rendeltetésének megfelelően, nélkülözhetetlen segédeszköze lesz műszaki értelmiségi dolgozóinknak.

SZÁSZ LŐRINC

PÁSZTOR EMIL, Toldi-szótár

Arany János Toldijának szókészlete. Tankönyvkiadó. Bp., 1986. 272 l.

A közelmúltban Pásztor Emil *Toldi-szótár*át vehettük a kezünkbe. Két — sőt az előkészülést is számítva három — hosszú évtized szorgos munkájával Arany János legjelentősebb elbeszélő költeményének teljes szóanyagát mérte fel, így segítve elő a mű nyelvi gazdagságának, stilisztikai értékeinek jobb megismerését.

A szerző két szempontból is úttörő munkát végzett. Részint a vállalt feladat megoldási módszerének kidolgozásában, lévén hogy csupán két előzményre, Juhász Gyula költői nyelvének szótárára és a Petőfi-szótárra támaszkodhatott. Számítva a Toldi népszerűségére s a szótárt kísérő széles érdeklődésre, didaktikai segédeszközként való forgatására, amazoknál gyakorlatibbnak, haszonelvűbbnek kellett lennie.

De ez a könyv az Arany-filológia háza táján is nóvumot jelent. Jóllehet, a Toldi 1879 óta kötelező iskolai tananyag és a VI. osztályos magyar irodalmi olvasókönyvünknek napjainkban is a leglényegesebb része, bő évszázada nem jelent meg olyan munka, amely e nagyszerű mű nyelvével, szókészletével a maga teljességében foglalkozott volna. Lehr Albert egyébként dicséretes és hasznos kommentárja már eleve nem tűzte maga elé a szókincs hiánytalan felleltározását. Noha élete végéig dolgozott a nagy Arany-szótár összeállításán, nem fejezte be. Hasonló sorsra jutott Viski Károly, az egykori szalontai tanár kézirata, aki elsősorban néprajzi jellegű szavakra összpontosított a teljesség igénye nélkül.

Pásztor Emil vállalkozott arra, hogy klasszikusunk legnagyobb művének hiánytalan és szakszerű szótári feldolgozását elvégezze, s ezzel megvesse egy későbbi, több kötetes Arany-szótár alapját. Bár ez utóbbira a nyelv- és irodalomtudománynak egyaránt sürgető szüksége lenne, megszerkesztése csupán egy nagyobb munkaközösség sok évi, sőt évtizedes erőfeszítése nyomán válhat majd valósággá. Addig is sok haszonnal és tanulsággal forgathatjuk a meglévőt, a hírhozót, amelynek az egyediségből fakadó előnye is megmutatkozik: lehetővé teszi az elmélyített teljességet. Így pontosan és hiánytalanul tárul elénk a *Toldi* szókészlete, a szavak jelentésbeli árnyalatai és mondattá fűzésének nyelvtani jellegzetességei. Amint a szerző bevezető tanulmányában elmondja, fő célja volt a trilógia első részét „minden szavában közkinccsé tenni, hogy olvasói pontosan értsék az elbeszélő költemény valamennyi szavát és kifejezését, s el tudjanak mélyedni a mű nyelvi gazdagságának, változatosságának élvezésében" (9).

Ahhoz azonban, hogy kitűzött céljának eleget tehessen, előbb az elbeszélő költemény hiteles szövegét kellett megállapítania. És ez nem kis gondot okozott. A *Toldi* még a költő életében több kiadást ért meg, de már ezekben is szövegromlás fedezhető fel. Sajnos, a kritikai kiadás (*Arany János összes művei* II. Bp., 1952) sem tett eleget a hitelesség, az írásjelek tisztelete követelményének. Pásztor Emilnek kellett visszaállítania hosszas, alapos kutatómunkával a megbízható központozású, korabeli helyesírású szöveget. Ehhez jórészt a *Toldi* hatodik, 1883-as kiadását használta fel (*Arany János összes munkái* II. Bp. Ráth Mór, 1883), amelynek kefelevonatát még költőnk javította.

A *Toldi* így helyreállított 1674 sorában 9385 szövegszó van, amelyek — a segédszók elkerülhetetlenül nagy gyakorisága miatt — 2874 önálló szócikkbe tömörülnek. A szerző — más költői szótárak gyakorlatához hasonlóan — először a szófaji besorolást végzi el, majd arab számmal jelzi, hogy a szó hány ízben szerepel a szövegben; adott esetben utal a rokon értelmű kifejezésekre (ezáltal szinonimaszótárt adva a kezünkbe), az igekötős igealakokra s a képzett szavakra. Mivel e könyvnek az értelmező szótár szerepét is be kell töltenie (gondoljunk csak a hagyományos paraszti és a középkori vitézi élethez kapcsolódó fogalmakra, Arany tájszavaira stb.), a szerző értelmezi a címszót.

A *Toldi-szótár* feltünteti és gazdag idézetanyaggal példázza az egyes címszavakhoz kapcsolódó stilusértékeket. Ezáltal nemcsak értelmezi a mű szóanyagát, hanem a szótárak eligazító szerepéből kilépve nyelvünk Arany János-i felhasználásának, az író tollán való kiformálódásának a titkaiba is beavat. Ez a magyarázata annak, hogy a 2874 szócikk valójában 4374 jelentést, szóhasználati módot tüntet fel, a *szív* meg éppenséggel huszonhat eltérő értelmet hordoz. Pásztor Emil ezek mindenikét találó és teljes gondolatot kifejező idézetekkel támogatja, feltüntetve lelőhelyüket, az ének és a versszak sorszámát.

A szótáríró csak egy-egy, de a legjellemzőbb idézettel szemlélteti a címszót, a többire az ének és a versszak számával utal.

A szótári értelmezés szöveges részét egészítik ki a szócikket követő vonalas rajzok, amelyek az anyag gazdagságához képest csekélyek és nem a legsikerültebbek. Sőt a *deszkabástya, parittyakő, tilalomfa, vendégoldal* határozottan hibás.

Ha már hiányosságot emlegetünk, itt mondom el, hogy a *cipó, gomba, tekenő* értelmezését nem tartom teljesnek; a *cimbalom* második magyarázatát, mármint

azt, hogy itt tréfás, átvitt értelemben magát a cimbalmost kell értenünk, nem fogadom el. — „Haj rá, haj! lakjuk el a búbánat torát, Álmos a csaplárunk: igyuk meg a borát! Igyál vén *cimbalom:* mindjárt rád locsolom". (10: 21) — Szerintem az alaposan felöntött, táncoló Miklós duhaj kedvében magára a hangszerre is locsolhatott borából.

A *Toldi-szótárt* lezáró statisztikai rész a számok meggyőző erejével bizonyítja filológusaink, stilisztáink ama korábbi véleményének helyességét, hogy Arany Jánosé a leggazdagabb magyar nyelv. A hapaxok — az egyszeri felhasználású szavak — aránya nála a legmagasabb, 63%; a legföljebb tízszeri előfordulású 912 címszó 32%-ot képvisel, míg az ennél többször szereplő 148 szó csupán 5%-ot. Az ún. segédszók gyakorisági listáján az *a, az* névelő vezet 823 előfordulással; már jóval kevesebb a második helyen álló *nem* tagadószó (181), az *s* (132), *is* (131), *hogy* (94), *és* (89) kötőszó. Csak ezután következnek az első tartalmas szók: *nagy* (85), *Miklós* (71). Ide kapcsolódó megfigyelés az is, hogy a költemény tizennégy leggyakoribb szava — a *Miklóst* kivéve — egy szótagú, s közülük tíz segéd- vagy formaszó, amelyek nélkül a folyamatos beszéd lehetetlen. Ezzel szemben a hapaxok hosszabbak és mindig fogalomjelölők. A szerző szakértelmének, kitartó szorgalmának őszinte elismerése mellett legyen szabad megjegyeznem, hogy munkájának tudományos és használati értékét növelte volna, ha e statisztika a tájszókat és a költő alkotta egyedi szavakat is feltünteti.

A *Toldi-szótár* kétségbevonhatatlanul igazolja: Arany számára a forrás a bihari nyelv; ez határozta meg költői indulását. Ő azonban nem elégedett meg a népnyelv formai elemeivel, hanem a paraszti gondolkodás, szemlélet, képes beszéd mondanivalójának alapjává, eszközévé vált. Egyrészt saját világát, egyéniségét, személyiségét, másrészt szókincsét, nyelvhasználati készségét, stílusformálási módját kódolta a Toldi tizenkét énekébe.

DÁNIELISZ ENDRE

Magyar verbális asszociációk I.

Szerkesztette és a bevezetést írta Balló Larissza.
Juhász Gyula Tanárképző Főiskola. Szeged, 1983. 422 l.

1. A betájoló előszóban Papp Ferenc és Lengyel Zsolt tömören jelzi azt a tudományszervezési vonalat, amelybe a kutatás beilleszkedik. Hangsúlyozzák, hogy a *Magyar pszicholingvisztikai tanulmányok* (MPLT), az e témakörbe szervezödő kutatások eredményeinek sorozatba rendezésével és közreadásával követett célja két irányba mutató: „Egyfelől olyan alapkutatások publikálására vállalkozik, amelyek nélkül sem anya- sem idegen nyelvi oktatásunk közelebbi és távolabbi jövője nem képzelhető el. Ezek a tanulmányok a nyelvelsajátítás folyamatára és ontológiai státusára igyekszenek fényt deríteni... másik célja, hogy feltérképezze a magyar nyelv használata során megfigyelhető általános és az egyes nyelvi szintekre jellemző pszicholingvisztikai mechanizmusokat — lehetőleg a nemzetközi összehasonlítás fényében" (V).

A szerkesztő és a Bevezetést író Balló Larissza mindenekelőtt „A kötet alapját képező kísérlet leírását", s ezt követően a kiadvány szerkezetét nyújtja. Utal az 1. és a 2. függelékre, amelyet „A leggyakoribb asszociációk listája" és „A 188 magyar stimulus-szó betűrendes mutatója" alkot. A bevezető részt 14 tételes, nyelvészeti jellegű könyvészeti forrásmunka zárja (VIII—XXXIV).

A MPLT keretébe illesztetten, a kutatás eredeti célkitűzésének megfelelően a kiadvány: „188 magyar szó elsődleges asszociációjának felmérését célozta fiatal magyar értelmiségi populációban" (VIII).

A közreadók úgy vélik, hogy MPLT első füzeteit joggal szánták a szóasszociációs témakörben végzett felmérések első eredményeinek, hiszen a magyar pszicholingvisztikai irodalomban, a szigorúan igényes nyelvészeti szempontok érvényesítésével e nyelvhasználati/beszédjelenség „alig-alig" feldolgozott.

2. Ismeretes, hogy verbális asszociációk válthatók ki egy előre megadott hívószóra (a stimulus-szóra). A kísérlet éppen időszerű célkitűzéseinek megfelelően, igé-

nyelhető egy vagy több szónak, esetleg mondatnak a válaszkénti előhívása. A próba keretében így aktualizált (a hangos, vagy az írott beszédtevékenység útján) nyelvi anyag képezi a későbbi, különböző szempontoknak megfelelő elemzés tárgyát.

A magyar verbális asszociációk begyűjtése e vizsgálat keretében tehát a lélektan projektív módszereinek kategóriájában számontartott szóasszociációs teszttel valósult meg. A próba a maga történetiségében meglehetősen különböző célok szolgálatában, különböző változatokban vált a kutatás, a pszichodiagnózis, a pszichoterápia eszközévé. A pszichológusok mai megítélése szerint a verbális asszociációs próba, az asszociációs folyamatokat vizsgáló tudományos lélektanban is, a lélektan többi módszere mellett, a maga helyén eredményesen használható. Szerephez jutott a kísérleti lélektanban is a megismerési folyamatok és mások tanulmányozása rendjén. Így a pszicholingvisztikai megalapozottságú kutatásba nem pszichiátriai, nem mélylélektani közvetítéssel került át.

A magyar verbális asszociációkat előhívó szólista összeállításához a kutatásszervezők a lexikális anyagból kiemelendő egységeket a legjelentősebb forrásmunkákra figyelve végezték. Figyelembe vették a Grace H. Kent és A. J. Rosanoff használta 100 angol szó magyar megfelelőjét. A Kent—Rosanoff alapmunkából kiindulva ugyanis ma már hozzáférhetők olyan más nyelvű szóasszociációs módszerrel nyert normák, gyakorisági szótárak, eloszlási mutatók, mint pl. a német (W. A. Russel és O. R. Meseck) vagy a francia, az olasz, a lengyel. A szókapcsolások megközelítően azonos feltárási módja tette lehetővé a különböző nyelvek területén nyert verbális anyagban rejlő normák kimutatását, a szóasszociációk mind elmélyültebb interkulturális vizsgálatát, amelyek eredményét ugyancsak több alap és határtudomány hasznosította.

A magyar nyelvre szabott szólista összeállításában alapoztak az A. A. Leontyev (1977) szerkesztésében közreadott orosz asszociatív szótár megjelentetett részének a szókincsére, éppen úgy, mint a Nemess Zoltán-féle (1941) egymillió magyar szótagot felölelő szóstatisztikára. Ezen túlmenően, arra törekedtek, hogy a szólistával tükrözzenek bizonyos sajátosan magyar nyelvi jelenségeket is. Így vettek fel olyan hívószókat: „amelyek az eddigi más nyelvekre készült listákon természetesen nem jelentkezhettek (vö. pl. a *lánya* és a *leány* alakok külön-külön stimulusként való szerepeltetésével, méghozzá betűrendi összekeverés miatt eléggé távol egymástól)" (IX).

A körültekintően megszerkesztett szólista 188 lexikális egységet jelent. Tartalmaz 142 névszót, jelen van 44 ige és 2 ige-névszó. A szólista produkciós felülete tehát meglehetősen nagy.

3. A pszicholingvisztikai sorozatot indító kiadvány áttekinthetőségét biztosította Balló Larissza azzal, hogy három részre tagolta. Az első rész a törzsanyagot tartalmazza. A 188 hívószót betűrendben közli. Megjegyzendő, hogy a szólista rendezésében nem a betűrendes, hanem a véletlenszerű összeállítást követték. A hívószót az asszociátumok követik. E részben a szócikkeket a stimulusszó sorszáma vezeti be, társítva azok orosz és angol nyelvi megfelelőivel.

Névszókat, a hívószónak megfelelően, szótári, ragtalan, jeltelen alakjában tüntették fel (egyetlen kivétellel, ugyanis a *leány* és *lánya* alakot — amint arra már utaltunk — két külön stimulus szóként szerepeltették).

Az *1. függelék: A leggyakoribb asszociációk listája.* Ennek keretében betűrendben közölve az F 3 válaszokat, valamint az egyes válaszok után azoknak a hívószóknak a sorszámát, amelyek után a szókapcsolat megjelent (378—418).

A *2. függelék: A 188 magyar stimulus-szó betűrendes mutatója*, lényegében közvetlenül szolgálja az 1. függelék minél jobb áttekinthetőségét, kezelhetőségét (419—22).

4. Meggondolkoztató mindenképpen az, hogy a szóasszociációk természete sokkal inkább az egyes nyelvek sajátosságaitól függ, mintsem az általános emberi viselkedéstől. A szabad verbális asszociációk interkulturális tanulmányozásának eredményeként rámutattak arra, hogy azok sokkal inkább az adott nyelv sajátosságainak függvényében jelennek meg, mintsem a szociokulturális magatartástól meghatározottan. E jellemzőkre különösen a kétnyelvű egyénekkel végzett verbális asszociációs próbák anyagának elemzése derített fényt.

A nyitott kérdésekkel kapcsolatosan bizonyos válaszokat megfogalmazva, azokat nyelvhasználati tendenciákkal szemléltetik. Hangsúlyozzák, hogy a nyelvi asszociátumokban csak „az bukkan elő", ami v e r b á l i s a n, nyelvileg előtérben áll, köny-

nyen megtalálható valamilyen szempontból, az e mögött meghúzódó reális másodlagos... ami verbálisan nincs, azt verbálisan nem lehet asszociálni... Más kérdés, hogy a tárgyi asszociációk világában mennyire segít vagy fékez az anyanyelvi szókincs" (XV).

Balló Larissza e megállapítást jól példázza azzal a jelenséggel, amelyre a magyar nyelv olyan nagy hajlandóságot mutat, s amely valósággal fellendülőben levő, „dinamikusan fejlődő" nyelvi jelenség, mégpedig az összetett szók alkotása, ez a makacs következetességgel előálló, a nyelvi anyagot szüntelenül manipuláló jelenség, amely lépten-nyomon beszédtényként jelentkezik.

Ilyen szempontú további vizsgálódásra kínálkoznak azok a hazai, szabad, és irányított verbális asszociációs módszerrel begyűjtött anyagok, tanulmányok is, amelyek a fogyatékos iskoláskorú gyermekek sajátos asszociátumait mutatják be (pl. D. Ciumăgeanu, *Unele probleme ale predării şi însuşirii verbului în şcolile de surdomuţi*. In: Probleme de defectologie şi psihopatologie. EDP. Bucureşti, 1959. 47—86; D. Ciumăgeanu-Florica Sandu stb., *Date în legătură cu vocabularul unui elev orbsurd*. In: Probleme de defectologie III. EDP. Bucureşti. 1963. 65—110; Magdalena Farkas, *Date cu privire la vocabularul elevilor debili mintali*. In: Probleme de defectologie VI. EDP. Bucureşti, 1967. 246—65. és mások), valamint a normális általános iskolai tanulók első, második és harmadik nyelven aktualizált szó- és mondatasszociációs produktivitását kutató felmérés (Farkas Cs. Magda, *Három nyelvi performancia szociolingvisztikai megközelítése*. NyIrK. XXII [1979]. 153—66).

A magyar verbális asszociációk idegen nyelvi megfeleltetésének körültekintő munkájával is törekedtek arra, hogy ne csupán szótárat nyújtsanak, hanem segítsék megértetni a más nyelvű felhasználóval is, hogy hogyan állt elő a magyar nyelvet beszélők esetében az egyik vagy a másik asszociátum. Ennek érdekében, ha pl. a magyar válasz-szónak több orosz illetve angol nyelvi megfelelője volt, azokat mind felsorolták. Ugyanígy, különböző módozatokat felhasználva biztosították az asszociátumok szófaji hovatartozásának az egyértelmű megértetését.

FARKAS CS. MAGDA

BÁNRÉTI ZOLTÁN, **A megengedő kötőszók szintaxisáról és szemantikájáról**

Akadémiai Kiadó. Bp., 1983. 105 l.

A megengedő mondat és ezzel együtt a megengedő kötőszók fogalma egyik legvitatottabb kérdése a szakirodalomnak. Sokan és sokféle szempontból próbálták már megközelíteni fogalmát, de megnyugtató eredményre nem jutottak. A nyelvészek egy része a megengedő mondatot egyértelműen alárendelő mellékmondatnak tartja (l. Klemm, Temesi), mások a mellé- és alárendelés szempontjából átmeneti jellegű kategóriának fogják föl (l. Tompa, Simoni, Szinnyei, Rácz), ennél is tovább megy Hadrovics, aki az ellentétes mellérendelő mondatok alosztályának tekinti.

Bánréti Zoltán dolgozatát olvasva egyre világosabbá kezd válni, hogy ma már tág szemiotikai, kommunikációelméleti beágyazás nélkül nemcsak a szöveg, de a mondat, sőt a legkisebb nyelvi egység sem vizsgálható kompetens módon. Mert ha Károly Sándor szerint először divatba kellett jönnie a nyelv kommunikációs felfogásának ahhoz, hogy ráterelődjön a figyelem a kommunikáció szempontjából legteljesebb nyelvi egységre, a szövegre, én tovább vinném a gondolatot: a kommunikációelméletnek és ennek nyomán a szövegnyelvészetnek divatba kellett jönnie ahhoz, hogy kiderüljön, hogy valamennyi nyelvi jelenséget csak ilyen tág keretbe helyezve lehet helyesen vizsgálni. Ilyen perspektivából nézve eltűnnek azok a bizonytalanságok, meghatározásbeli merevségek és ebből adódó különbségek, amelyek például a megengedő mondat meghatározásában mutatkoztak.

Bánréti a korábbi meghatározásokban elsősorban azt tartja tévesnek, hogy a mondatok által jelölt tényállások, helyzetek tulajdonságait, relációit közvetlenül átteszik a jelölő mondatokra. Például: ***Mondatok tartalma megengedi más mondatok tartalmának megvalósulását, mondatok hatástalanítják más mondatok tartalmát.*** Ez a tévedés valamennyi mellérendelő mondat meghatározásában felfedezhető. Így az **következik belőlük, hogy a beszélők mindig a teljes, objektív igazságot** mondják,

amikor ellentétes, következtető... mondatokat alkotnak. Holott a beszélők számtalanszor írnak le kapcsolatos, ellentétes, következtető kötőszavas mellérendelésekben olyan tényeket, amelyek között egyáltalán nem biztos, hogy az objektív valóságban is kapcsolat van. A megoldást Bánréti abban látja, hogy a szintaktikai formát, a kapcsolatos, ellentétes... kötőszók jelenlétét úgy kell tekintenünk, mint a „...beszélőnek a leírt, denotált tényekre vonatkozó felfogása, szemlélete jelölőjét. Röviden szólva: annak jelölőjét, ahogy a beszélő a denotált tényállásokat modellálja." (9).

Mindezt figyelembe véve, a szerző szerint, a megengedő mondatok szemantikája a szintaktikailag mellérendelő mondatokéval rokon, amennyiben a beszélő felfogására, tényekről kialakított modelljére hivatkozva jellemezhető. Azaz nem a mondatok e n g e d n e k m e g valamit, hanem a beszélők. Rácz Endre és Hadrovics László meghatározásában szereplő ellentét és következmény reláció alkalmazásával megközelítő meghatározást javasol a megengedő mondatokra: *„Bár M_1, mégis M_2* formájú mondattal a beszélő állítja, hogy: M_1 és M_2, pragmatikusan előfeltételezi, hiszi: *Ha egyszer M_1, akkor nem lehetne/nem kellene, hogy M_2.* Például: a *Bár Jánosnak nincs pénze, mégis költekezik* mondattal a beszélő állítja, hogy: *Jánosnak nincs pénze és költekezik*, pragmatikusan előfeltételezi, hiszi: *Ha egyszer Jánosnak nincs pénze, akkor nem kellene költekeznie.*" (10).

Értekezése további fejezeteiben ezt a meghatározást empirikus módon tovább gazdagítja. Először is a megengedő kötőszók mondatbeli helyzetét veszi szemügyre. Ilyen alapon ugyanis különbség van a *bár, jóllehet, noha, habár* és az *ugyan* kötőszó között. Az előbbiek abban különböznek az utóbbitól, hogy mind az első, mind a második tagmondatban grammatikálisak, és hogy a topik előtt, az abszolút mondatelem tökéletesen jók.

A kötőszók lehetséges mondatbeli pozíciói közül egyetlen helyzettel, a topik utáni, de a fókusz előtti helyzettel külön is foglalkozik.

További két fejezetben Bánréti a megengedő mondatok szemantikai típusait az ellentétes mellérendelések típusaihoz viszonyítva állapítja meg. Közismert ugyanis, hogy a legtöbb ellentétes mellérendelés átalakítható megengedő mondattá. Kivételt csak a kizáró ellentétes mellérendelés képez. Az átalakítható ellentétes mellérendeléseknek két altípusát különbözteti meg: a kontraszt ellentétes és az elvárást törlő ellentétes típust. Az elsőre az jellemző, hogy a tagmondatok sorrendje felcserélhető, sőt a kötőszó is elhagyható anélkül, hogy ez lényegi változást okozna a jelentésben. A tagmondatok sorrendi kötetlensége viszont megszűnik, ha megengedővé alakítjuk át. A sorrendi változatok jelentése ugyanis ekkor már különböző.

Az elvárást törlő ellentétes mondatok leglényegesebb szintaktikai tulajdonsága viszont az, hogy a tagmondatok sorrendje kötött, és a *de* kötőszó nem hagyható el. Ezek a szintaktikai tulajdonságai tehát megegyeznek a megengedő mondatéval.

A szerző külön fejezetben vizsgálja még a megengedő mondat implicit jelentését adó előfeltevéseket, az alárendelő jellegű megengedő kötőszókat, valamint a mellérendelő jellegű megengedő kötőszókat. Ami a megengedő mondatok és ezzel együtt a megengedő kötőszók alá- vagy mellérendelő voltát illeti, Bánréti a Kenesei Istvántól ajánlott formális kritérium alapján két csoportot különít el. Ismeretes, hogy az alárendelések körében végrehajtható a tagmondatok sorrendjének cseréje, a mellékmondat a főmondat elé kerülhet: *Hogy János eljön, azt Péter mondta.* / *Azt Péter mondta, hogy János eljön.* A mellérendelő tagmondatok között viszont ezt nem tehetjük meg: *Péter elment, de János itt maradt.* / *De János itt maradt, Péter elment.*

A megengedő kötőszók közül az első típus szerint viselkedik a *bár, jóllehet, noha, ámbár, ugyan, ha... is, habár*, a második típus szerint a *pedig* és a *holott*. További részletes elemzéssel Bánrétinek sikerül kimutatnia, hogy a két típus rendszeres s z i n t a k t i k a i különbségeket mutat: az egyik kötőszóosztály az alárendelés egy korlátozottabb változatát jelzi, a második kötőszóosztály használatakor a mellérendelés szintaktikai tulajdonságait mutatja. A megengedő mondatok s z e m a n t i k a i vonásai (a beszélő szempontjának funkciója, a beszélő előfeltevése a mondathoz tartozó implicit modalitás, a topikális relációk szerepe) viszont a mellérendelő mondatok szemantikájának általános jegyeit mutatják.

Összefoglalásként tehát elmondható, hogy Bánréti Zoltánnak a modern nyelvtudomány eredményeire, vizsgálati módszereire támaszkodva sokoldalú nyelvi vizs-

gálattal sikerül egy mindmáig vitatott kérdésben igen meggyőző álláspontot kialakítania. Íme, még egy szép példája annak, hogy ma már sokoldalú nyelvészeti tájékozódás nélkül a legkisebb nyelvi részkérdést sem lehet, és talán nem is érdemes vizsgálni.

KABÁN ANNAMÁRIA

Handbook of Discourse Analysis I—IV.

Edited by Teun A. Van Dijk. Academic Press (Harcourt Brace Jovanovich, Publishers). London, Orlando, San Diego, New York, Toronto, Montreal, Sydney, Tokyo, 1985. I: 302 l., II: 279 l., III: 293 l., IV: 286 l.

1. A négykötetes munka a szövegnyelvészet kézikönyve. A címében szereplő műszó, a *discourse analysis* az Egyesült Államokban leginkább általánosult, leginkább elterjedt elnevezése a szövegvizsgálatoknak, a szöveggel foglalkozó tudománynak, és így szinonimája az Európa-szerte használt *szövegnyelvészet*nek és társainak. Maga a *discourse* magyar nyelvű megfelelője a nyelvtudományi műszóként ritkán szereplő *diszkurzus* lehetne. Jobbnak látszik azonban a Deme Lászlótól bevezetett *beszédmű*vel fordítani, így a szóban forgó diszciplínát, illetőleg amerikai változatát (ami szemléletében és eljárásmódjaiban is jócskán különbözik az európaitól) *beszédműelemzés*nek lehetne nevezni (a továbbiakban azonban a számunkra ismertebb *szövegnyelvészet*tel élünk).

Az elmúlt két évtized alatt viszonylag gyorsan kifejlődött és ma egészen divatossá lett szövegnyelvészet fogalomrendszerében és terminológiájában, valamint közvetlen előzményeiben, szemléletében és vizsgálati módszereiben nagyok az eltérések. Talán ez az egyik oka annak, hogy viszonylag sok szintézist és még inkább bevezetésszerű összegezést kellett írni.[1] Ezek mellett azonban szükségesnek látszott egy átfogó kézikönyv összeállítása is. Ez az ismertetendő *Handbook of Discourse Analysis*. Négy kötete 53 tanulmányt foglal magában. Vannak köztük elveket, eredményeket összegező tanulmányok, illetőleg tanulmányrészletek, többségük azonban inkább iránymutatás egy-egy részterület számára. Ismertetésükben már csak terjedelmi okok miatt sem törekedhetem teljességre. Csak azt tehetem, hogy kiemelek néhány tanulmányt, és azok főbb mondanivalóját ismertetem. Főleg olyan tanulmányokkal foglalkozhatunk, amelyek a leginkább tájékoztató jellegűek, vagy amelyek a szövegnyelvészet egy-egy ágában, egy-egy részterületén lehetséges vizsgálatok számára alapozó jellegűek. De ezt megelőzőleg át kell tekintenünk a kötetek témakörét, amit több-kevesebb tanulmány tárgyának puszta jelzésével példázok. Mindegyik kötet esetében zárójelben idézem a kötet témakörére utaló alcímet.

Az első kötet tanulmányai a szövegnyelvészetbe beépülő, illetőleg a vele érintkező tudományokkal foglalkoznak *(Disciplines of Discourse)*: a nyelvtudomány mint a szövegvizsgálat egyik eszköze, kognitív és társaslélektan, szociológia, filozófia, történet- és jogtudomány. A második kötet tematikája a szövegvizsgálatok sokfélesége nyelvi szintek vagy pedig a nyelvtudomány határtudományai szerinti számbavétel alapján *(Dimensions of Discourse)*: a nyelvészeti leírás integrációja, grammatika, fonológia, morfológia, lexikon, szemantika, pragmatika, elbeszéléselemzés, a nem nyelvi viselkedés elemzése, érvelések, továbbá különféle jelentések, jegyzőkönyvek elemzése. A harmadik kötet témaköre a szöveg és a dialógus *(Discourse and Dialogue)*: a dialógus mint szöveg, a nevetés elemzése, a szülő és a gyermek közötti viszony szövegformái, az iskolai osztály, a bírósági tárgyalóterem, a gyűlések párbeszédes szövegformái. A negyedik kötet tanulmányai szociológiai témájúak *(Discourse Analaysis in Society)*: személyek közötti konfliktusok, a hatalom, a szöveg ideológiai struktúrái, bevándorolt munkások szövegei.

[1] L. pl. M.E. Conte (Ed.): La linguistica testuale. Milano: Feltrinelli, 1977; M. Coulthard: An Introduction to Discourse Analysis. London: Longman, 1978; W. Dressler: Textlinguistik. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1978; E. Coseriu: Textlinguistik. Eine Einführung. Herausgegeben und bearbeitet von J. Albrecht. Tübingen: Niemeyer, 1980; T.A. van Dijk: Textwissenschaft. Tübingen: Niemeyer, 1980; R. de Beaugrande and W. Dressler: Introduction to Text Linguistics. London and New York: Longman, 1981; Petőfi S. János: Report: European Research in Semiotic Textology. A Historical, Thematic, and Bibliographical Guide. Folia Linguistica 20, 1986.

Mindegyik kötetnek van a tárgykörét bemutató előszava, de emellett mindegyik kötet elején egy (ismétlődő) általános előszó olvasható. Ebből megtudjuk, hogy a kézikönyv célja a különböző szövegnyelvészeti kezdeményezések egységesítése, egy interdiszciplináris jellegű kiadványban való összegezése. Ez az összegezés azonban a dicsérendő szerkesztői szándék ellenére távol áll a teljességtől. Így az eddigi ugyancsak összegezésre törekvő szövegnyelvészeti kiadványok bántó egyoldalúságát a Handbook sem tudta leküzdeni. A szerzők között nem szerepelnek például a francia iskola vagy a szovjet szövegnyelvészet képviselői, így sajátos kezdeményezéseikről sem esik szó. Továbbá több jellegzetes kutatási terület, tárgykörbeli vonatkozás hiányzik. Alig kerülnek szóba például az irodalmi szövegnek, pontosabban az irodalomtudománynak, valamint határtudományainak, többek között a stilisztikának, retorikának vagy a tömegtájékoztatásnak (a sajtónak, rádiónak, tévének) a sajátos kérdései. S ennek vagy annak a hiányát nem lehet azzal menteni — mint ahogy a szerkesztő teszi —, hogy nem minden fér el egy négykötetes műben, vagy hogy egyik-másik kérdéskör olyan nagy, hogy külön kiadványokban való tárgyalást, kifejtést kíván. Valóban, még négy kötet is korlátozott lehetőség. De arányosabb elrendezéssel (például valamivel kevesebb lélektani és szociológiai jellegű tanulmány közlésével) néhány fontos szövegtudomány kérdéseinek, néhány fontos szövegtípus vizsgálatának tárgyalására sort lehetett volna keríteni.

A kézikönyvet valóban hibáztatni lehet azért, ami belőle hiányzik, ami miatt nem teljes, nem igazi összegezés. De már itt elöljáróban hangsúlyoznunk kell, hogy ami benne van, az nagyon is pozitíven értékelhető.

2. A szövegnyelvészet egészével, kialakulásával, valamint belső tagolódásával, külső kapcsolataival a legtüzetesebben a szerkesztő, Van Dijk két bevezető jellegű tanulmánya foglalkozik.

Az elsőben a szövegnyelvészet kifejlődésének legfontosabb mozzanatait veszi számba *(Introduction: Discourse Analysis as a New Cross Discipline* I, 1—97). Mint sok más szerző, Dijk is úgy véli, hogy a szövegnyelvészet egyrészt nagyon régi, másrészt pedig nagyon is új diszciplína. Legkorábbi előzménye szerinte is az antik retorika. Közvetlen előzményének az orosz formalista iskolát, valamint az ennél későbbi szemiotikát tekinti. A kialakulás idejét többekhez hasonlóan az 1960-as évek közepére teszi. De abban már nagyon is különbözik mindegyik más szerzőtől, hogy a kialakulást nem egy iskolához, nem egy országhoz köti, hanem többhöz. Öt időben egybeeső kezdeményezés jelzi szerinte a kialakulás tényét: (1) Franciaországban a strukturalista szövegelemzés (Barthes, Greimas)[2], a modern nyelvészetnek és szemantikának az irodalom (Todorov) és a film (Metz) vizsgálatára való alkalmazása, a szemiotika (szemiológia) térhódítása (reklámképek retorikai elemzése Barthes-nál), az elbeszélésszövegek strukturalista elemzése (Barthes, Greimas, Genette)[3], (2) a nyelvszociológia újabb kivirágzása az Egyesült Államokban[4], ami az ottani (beszédműelemzésnek nevezett) szövegnyelvészet újabb fejleményeinek alapjául szolgál, a strukturalizmus és antropológia összekapcsolása, a beszélésetnográfia létrejötte, Pike-nak és követőinek[5] (főleg a bennszülöttek folklórjára, elbeszéléseire vonatkozó) vizsgálatai szorosan kapcsolódnak a szövegnyelvészethez, (3) az NSzK-beli kezdeményezések, elsősorban Hartmann-nak, majd tanítványainak, valamint az NDK-beli és a környező országokbeli szakembereknek egy szöveggrammatika kialakítását célzó munkái[6], (4) Csehszlovákiában a (korábbi előzményekre visszavezethető) funkcionális mondatperspektíva elemzésébe ágyazott 'topic-comment' viszony vizsgálata, ami a szövegszerkezetekre irányította a figyelmet[7], (5) az angol Hallidaytől kifejlesztett grammatika ('systemic grammar'), amelyben nemcsak a mondatok tematikai elrendeződését, hanem a mondatok és a szöveg közötti viszonyokat is elemzik; ebből aztán a határtudományokra (stilisztikára, poétikára), valamint a társalgási nyelvre és a reklámokra is kiterjedő szövegvizsgálatok fejlődtek ki.

Dijk szerint tehát a szövegnyelvészet kialakulásának a szakasza az 1960-as évek közepe. Első fejlődési szakasza: 1964—1972. Ezt követi a (szerintünk túl rövid

---

[2] L. pl. Communications 4, 1964. Recherches sémiologiques. Paris: Seuil.
[3] Communications 8, 1966. Recherches sémiologiques. L'analyse structurale du récit. Paris: Seuil.
[4] L. pl. D. Hymes (Ed.): Language in Culture and Society. New York: Harper and Row, 1964
[5] L. pl. K. L. Pike: Language in Relation to a Unified Theory of Human Behavior. The Hague: Mouton.
[6] L. pl. P. Hartmann: Text, Texte, Klassen von Texten. Bogawus 2, 1964.
[7] L. pl. B. Paleknek a 'hyperszintaxisról' írt munkáját: Cross-reference. Prague: Charles University.

időközt jelző) második szakasz: 1972—1974. Erre a szakaszra Dijk szerint a diszciplína megalapozása, megizmosodása jellemző. Alapvető monográfiák és tanulmánykötetek jelennek meg, amelyek alapján rendszeres és több tudományra kiterjedő szövegvizsgálatokat fejlesztettek ki. Ezeknek Dijk több sajátosságát emeli ki: (1) a formális, kontextustól független transzformációs grammatikák bíráló kiterjesztése vagy éppen cáfolata, valamint a nyelvszociológiai szempontok erősödése, (2) a beszédtett-elmélet elterjedése, ami a szociológiai, pragmatikai szempontok további erősödésével járt, (3) a szöveggrammatikák kifejlesztése, a kohézió tanulmányozása, (4) a lélektan és a mesterséges intelligencia bevonása, továbbá a megismerési, memorizálási, megértési eljárások vizsgálata, (5) a társalgás és főleg a dialógus formáira irányuló figyelem fokozódása, amivel az addigi, inkább csak a monológ jellegű formák (pl. a történet, a mítosz) iránti érdeklődés szükségszerűen kiegészült.

Az ezután következő években — állítja Dijk — a nyelvvel foglalkozó diszciplinákban, de másutt is (pl. a jog- és történettudományban) egy nagy átváltás figyelhető meg: a vizsgálatok egyre inkább a szövegjelenségek felé fordultak. Mindez aztán a szöveg egyre inkább egységesült (integrált), autonóm és interdiszciplináris tanulmányozásához vezetett el, ami mint az elmúlt évtized (1974—1984) teljesítménye a *Handbook* tárgykörét alkotja.

Dijk második bevezető jellegű tanulmánya a szövegnyelvészet szintjeivel és kiterjedéseivel foglalkozik (*Introduction: Levels and Dimensions of Discourse Analysis* II, 1—11). Kiindulópontja az, hogy a leíró módszerek nagy változatossága jellemzi a szövegnyelvészetet. Ezek egy része a nyelvtudomány módszertanából van, de — mert figyelemmel kell lenni a szöveg sokféle összetevőjére, szintjére, sajátosságára — ki kellett egészíteni őket a szóban forgó sajátosságok jellegének megfelelő vizsgálati elvekkel, eljárásokkal, részleges elméletekkel, amelyek egy egységes keretben integrálandók. Dijk úgy véli, hogy a szövegnyelvészetben az egyik legfontosabb elvégzésre váró feladat épp ez az integrálás.

Különben Dijk a vizsgálati szempontok, módozatok sokaságában rendet próbál teremteni. Erre utal az egyik alfejezet témája: a strukturalista leírástól a funkcionális elemzésig. A kezdeti vizsgálatok jórészt absztrakt strukturális (grammatikai, logikai) modellek, továbbá ezekhez hasonló jellegű stilisztikai, retorikai vagy narratív sémák alapján történtek, amelyek aztán később funkcionális jellegű szempontokkal egészültek ki: megismerési, értelmezési, megértési és memorizálási eljárások, valamint társadalmi és művelődési viszonyok (kontextusok) figyelembevétele. Más tudományok, módszertanok (lélektan, szociológia, filozófia, hermeneutika, ideológia, tartalomelemzés) eredményeinek átvétele, hasznosítása szükségszerűen a szövegnyelvészet interdiszciplináris jellegét erősítette.

3. A Dijk második bevezető tanulmányát követő dolgozatok tulajdonképpen a szóban forgó részterületek (grammatika, fonológia, morfológia, lexikon, szemantika, pragmatika, érvelés, narráció stb.) problematikáját tárgyalják.

4. A négykötetes munka kézikönyv jellegének megfelelően a szövegnyelvészet (legalábbis a számbavételbe bevont néhány ország, központ) eddigi eredményeinek egyfajta rendszerezése, összegezése és sokatmondó módszeres elvek jelzése. Hasznos olvasmány, mert sok mindenről tájékoztat, és produktív iránymutatások foglalata, mert sok konkrét vizsgálati szempontot kínál. De hibáiból is tanulni lehet: egy kézikönyvnek minden szóba jöhető országban folyó kutatásokra, eredményekre figyelemmel kell lennie.

SZABÓ ZOLTÁN

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXXII. évf. 1988. 1. szám

HÍREK

Boris Cazacu (1919—1987)

Halála megrendítő tény, hiába reménykedtünk az utolsó pillanatig felépülésében. De megrendítő azért is, mert egy olyan neves kutató pályája fejeződött be, amely egy elismerésre késztető életmű gazdagságát mutatja. Boris Cazacu nemzetközi tekintélyű nyelvész, több fontos diszciplína egyik jelentős hazai képviselője volt.

A fővárosi Tudományegyetemen 1943-ban végzett. Oktatói és tudományos pályája is itt indult a Román Nyelvészeti Tanszéken: 1947-ben már adjunktus, 1951-től egyetemi előadóként, 1961-től pedig egyetemi tanárként működött. Két ízben is volt dékán, majd egy ideig rektorhelyettes. A külföldi szakemberek mint a Sinaián szervezett nyári egyetem igazgatóját is jól ismerik. Tevékenységének másik területe az Akadémia egyik nyelvtudományi intézete (a Centrul de cercetări fonetice şi dialectale) volt. Itt Rosetti akadémikus mellett dolgozott, akinek nyugdíjba vonulása után az intézet igazgatójává nevezték ki. 1963-tól az Akadémia levelező tagja. Felelős szerkesztője volt két szakkiadványnak (Fonetică şi dialectologie, Limbă şi literatură), főszerkesztő-helyettese az egyik külföldön is jól ismert szakfolyóiratnak (Revue roumaine de linguistique). Tagja lett a Lingua e stile, valamint az Atlas linguarum Europae szerkesztőbizottságának. Szervezeti munkája szintén jelentős. Főtitkára volt a Romanisztikai Társaságnak (Societatea română de lingvistică romanică). De ennél sokkal szélesebb körökkel való állandó kapcsolatot jelentett egy másik fontos megbizatása, a Filológiai Társaság (Societatea de ştiinţe filologice) elnöki funkciója. Elismeréséről tanúskodik az is, hogy több külföldi tudós egyesület tagjává, illetőleg vezetőségébe is beválasztották.

Tudományos munkásságának két nagy területe volt. Az egyik a román nyelvjárástan, a másik az irodalmi nyelv története és a stilisztika. Mindkét terület újat jelentő elméleti kérdéseivel is foglalkozott.

A dialektológiában egyik fő kutatási tárgya a Dunától délre eső román nyelvjárások (*Studii de dialectologie română*, 1966). Vezetője volt az új román tájnyelvi atlaszoknak (Oltenia, Muntenia, Dobrogea).

Korán feltűnt a román irodalmi nyelv történetének kutatásában (*Studii de limbă literară — probleme actuale ale cercetării ei*, 1960). Al. Rosetti akadémikussal együtt irta az első idevágó szintézist, ami egyben a szóban forgó diszciplínában alapvetést is jelent (*Istoria limbii române literare*, 1961). Sajátos témája írók egyéni stílusának, egy-egy eszköznek, eljárásnak a vizsgálata, például a szabad indirekt és a kapcsolt direkt közlésforma Caragialénál (1966), az orális stílus Sadoveanunál (1955, 1957), a láncszerű mondatfűzés Zaharia Stancunál (1960). Idevágó módszertani útmutatóját ma is idézik (*Despre cercetarea limbii şi stilului scriitorilor*, 1958). Különös érdeklődést mutatott a stílus dramatizálásának és az érzelmek bensőbe zárásának a kérdése iránt (*Stil oral şi actualizare dramatică*, 1960). Kollégáival való beszélgetése során is sokszor hozta szóba ezt a számára sokatmondó stiláris jelenséget.

Cazacu tanulmányai egy nagy kiterjedésű tudományterületet fognak át. Sokat köszönhet neki a nyelvtudomány jó néhány diszciplínája. Munkássága nagy mértékben növelte annak a bukaresti iskolának a tekintélyét, amelynek alakításában jelentős szerepet játszott. Nagy érdeme, hogy munkáiban az alkotás eleven vérkeringését is érzékelteti. Mint egy időben közvetlen egyetemi munkatársa talán éppen ebből tanulhattam tőle a legtöbbet. Minden ilyen személyes vonatkozás még nehezebbé teszi a búcsút, az emlékezést.

SZABÓ ZOLTÁN

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ,
Municipiul Cluj-Napoca c-da nr. 224/1988